

caiete critice

11 (301) / 2012

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

Teatrul lui Blaga (IV)
de Eugen Simion

Penser l'Europe,
Serge Fauchereau,
E. Moutzopolous,
Alexandru Zub,
Emil Constantinescu,
Eugen Simion,
Jaime Gil-Aluja,
Jean Askenasy

*Pius Servien - un
précurseur roumain
dans l'esthétique
scientifique*
de Alunița Cofan

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție*

și
Editura Expert,
sub egida
Academiei Române

Nr. 11 (301) / 2012

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Aida SARCHIZIAN

Andrei GRIGOR

Bogdan POPESCU

Daniel CRISTEA-ENACHE

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Ana-Lucia RISTEA

Oana SOARE

Mihaela BURUGĂ

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA
Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edexpert@zappmobile.ro
office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350
ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Jacques De DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Klaus HEITMANN (Germania)

Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)

Evangelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Maurice NADEAU (Franța)

Basarab NICOLESCU

Dumitru ȚEPENEAG

caiete critice

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: **Eugen SIMION**

Teatrul lui Blaga (IV)
de Eugen Simion

Penser l'Europe,
Serge Fauchereau,
E. Moutzopolous,
Alexandru Zub,
Emil Constantinescu,
Eugen Simion,
Jaime Gil-Aluja,
Jean Askenasy

**Pius Servien - un
précurseur roumain
dans l'esthétique
scientifique**
de Alunița Cofan

CUPRINS

11/2012

FRAGMENTE CRITICE

Eugen SIMION: : Teatrul lui Blaga (IV)	
<i>Blaga's Theatre</i>	3

PENSER L'EUROPE

Serge FAUCHEREAU: Există o cultură europeană?	
<i>Y a t-il une culture européenne?</i>	9
E. MOUTZOPOLOUS: Fii european	
<i>Être Européen</i>	12
Alexandru ZUB: "Bun european" și "bun român" antinomie sau complementaritate	
<i>«Bon Européen» et «bon Roumain»: antinomie ou complémentarité?</i>	15
Emil CONSTANTINESCU: Moștenirea culturală europeană și dialogul interreligios	
<i>European Cultural Heritage and Interreligious Dialogue</i>	19
Eugen SIMION: Drepturile omului și valorile lumii europene	
<i>Human Rights and European Values</i>	23
Jaime GIL-ALUJA: Drepturile omului și valorile lumii europene	
<i>Les droits de l'homme et les valeurs du monde européen</i>	29
Jean ASKENASY: Drepturile omului și valorile lumii europene	
<i>Les droits de l'homme et les valeurs du monde européen vus à travers des lunettes neuroscientifiques</i>	36

COMENTARII

Caius Traian DRAGOMIR: Omul care nu a fost prins cu niciun adevăr	
<i>The Man Who Was not Caught with Any Truth</i>	47
Alunița COFAN: Pius Servien - un precursor român al esteticii	
<i>Pius Servien - un précurseur roumain dans l'esthétique scientifique</i>	51
Petru MAZILESCU: Jurnal de Madrid	
<i>Diary of Madrid</i>	56

CULTURĂ ȘI ECONOMIE

Maria MOLDOVEANU: Evaluarea politicilor culturale - Respectarea drepturilor culturale (II) <i>Evaluation of Cultural Policies: Respect for Cultural Rights.</i>	66
Napoleon POP & Valeriu IOAN-FRANC: Se impune o nouă ordine economică internățională (I) <i>It Requires a New International Economic Order</i>	71

ARTE, SPECTACOLE, MASS-MEDIA

Călin CĂLIMAN: De șapte ori „Anim’Est” <i>Seven Times “Anim’est”</i>	77
--	----

*Ilustrăm acest număr cu lucrări ale pictorului
Ștefan Luchian*

*Acest număr a apărut cu sprijinul
Primăriei Sector 2 - București,
primar Neculai Onțanu*

Eugen SIMION*

Teatrul lui Blaga (IV)

Abstract

Acest studiu al dlui Eugen Simion este o continuare a exegezei pieselor lui Lucian Blaga din perioada interbelică. *Meșterul Manole* (1927) pune mitul creației în termeni mai accentuat existențiali. Blaga răstoarnă într-o oarecare măsură scenariul baladei, făcând dintr-un mit răspândit aproape în toate culturile o dramă umană, în care este sugerată și ideea de destin românesc. Este cea mai aproape de stilul tragediei grecești dintre piesele sale de teatru. Dacă fapta noastră nu e bună, dreaptă, ea trebuie să fie cel puțin frumoasă, spune Manole zidarilor săi, justificând estetic locașul care i-a înghițit ființa cea mai iubită. Este morala artei care poate sublima și justifica amoralitățile sau chiar imoralitățile îngropate la temelie ei.

Cuvinte-cheie: dramaturgul Lucian Blaga, *Meșterul Manole* (1927), mitul creației, destin românesc, morala artei

This Eugen Simion's study is continuing the exegesis of Lucian Blaga's plays of inter-war period. *Meșterul Manole* (Master Manole – 1927) put the myth of creation in more emphasised existential terms. Blaga overturns, in a certain manner, the scenario of the homonymic ballad, doing from a so diffused myth in all the cultures a human drama, in which is suggested the idea of Romanian destiny. This plays is the nearest to a Greek tragedy from all his dramas and plays. "If our action is not good, right, it must be at least beautiful", say Master Manole to her apprentices, justifying from aesthetical point of view the building which swallowed her most beloved being. That is the moral of art which can legitimate the amoralities or even immoralities burried to its foundation.

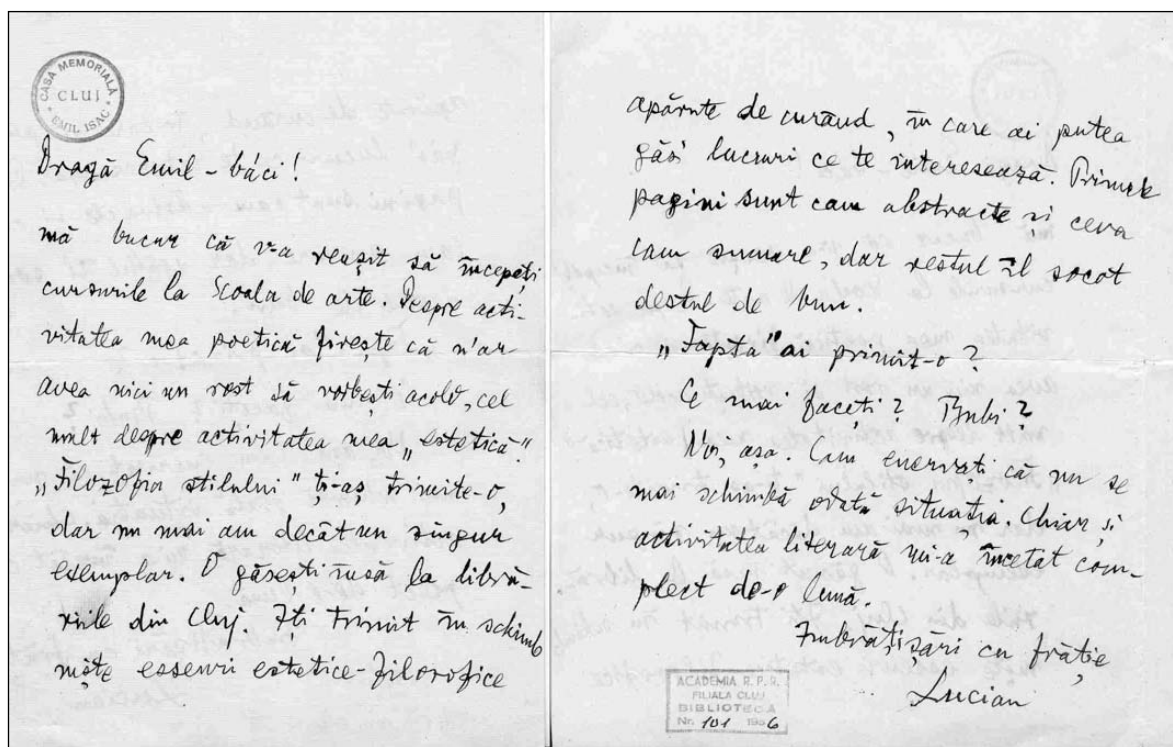
Keywords: The playwright Lucian Blaga, *Master Manole* (1927), the creation myth, Romanian destiny, the moral of art

Mitul creației. „Meșterul Manole”

Meșterul Manole (1927) pune mitul creației în termeni mai accentuat existențiali. Aceasta vrea să spună că accentul nu cade pe ideea estetică a sacrificiului necesar creației, ci pe ideea jertfei ca atare și a consecințelor ei în plan uman. Blaga răstoarnă într-o oarecare măsură scenariul baladei, făcând dintr-un mit răspândit aproape în toate culturile o dramă umană, în care este sugerată

și ideea de destin românesc. Este cea mai aproape de stilul tragediei grecești dintre piesele sale de teatru. O notă de oracol și de fatalitate domină aceste discursuri, uneori ritmate, în care reflecția asupra soartei și a creatorului ca destin se unește cu vaietul și drama omenească. Un discurs dramatic mai bine ordonat decât altele, cu mai puține mistere și eresuri (acestea există, dar nu copleșesc spațiul piesei) și cu o mai mare notă de autenticitate. Punctul de plecare este balada cunoscută, una dintre cele mai

* Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară "G. Călinescu"; Romanian Academy, President of the Philology and Literature, Director of the History and Literary Theory Institute "G. Călinescu", e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

frumoase din folclorul românesc. Ea dezvoltă mitul creației bazat pe ideea unicității creației. În baladă, Meșterul Manole – ispitit de Negru Vodă – se laudă, cuprins de orgoliu (celebrul orgoliu al creatorului), că poate construi o altă mănăstire cu mult mai frumoasă. Gelos, Vodă îl abandonează pe acoperiș și-l împinge, astfel, spre moarte.

Două jertfe, dar, stau la temelia mitului în *Mănăstirea Argeșului*: Ana (soția lui Manole îngropată în ziduri pentru a înfrânge fatalitatea și a asigura durabilitatea operei) și, la urmă, după ce opera este încheiată, jertfa creatorului însuși pentru a consolida unicitatea ei estetică. Un sacrificiu, e drept, indus. O soluție estetică într-o operă populară de o mare finețe, o sugestie de o neașteptată profunzime în ordine simbolică: o întoarcere a mitului existențial (jertfirea Anei, ființa iubită) spre mitul estetic, grație orgoliului nemăsurat al lui Manole, creatorul, care are curajul de a plăti cu propria viață desăvârșirea creației sale, după ce a sacrificat deja pe aceea a ființei iubite. În fond, de căutam rădăcinile mitului, ajungem la Femios, cel care se roagă la Ulise să-i lase viața, promițându-i că-l va cânta și pe el ca pe un zeu de sus. Manole este, în circum-

stanțele sugerate de baladă, un Femios care se laudă cu talentul său, promițând să ridice o mănăstire (o operă) mai reușită decât cea pe care tocmai o terminase, printr-un enorm act sacrificial... Ambiția lui estetică, sublimă, îl pierde în fața puterilor lumești. Ulise [Negru Vodă] nu-l mai iartă pe Femios valah (Manole) sau nu are în preajma lui un Telemah să-i ia apărarea. Așa că-l împinge spre moarte pentru a împiedica repetarea miracolului estetic.

De la acest simbol multiplu pornește Bлага, dând prioritate mitului existențial. Eroul său acceptă, după șapte ani de eșec, exact ca în baladă, sacrificarea Mirei (soția lui) pentru a ridica mănăstirea și, după ce reușește, *vaierul* venit din ziduri (adică suferința interioară, conștiința culpabilității) nu-l lasă să se bucure de frumusețea creației. Contestat de boierii și călugării din preajma lui Negru-Vodă pentru că neagă credința și strivit de destinul său lumesc, el își pune capăt zilelor fără să mai țină seama de orgoliile sale de creator și de triumful voinței. Bлага plasează, mai întâi, mitul creatorului nefericit într-un peisaj profetic, cum procedează, s-a putut reține, în mai toate piesele sale: apele Argeșului vin învolburate, pe ele

plutesc o mie de sicrie, în sate copiii nu mai cresc și țâța femeilor nu mai dă lapte, se deschid izvoarele și se agită pe pământ stihiiile, zidurile ridicate ziua se surpă noaptea etc. Peste tot bântuie „boala căderii”, pe malurile Argeșului a sosit, se pare, apocalipsa. Sunt șapte ani sterpi și distrugători ca în Egiptul biblic: „Toate se clatină – se plânge Manole. Și stăm cu frică, și stăm cu spaimă. Vântul cerului îmi împrăștie fumul. Între suferință și așteptare se pare că din sufletul meu încă nu am dat, ca Abel, spicul cel mai scump și cel mai curat. De aceea darul nu găsește drumul înălțimilor și veșnic se întoarce iar în pământ”, iar cei nouă meșteri mari, calfe și zidari, comilitonii lui Manole, cred că Anticrist umblă pe Valea Oltului și corupe pe preoți... Starețul Bogumil face teoria frățietății dintre Dumnezeu și Satana și strecoară în sufletul lui Manole ideea jertfei omenesti pentru a scăpa de blestemul ce lovește proiectul său. Dialectica bogomilică, sugerată și în alte scrieri, este aici expusă pe larg, în acea notă indistinctă dintre credință adâncă și eres păgân: „Și dacă întru veșnicie bunul Dumnezeu și crâncenul Satanail sunt frați? Și dacă își schimbă obrăzarele înșelătoare că nu știi când e unul și când e celălalt? Poate că unul slujește celuilalt. Eu, stareț credincios, nu spun că este așa, dar ar putea să fie. Și-atunci toate socotelile minții stângace sunt fără de rost și singură stăpânitoare rămâne credința sângeroasă pe care noi, oamenii, o aducem cu noi din întunecime de veac. Cine vrea jertfa? Întrebările noastre nu răzbat până-n prăpăstiile albastre de unde ni s-ar putea răspunde, de aceea în nicio vorbă de a mea nu vei găsi nicio umbră de întrebare”.

Lângă Bogumil, starețul care justifică dualitatea creației originare și propovăduiește, pentru a scăpa de blestemele fatalității, sacrificiul uman („sufletul unui om clădit în zid ar ține laolaltă încheieturile lăcașului până-n veacul veacului”) se află Găman, alt personaj întâlnit des în tipologia blagiană. El reprezintă omul vechi, duhul pământului, spiritul bun al pădurilor, produs pozitiv al stihiiilor, în fine, un sfânt nebun, cum îi spune Manole. Găman se vaită într-o limbă părăsită („boje moi”) și, în

bunătatea și în tăria credinței sale, el se oferă ca jertfă: „Meștere, să nu mai tâlcuim. Manole, sunt mai bătrân decât — Manole, de sfârșit nu sunt departe. Meștere — biserica ta — mă vreau „clădit în ea — eu! Sufletul meu s-o tot ocolească, abia șoptind și abia mișcându-se, ca o boare bătrână și fără de moarte”. Jertfa lui Găman nu poate fi însă primită pentru că ea trebuie să vină, potrivit legendei, din interiorul confreriei zidarilor. Manole înțelege înaintea celorlalți prețul acestei alegeri și-i avertizează, tânguindu-se într-un limbaj cu tâlc, ca într-un cântec al nenorocirii iminente. Este, în stil blagian, retorica eroului din tragedia greacă înainte ca fatalitatea răului să-l lovească:

„De ce nu am glas de înger pentru ca vorbele mele abia icnite să pară un cântec? De ce nu am pene înalte de înger pentru ca tot ce vi se cere prin mine să vi se pară un basm? O viață de om ni se cere. Aș vrea să ni se pară dar ușor, și nu jertfă de sânge. Frați zidari, stau cumplit în mijlocul vostru, mă priviți cu ochi care nu mai clipesc și mă ascultați cu urechi care n-o să mai adoarmă. Și dintr-o dată înțelegeți tot sau ghiciți tot. O viață scumpă de om se va clădi în zid, jertfa va fi o soție care încă n-a născut, soră sau fiică. Frați întru suferință, pentru cine e mai greu? Pentru cel ce vestește acestea sau pentru cei ce ascultă?! Soția unuia din noi va trebui să fie jertfa, soră sau fiică. Soție care încă n-a născut, soră curată, fiică luminată”.

Vocea cea mai pregnantă și mai autentic tragică, mai autentic umană și, prin toate acestea, mai autentic estetică în această dramă – vreau să spun – este însă aceea a Mirei. Ea se opune sacrificiului păgân, apără toleranța creștină și nu crede că slava bisericii trebuie să se ridice pe un omor. *Lasă biserica* – se roagă ea de Manole, incoruptibilul creator, *și vino acasă...* Manole se apără, invocând jurământul creatorului și condiția omului: „fără scăpare, împresurat de soartă și ură”. O convinge până la sfârșit pe lucida, generoasă și fidela în iubire Mira să intre într-un joc „de albă vrajă și întunecată magie” care este, în realitate, uciderea ei ritualică. Când începe să fie zidită, ea zâmbește. Semn de încredere nemăsurată, de milă creștină și bunătate femeiască? Când

actul ritualic se împlinește, Manole are sentimentul unei mari in justiții. O in justiție care începe cu Dumnezeu, primul Creator, și pe care o duce mai departe el, Manole: „Nimic nu e bine – mărturisește el. Teme liile lumii sunt fără de noimă. Când El a clădit, ce a jertfit? Nimic n-a jertfit, nici pentru țării, nici pentru țărâmurii. A zis și s-a făcut. Și totuși mie totul mi-a cerut. Loc, vreau loc!”.

Un sentiment de culpă supremă și de zădărnici e apasă la urmă, când mitul sacrificiului dă roade, pe Manole. El contestă, atunci, justiția divină și necesitatea jertfei în artă: *merită creația un sacrificiu atât de mare? Dumnezeu, când a făcut lumea, ce-a jertfit? El ce-a pierdut?... Pune la îndoială și învățătura starețului Bogumil (credința religioasă): cât de îndreptățită este religia dualității să ceară sacrificiul unei ființe atât de nevinovate și așa de iubite?... Manole – creatorul care săvârșește cu mâinile lui această faptă – leapădă toate orgoliile, elimină tâlcurile și primește, înfrânt, ideea zădărnici e: „Ce deșertăciune în toate întocmirile! Apărător al legii nu e numai soborul, apărător al legii sunt și eu, și vreau în socoteala mea să se pună sugrumarea vieții, dar lăcașul nu. Acesta Dumnezeu singur și l-a ridicat printr-o minune pe care doar El o înțelege. Eu am fost numai o netrebnică unealtă, o scândură în schelele pe care le dărami când clădirea e gata și folosul vremelnice nu le mai cere. Așa suntem noi toți, unelte și scânduri în schele; unii-și dau seama mai curând, alții mai târziu. Prin ceea ce din durere nimic nu ni se scade”.*

Manole înțelege, cu alte cuvinte, eroarea de a crede că opera justifică sacrificiul uman. Vaietul ce se ridică dintre zidurile mănăstirii nu-l lasă să se bucure de creația pe care tocmai a desăvârșit-o. Nu-i mai găsește nicio motivație. Nu mai crede în logica sacrificiului necesar temeinicii și durabilității frumosului printr-un sacrificiu suprem. Acum, când își contempla *fapta* (creația), nu mai acceptă primatul esteticului în fața existențialului (suferința umană). Se tânguie, se culpabilizează și este gata să abjureze totul, dacă nu chiar a făcut-o în gândul său: „Doamne – se lamentează el, în

fața lui Vodă și a lui Bogumil – pentru ce vină neștiută am fost pedepsit cu dorul de a zămisli frumuseți?”

O interogație retorică, desigur, apărută târziu, prea târziu, când *dorul* se împlinise și efectele lui deveniseră, în plan existențial, ireversibile. Mesajul uman al jertfei (Mira) este, acum, mesajul său, mesajul creatorului vinovat de fapta sa. Se opune crucii lui Bogumil și, chemat de cântecul (bocetul) din zid, se sinucide. Al doilea sacrificiu, voluntar, ca în baladă. Numai că sacrificiul de aici nu mai sugerează orgoliul artistului și nu mai pecetluiește frumusețea și unicitatea operei sale, ci disperarea și mântuirea prin moarte a creatorului nefericit... Un martor fără nume trage concluzia acestei parabole triste: „Doamne, ce strălucire aici și ce pustietate în noi”...

*

Două-trei momente mi se par esențiale în scenariul acestei drame care stă la jumătatea drumului între idealismul mitic (în definiția autorului) și drama existențială propriu-zisă. Cu observația preliminară că remarcabilă estetic este cea din urmă. Un prim moment este acela, deja citat, al apărării Mirei, victima desemnată, jertfa ritualică. Ea vine, întâi, pentru a respinge ideea starețului Bogumil, bazată pe o mentalitate barbară, necreștină. În balada de la care pornește piesa lui Blaga, Ana nu-și apără, să ne amintim, drepturile. Puținele ei argumente de împotrivire sunt slabe și mioritice. Mai întâi nu înțelege ce-o așteaptă, iar când înțelege, este prea târziu și este deja resemnată. Se supune soartei crude a cărei unealtă devine Manole, soțul iubit, gata să sacrifice totul pentru frumusețea și desăvârșirea operei sale... Blaga schimbă ceva, esențial, în această determinare. Privește mitul, mai întâi, dinspre partea existențialului, cum am dovedit, reechilibrând accentele. În al doilea rând – și acest fapt mi se pare important – redefinește natura intimă a personajelor-simbol. Mira nu-și primește, pasiv, soarta ce i-a fost hărăzită. Ea respinge cu vehemență ideea de a jertfi un om pentru a ridica o biserică. Nu acceptă acest preț și își ceartă soțul (Manole) că a sugrumat în el glasul

inimii și că pentru a ține un jurământ este în stare să zidească un om. Argumentele ei sunt, mai spun o dată, de ordin creștinesc și, pentru a opri crima ce se pregătește, este gata să agite oamenii din jur. Este, așadar, un spirit reactiv, nu admite in justiția și nu crede în ideea că o *minune* (biserica) poate să se înalțe pe moarte. Pe scurt, Mira – mielul biblic condamnat să fie jertfit pentru o cauză înaltă („slava bisericii”) – se revoltă și ține în fața celor nouă meșteri ucigași și cu Manole zece acest discurs prin care apără rațiunea vieții în fața rațiunii mitului morții:

„Așadar, totul e adevărat? Vă este cuge-tul încărcat și stați în rușinare. Unde-i omul pe care l-ați prins? Am venit să fiu mărturie acestei întâmplări neomenești. Se pare că starețul Bogumil n-a mințit. Nu-mi răspun-deți? Altădată venind, bucuria nu era numai a meșterului, ci și a voastră. Ochi de sfinți aveți, și-acum fețe de ucigași. Numai barda vă lipsește sângeroasă din mâni păcă-toase. Starețul mi-a spus credința ce umblă printre oameni, îndemnul lui și hotărârea voastră, dar totul e așa de neomenesc că nu e cu puțință... De ce tăceți? Niciunul încă nu m-a privit în ochi. N-am crezut – și totuși am venit, am venit să împiedec asemenea faptă!”.

Din nefericire pentru el, mielul biblic nu poate înfrânge logica soartei nici în acest caz. Mira este atrasă într-un joc, cum s-a constatat, de *vraja albă* și pierde îngropată în zidurile mănăstirii. Spiritul creației învinge. Mitul triumfă asupra tragicului existențial sau, mai bine zis, mitul – ca să se împlinească – impune un sacrificiu suprem. Din ener-gica, dreapta Mira (ea reprezintă filosofia curată și frumoasă a vieții) nu rămâne, la sfârșitul parabolei, decât bocetul (cântecul) ei... Intervine, la acest punct, celălalt perso-naj simbolic, Manole, care și el își schimbă credința și destinul, după ce împlinește însă *dorul* de care vorbește mai înainte. Dorul lui este ca o boală adâncă, venită nu se știe de unde și intrată în oase. Un fel de blestem pe care el nu-l poate dezlega decât printr-un act existențial absolut și înspăimântător. Boala (dorul) ce-l cuprinde este însăși cauza, boala creației pe care Blaga o suge-rează și într-un poem admirabil. O carte, ne

amintim că scrie, este o boală învinsă. Când zidarii – comilitonii săi – obosiți de atâtea eșecuri și înfricoșați de ceea ce ar putea să li se întâmple vor să-l abandoneze pe Manole, acesta își apără, ca un erou ibsenian, fantasma ce a pus stăpânire pe el. Va ridica singur, anunță el, biserica. Ea va apăra de pe pământ cerul, simbolul credinței, și, în alt plan, simbolul artei, care nu ține seama de circumstanțe: „Nu sunt și eu pătruns de această boală până în oase? Nu e dorul de ea și în mine ca un dor de casă? În visul ei, slugă și domn, ne lipim de ziduri în somn. Cine se îndură să plece? Să porceadă de aici cel ce poate! Părăsiți-mă, rămân eu! Varul mi-l vor stinge ploile. Soarele îmi va aprinde cuptoarele. Lutul îl vor frământa copitele. Biserica voi ridica-o singur! Biserica, din care cerul se va apăra de pământ ca dintr-o cetate – voi ridica-o singur în amară singurătate! Ah, plecați!!! Și cine poate să uite – să uite!”.

Dacă fapta noastră nu e bună, dreaptă, ea trebuie să fie cel puțin frumoasă, spune Manole, în alt rând, zidarilor săi, justificând estetic locul care i-a înghițit ființa cea mai iubită. Este morala artei care poate sublima și justifica amoralitățile sau chiar imoralitățile

îngropate la temelia ei... O opinie ce s-a pus mereu în discuție de-a lungul timpului. Eroul lui Blaga o reformulează în termeni simpli, apărând acum nu cauza moralei comune, ci cauza estetică, așa cum îi dictează mitul care s-a instalat în el. La sfârșit, când mitul frumuseții triumfă, Manole își schimbă gândul și opțiunile. Nu mai crede, s-a văzut, că opera frumoasă scuză o faptă existențială abominabilă.

Drama lui Blaga se încheie cu această răsturnare de sensuri, într-o indeterminare, îmi vine să cred, cu mai multe semnificații, pentru că îndoielile creatorului (Manole) apar după ce opera lui s-a încheiat. Și opera (biserica), aflăm din vorbele lui Vodă, este „cea mai frumoasă în toată credința Răsăritului, adică în singura dreaptă credință”. O *strălucire*, cum am observat că declară alt martor, înălțată pe o *pustietate interioară*. Lui Manole, jeluitorul dominat acum de remușcări, nu-i mai rămâne decât să-și ispășească boala (dorul, pasiunea nimicitoare a creației) prin moartea voluntară.

Meșterul Manole este cea mai valoroasă piesă scrisă de Blaga, o operă fundamentală în literatura română.

Serge FAUCHEREAU*

Y a t-il une culture européenne?

Avant-propos

Abstract

Autorul propune o discuție în jurul definițiilor date de patru dintre marile dicționare ale culturii europene (dicționarul englez New Britannica-Webster, cel spaniol Diccionario Vox, cel francez Dictionnaire Robert, cel german Wörterbuch Brockhaus) ideilor de civilizație și cultură (europeană). Fiecărei definiții îi găsește o scădere, arătând că astăzi nu se mai poate vorbi de cultură europeană, ci de cultură mondială. Deci, a fi european înseamnă, mai degrabă, o serioasă limitare în planul cunoașterii, atât timp cât influența culturii americane și a altor culturi orientale (indiană, chineză, japoneză, africană) se resimt din plin în zilele noastre.

Cuvinte-cheie: cultura mondială, New Britannica-Webster, Dictionnaire Robert, Wörterbuch Brockhaus, cultura europeană

The author propose us to bring in debate the definitions of four big dictionaries of European culture (the english dictionary New Britannica-Webster, the spanish one Diccionario Vox, the french one Dictionnaire Robert, the german one Wörterbuch Brockhaus), definitions given to ideas of culture and civilisation (European). He find to every definition an important limit, demonstrating that nowadays we can not no more to speak about European culture, but, rather, about mondial culture. So, to be European means more a serious limitation inside knowledge field, so long as the influence of American culture and of other Oriental cultures (as Indian, Chinese, Japanese, African cultures) are fully felt in our actual societies.

Keywords: mondial culture, New Britannica-Webster, Dictionnaire Robert, Wörterbuch Brockhaus, European culture

Avant d'entreprendre une discussion sur ce vaste et délicat sujet, il est nécessaire de savoir précisément de quoi on parle en utilisant ces deux mots. Je me suis donc tourné vers quelques dictionnaires.

D'après le *New Britannica-Webster* anglo-saxon, culture is «the characteristic features of a civilization including its beliefs, its artistic and material products, and its social institutions» - «Les traits caractéristiques d'une civilisation y compris ses croyances, ses produits artistiques et matériels, et ses institutions sociales». Examinons ceci.

Des croyances. Elles sont fort diverses,

même parmi les gens d'un même pays, a fortiori à l'intérieur d'un ensemble de pays - par exemple, des croyances et des pratiques religieuses très différentes et qui, je l'espère, ne sont pas obligatoires pour tous. Ces croyances ne nous fédèrent en rien, trop diverses.

Des produits artistiques. L'art aujourd'hui s'est largement mondialisé, non pas entièrement, mais dans sa majorité, sauf si l'on parle d'art populaire ou d'art primitif. L'art d'aujourd'hui s'enseigne à Londres comme à Bucarest, comme à Tokyo, comme à Buenos Aires. Et les artistes d'aujourd'hui

* Scriitor, critic literar (Franța), e-mail: josette.rasle@laposte.fr.

ne gardent que peu de traits de leur origine. Comment se définir à partir de produits artistiques mondiaux?

Des produits matériels. Eux aussi se mondialisent, qu'il s'agisse d'automobiles, de téléphones portables, de stylos à bille, de pizzas ou de couscous. Dans ce cas, s'il s'agit de culture, les différences entre les pays ne sont que dans la quantité. Dans quelque lointain pays d'Afrique, il n'y a peut-être pas beaucoup de voitures mais les stylos à bille et les pizzas sont partout.

Des institutions sociales. Il est évident que ces institutions sont diverses - système judiciaire, lois scolaires, sécurité sociale, etc. Sans même regarder les pays théocratiques qui ont une législation d'un autre âge, nous devons admettre qu'il existe d'énormes disparités dans nos pays prétendument civilisés: préjugés raciaux, sociaux, religieux, contre certaines personnes... Laissons là la culture envisagée en pays anglo-saxon et ouvrons le

Dictionnaire Vox espagnol. Cultura: «Conjunto de conocimientos científicos, literarios y artísticos de una persona, pueblo o época.» C'est-à-dire «ensemble de connaissances scientifiques, littéraires et artistiques d'une personne, d'un peuple ou d'une époque».

Constatons dans cette définition l'absence du fluctuant concept de *civilisation*. On évacue également les coutumes et les tempéraments locaux pour ne garder que les connaissances. Une coutume, c'est manger avec une fourchette ou avec les mains. Un tempérament, c'est ce qui fait qu'en certains pays européens, les spectateurs se battent à la sortie d'un match de football. Je mélange tout? Je plaisante? Oui, un peu.

Les connaissances scientifiques. Ces connaissances sont les mêmes en Hollande, au Mexique ou en Roumanie; seules les décisions économiques ou politiques décident de leur diffusion. Sauf à se tourner vers le centre de l'Himalaya, nous en sommes tous au même point, à niveau d'information égal. Sauf à se tourner vers le centre de l'Amazonie, on sait que la terre est ronde et qu'il existe de merveilleuses bombes capables de nous tuer tous.

Les connaissances littéraires et artistiques. Chaque langue a sa littérature, mais grâce aux traductions, il n'y a guère de différence, écrite et filmée, venue d'Helsinki ou de Barcelone, que ce soit un livre ou une suite d'images. Les dessins stéréotypés des mangas sont mondialement répandus. Certes, il s'agit là d'une culture industrielle. Soit. Mais Edgar Poe, Borges ou Octavio Paz font partie de notre patrimoine, et ce sont des Américains. Ne faut-il pas étendre la culture européenne à la culture occidentale? Mais si dans les artistes contemporains les plus volontiers montrés dans nos meilleurs musées, on rencontre Zao Wou Ki, Chinois, Anish Kapoor, Indien, ou William Kentridge, Sud-Africain, ne faut-il pas étendre la culture européenne à la culture mondiale? Mon cartésianisme (relatif) sera peut-être plus éclairé par le

Dictionnaire Robert, français. La culture est, selon lui, "L'ensemble des aspects intellectuels d'une civilisation. Exemples: Culture occidentale. Culture orientale."

Nous voici revenus à la civilisation et, pour achever de nous noyer dans de vastes concepts, voici des "aspects intellectuels". Tant de créations, tant de comportements ont des aspects intellectuels. Voter pour la démocratie ou pour une dictature, lire Pouchkine ou porter un anneau dans le nez relève d'une décision de l'intellect et ne caractérise pas spécialement la culture européenne. Grâce à cette définition française, nous voilà complètement égarés.

En consultant d'autres dictionnaires plus anciens, on découvre que la culture, au sens où nous l'entendons ici, est un concept récent. Elle n'existait pas au temps des dictionnaires de Larousse et de Littré. Il n'y avait au XIXe siècle que de la culture scientifique, artistique, littéraire. Une personne avait, par exemple, une culture musicale. La culture n'était pas un tout, un ensemble capable de caractériser un peuple. C'est le sens allemand qui s'est imposé en s'appliquant à un peuple ou un groupe humain.

Dans le *Dictionnaire Brockhaus* d'avant-guerre, die Kultur est «Die Gesamtheit der Lebensäußerungen eines Volkes, die seinen

Rang in der Gesittung bestimmen», c'est-à-dire «L'ensemble des manifestations vitales d'un peuple qui déterminent son rang dans la civilisation». Fermons les yeux sur cette question de rang à laquelle tenait le Brockhaus de 1937, comme s'il y avait des peuples qui valent mieux que d'autres.

Ces manifestations vitales apparaissent dans les mœurs sociales, la cuisine ou la littérature...

Mais est-ce affaire de culture ou de goût?

Mon opinion a peu d'importance et je ne m'introduirai ici qu'à titre de cobaye.

Je n'aime pas les plats de poisson cru japonais. Goût personnel ou culture? Je n'aime pas davantage le hareng cru dont se délectent les Hollandais. Je mange avec plaisir des sauterelles au Mexique mais on n'a jamais pu me faire avaler ces fromages français malodorants.

J'ai plus de plaisir à discuter avec un Chinois spécialiste de la porcelaine Tang à laquelle je ne connais rien qu'avec mon voisin dans le métro, jeune ou vieux «cadre dynamique» qui lit une bande dessinée. Un balayeur africain courtois plutôt qu'un médecin français expéditif... Goût person-

nel ou culture? Nous nous égarons, peut-être.

Les cultures du monde se métissent; la culture américaine domine encore largement mais recule devant d'autres puissances économiques et militaires, (je ne sais pas si c'est bien ou mal).

En tant qu'hommes, nous sommes des Européens militants - faute de mieux puisque le monde entier n'accepte pas de s'entraider. En tant qu'hommes de culture, une culture seulement européenne ne saurait nous suffire.

Revenons au cobaye Serge Fauchereau pour en finir.

Je suis Européen car je consomme *aussi* du café du Guatemala et des nems vietnamiens.

Historien de la culture occidentale, je suis *aussi* passionné par les arts d'Asie Centrale. J'essaie de comprendre les religions et je doute que mon système de pensée ou mon mode de vie soit le meilleur, comparé à d'autres cultures réelles ou utopiques.

C'est peut-être en cela que je suis de culture européenne.

E. MOUTZOPOLOUS*

Être Européen

Abstract

Dacă poate exista o abordare filosofică și, în același timp, istorică și socioeconomică a ideii de a deveni european, atunci această expunere încearcă să reunească toate aceste aspecte în conținutul său. Dar noua Europă este mult tributară civilizației grecești și începuturilor sale. Iar ceea ce s-a construit până acum suferă de prea multă grabă și diletantism. Trebuie ținut cont de nevoile tuturor națiunilor într-o Europă unită în mod armonios, și nu prin forța deciziilor politice.

Cuvinte-cheie: abordare filosofică a europeanismului, mama civilizației europene, civilizația grecească, filosofi antici, criza economică europeană

If it may exist a philosophical approach and, in the same time, historical, social and economic of the idea to become European, then this dissertation is trying to unite all these aspects in its contain. But the new Europe is tributary to Greek civilization and to its beginnings. And all we have build till now is suffering of two diseases: to much hurry and to much dilettanteism. We must to keep up by the needs of all nations into an unite Europe, all these peoples and countries kept together in a harmonious manner and not by the force of political decisions.

Keywords: philosophical approach Europeanism, mother of European civilization, Greek civilization, the ancient philosophers, the European economic crisis

«Être ou ne pas être?», se demandait Hamlet. En fait, la question de l'être et du non être, fut pour la première fois nettement posée par Parménide après quelques insinuations de Xénophane à ce propos, et plusieurs générations de penseurs s'efforcèrent en vain d'y répondre. C'est le génie de Platon qui y parvint dans son dialogue *Le Sophiste*, en jetant un pont sur ces deux états, irréductibles selon l'Éléate. Ce pont fut érigé sur deux piliers: le non être de l'être et l'être du non être. Il préfigurait ainsi, le long d'une ligne horizontale, la verticalité du système plotinien et néoplatonicien en général. Aristote, lui, se pencha davantage sur la qualité que sur la quantité essentielle de l'être, en se demandant: «qu'est-ce que c'est l'être?» (*ti to on*) et notamment l'être précis *tode ti*.

À mon tour, je pose la question: «qu'est-ce que c'est qu'un Européen?». Ma réponse, qui pourrait être une définition, s'appuyera sur quelques présuppositions: est Européen

1. Celui qui, tel un Asiatique etc., est né sur le continent qu'il habite actuellement, qu'il soit aborigène ou non, mais bien assimilé à l'ensemble de sa région. Les Pélasges, par exemple, les Ibères et autres habitants aborigènes de l'Europe, des nations qui ont été fondues autour de la mer Égée, aux Grecs et s'y sont assimilés; les Ibères, successivement, aux Celtes, aux Wisigoths etc., sans pourtant être assimilés en entier. Dans ces deux cas, sauf exception, ils formèrent des entités particulières. On pourrait citer d'autres cas, très nombreux, dans

* Academician, Grecia, e-mail: emouts@academyofathens.gr.

l'histoire de notre continent.

2. Une langue plus ou moins commune, généralement composée *de* ou divisée *en* dialectes distincts.
3. Une culture et une civilisation unitaires, malgré des différences souvent notoires (par ex., Athènes et Sparte).
4. Une conscience d'appartenance à une communauté plus ample. Je citerai les fêtes des *Apaturies* et l'institution des jeux olympiques en Grèce.
5. Une organisation politique et sociale en principe permanente.
6. Une volonté commune de défendre sa subsistance, indépendante de toute idéologie, telle que celle de la mondialisation.
7. La mise au point d'un moyen de communication avec d'autres pays, sans toutefois tomber sous le joug d'une assimilation, est de mise. On peut ainsi tenter de surmonter adversités historiques et crises socio-politiques.

«L'union fait la force» n'est pas un proverbe vide de sens. Les rivalités une fois dépassées, conduisent au succès. Combattant ensemble, à Salamine malgré leurs dissensions, Spartiates et Athéniens, épargnèrent jadis à l'Europe la menace de succomber au flux asiatique. Naguère encore, notre continent a été dévasté par ce qui a reçu plus tard la dénomination de «guerres intestines».

Au lendemain de la seconde guerre mondiale, issu des ruines accumulées, émergea de nouveau l'idéal d'une paix perpétuelle déjà prônée par Kant. Comme les enjeux des disputes étaient d'ordre économique, il fallut les exorciser par des mesures convenables. Ce fut, à l'instar du Bénélux, la Communauté du Charbon et de l'Acier, puis du marché commun entre les pays occidentaux, ceux-là mêmes sur lesquels Marx prétendait appliquer ses prophéties, à l'exception toutefois du Royaume-Uni, toujours attaché, lui, à ses liens privilégiés anglo-saxons, qui fit chambre à part en créant la Zone de Libre Échange dans laquelle il entraîna bon nombre de pays lesquels, par conséquence, intégrèrent la Communauté Européenne,

finaleme nt convertie en Europe Unie.

Toutes ces mesures économiques furent suivies de mesures visant l'acculturation entre les peuples du continent, sur fond commun d'humanisme, hérité de longue date, ainsi que sur le fond scientifique et technologique. Des dispositions civiques complétèrent cette catégorie de mesures destinées à faciliter le rapprochement des peuples de l'Europe qui, pour la première fois de son histoire, se voyait unifiée «du bas en haut»; à savoir, avec l'assentiment de ses citoyens. Le traité de Schengen couronnait ce processus. Par contre, l'avortement du projet de Constitution, remplacé à la hâte par un simulacre, c'est-à-dire le traité de Lisbonne, déclencha la sonnette d'alarme. L'Union Européenne entra it dans la phase cruciale de ses maladies infantiles. La crise économique fit le reste.

C'est ici qu'apparaissent clairement les deux volets principaux d'une dialectique complexe à plus d'un aspect. D'une part, la structuration de l'Europe fut fondamentalement économique, ne tenant point compte de la diversité des mentalités de ses groupes d'habitants. Par ailleurs, on rechercha par priorité son élargissement territorial aux dépens de la consolidation de son entité administrative. Ce n'est que tardivement qu'elle fut dotée d'une présidence et d'une représentation diplomatique plutôt nominales que réelles, en raison du réveil des anciennes ambitions et de la recherche d'un équilibre plus ou moins efficace entre les parties en cause. L'amplification de l'Europe se fit plutôt prématurément et son approfondissement impératif fut insuffisant. D'où les déboires qui s'en suivirent: régressions drastiques des processus déjà entamés au détriment des citoyens viscéralement conscients de leur identité européenne, afin d'arrêter l'afflux incontrôlable d'immigrants illégaux venant d'autres continents, faute d'existence d'une vigilance frontalière sérieuse, entraînant ainsi des dépenses énormes pour les pays d'accueil et portant des doutes pour leur sécurité interne.

Un débouché économique de l'Europe sur les deux rives de la Méditerranée fut, lui aussi, prématurément, projeté et quasiment

entamé, avec des effets extrêmement doux. D'où la confirmation de deux nouveaux adages de la sagesse grecque: «chaque chose en son temps» et «hâtez-vous lentement», qui font allusion à la conception d'un *kairos*, d'un moment opportun, d'un «maintenant-ou-jamais», avant lequel tout est envisageable et après lequel rien ne va plus. Les instances européennes se sont trop précipitées à certains propos, sans envisager les difficultés engendrées par leur empressement démesuré.

Pour résumer ce qui vient d'être exposé: la dialectique du processus d'intégration européenne marqua l'échec, «provisoire», on l'espère, d'une gouvernance tantôt empressée, tantôt indécise et, de surcroît, aux prises à une crise financière mondiale des plus graves dont on ne sait encore si et comment on s'en sortira. Chacun des volets de cette dialectique, notamment celui qui concerne les démarches administratives, et l'autre, qui concerne les citoyens européens mêmes, se voit aggravé par les erreurs commises dans le passé et par les conjonctures actuelles; à tel point que la mise de leur

opposition s'avère problématique, du moins dans le futur immédiat.

En désespoir de cause, il est désirable que la priorité soit impérativement accordée au renforcement des liens de l'administration avec le facteur humain: à savoir, avec les citoyens de l'Europe sans aucune exception. Le respect des droits de la personne humaine est plus qu'absolument nécessaire, si l'on souhaite que l'unité de l'Europe se réalise effectivement «du bas en haut», pour la rendre définitive. On saluera l'institution récente qui permet à un million de citoyens européens, répartis selon la population de chaque pays, d'intervenir auprès du Parlement, à titre de preneurs d'initiatives, et qui raffermir ainsi les rapports entre celui-ci et la Commission, parfois trop arbitraire.

La consolidation de l'Europe ne s'accomplira que par son renforcement en profondeur, qui doit se faire le plus rapidement possible, sinon les voix discordantes se multiplieront, aux dépens des Européens. Les signes d'alarme foisonnent dangereusement. Il est temps de nous mouvoir en avant!

Alexandru ZUB*

«Bon Européen» et «bon Roumain»: antinomie ou complémentarité?

Abstract

Eseul prezintă relația dintre ce înseamnă a fi "bun european" și "bun român", urmând traseul preocupărilor istorice românești între secolul Luminilor și secolul XXI. Ca punct de plecare, sunt luate articolele dintr-un număr tematic dedicat europenismului în revista Secolul XX, aparținând unor intelectuali români de prim rang, precum E. Simion, Solomon Marcus, Șt. Augustin Doinaș, Irina Mavrodin, Grigore Gafencu. Concluziile autorului se îndreaptă spre ideea de complementaritate a celor două noțiuni: a fi "bun român" nu se opune lui a fi "bun european".

Cuvinte-cheie: Europa unită, a fi bun european, revista Secolul XX, istoriografie românească, a fi bun român

This essay presents the relation between what means to be a "good European" and a "good Romanian", following the itinerary of Romanian historiography between the century of Enlightenment and the XXI-th century. As point of departure, the author take the articles from a thematic number of the Romanian magazine XX-th Century, dedicated to this subject ant pertaining to great Romanian intellectuals as well as E. Simion, Solomon Marcus, Șt. Aug. Doinaș, Irina Mavrodin, Grigore Gafencu. The author's conclusions are leading to the complementarity idea of the both notions: to be a good Romanian is not opposed to being a good European.

Keywords: *The unified Europe, to be a good European, the magazine XX-th Century, Romanian historiography, to be a good Romanian*

Toute l'histoire du monde pourrait se lire, au besoin, dans la lutte pour l'identité, un rapport toujours fluctuant, comme on l'avait dit déjà, entre *ego*, *alter* et *alter ego*¹, entre le moi individuel dans un continu modelage et communauté, entre toute sorte de communautés, trop diverses pour qu'on les examine systématiquement et d'une façon exhaustive.

Etre *Européen*, c'est une condition difficile à définir, telle que celle de *Roumain*, les deux se prêtant à des approches diverses et nuancées. On a glosé intensément sur ce

thème et les perspectives se modifient toujours, décourageant toute opportunité de conclusion finale. L'espoir de l'historien est d'examiner de manière critique une grande partie de l'énorme casuistique, de mettre en ordre la multitude chaotique des faits, en harmonisant le plus possible les apories rencontrées sur le tracé.

Comme toute création historique de grande complexité, l'Europe actuelle, qui essaye de devenir plus unitaire, se refuse à une définition complète et oblige l'analyste à tout type de précautions. C'est pour cela

* Institutul de Istorie "A.D. Xenopol" – Academia Română, Filiala Iași, e-mail: alzub@xenolol.is.edu.ro.

¹ Andrei Corbea, *Ego, alter, alter ego*, Iași, Omnia, 1993.

que la littérature comporte, non seulement de point de vue quantitatif, de vraies difficultés de systématisation et d'analyse.

Un volume anthologique de la revue *Secolul 20*, élaboré au tournant des siècles et milléniums, avait pour sous-titre explicatif le syntagme *Les Europes de l'Europe*. Un exégète s'y déclarait « à la recherche de l'Europe » (Șt. Aug. Doinaș), un autre évoquait « mon Europe », la différenciant « finitoyes allaient constituer une préoccupation constante presque partout (Eugen Simion, Solomon Marcus, Mihai Zamfir etc.).

L'Europe apparaît comme un mélange d'Etats et nations chez de nombreux analystes, historiens, lettrés, prêt à exalter la diversité culturelle et le pluralisme politique. Une telle publication *Europes* a été

publiée et la revue *Secolul 20* a dédié – comme on l'a déjà dit – un volume extrêmement consistant, *Les Europes de l'Europe* (1999). En même temps, un groupe distinct de Timișoara (Adriana Babeți, C. Ungureanu, etc.) éditait la revue *La Troisième Europe*. De *l'Europe*, entre autres, s'occupait l'historien F. Fejtő dans ses mémoires dialogiques, *Le Passager du siècle* (1999). L'Europe de Keyserling formait un vaste et polymorphe « spectre », dont il initiait l'analyse fugitive pendant l'entre-deux-guerres². Les Roumains y apparaissaient plus près du monde balkanique que du monde occidental.

Il s'agit d'une impression assez commune, transmise quasi de manière concomitante par Paul Morand³, impression maintenue imagologiquement jusqu'à présent. Voici

2 H. de Keyserling, *Analyse spectrale de l'Europe*, Paris, 1930; trad. rom., Iași, Institutul European, 1993.

3 Paul Morand, *Bucarest*, Paris, 1935 (1990). Cf. Gavin Bowd, *Paul Morand și România*, București, 2008.

l’opinion d’un historien de grand prestige, Emmanuel Le Roy Ladurie: «Il n’y a pas que Dracula, il n’y a pas que Cioran, l’intervalle entre eux existe, bien que pauvrement représenté, à quelques exceptions près, parmi lesquelles au XVIIIe siècle Démétrius Cantemir et sons fils, Antiochus, hommes de grande culture, Roumains d’origine, que le public français et international a tendance à ignorer»⁴.

Une telle image contraste de manière flagrante avec les opinions transmises par les historiens roumains, de Kogălniceanu et Xenopol jusqu’à Iorga et Brătianu, pour se limiter à ces noms, de vrais « classiques » de l’historiographie autochtone. Leur opinion, assez répandue au grand public, n’est pas restée hors les critiques, surtout pendant les années de transition postcommuniste, lors de la démythisation méthodique du projet national⁵.

Le discours historique visant la nation roumaine, constitué pendant quelques siècles, a été, quand même, confondu souvent avec les déviations dilettantes, produites entre temps, avec celle *vulgata* nationale que les professionnels du domaine l’ont refusée presque toujours. La vocation européeniste de l’historiographie roumaine, de Costin à Cantemir jusqu’à Duțu, Teodor ou Bulei, par exemple, me semble être une réalité indiscutable.

«Le bon Européen», remis maintenant en discussion, dans un moment de crise de l’eupéanisme, comporte un pendant légitime dans le «t pays du continent. L’idée est assez ancienne, l’on sait, vu qu’à la fin du XVIIIe siècle, la notion de *patriote* était encore en plein essor, motivant aussi quelques

tentatives d’institutionnalisation⁶. On mettra l’accent, dans la première partie du XIXe siècle, sur la condition de *citoyen*, selon le modèle existant dans le monde occidental. On retrouve le même impulse dans la société secrète *La Fraternité* (Frăția), fondée par I. Ghica et autres compagnons comilitons (căzuși) valaques, en 1843, presque en même temps avec *l’Association Patriotique*, initiée, à Iași, par T. Rășcanu etc.⁷.

De telles valeurs – patrie, fraternité, justice etc. – entraient dans la composition morale du « bon Roumain » et allaient réapparaître, avec des augmentations ou diminutions, dans d’autres générations, plus d’un siècle.

Un certain «neopașoptism» adapté aux problèmes de la Roumanie, au seuil du XXe siècle, a fait naître la *Confrérie* (Frăția) *des bons Roumains*, association fondée par N. Iorga, à Iași, l’année même du jubilé dynastique, 1906, en tant que réaction à l’«éloignement» culturel des classes superposées. On y rattachât vite, fébrilement, le jeune V. Pârvan qui continuait juste ses études à Berlin, appréciait sans réserve qu’il sera « encore un soldat dévoué de la cause nationale », selon sa lettre au fondateur même de cette association⁸.

D’autres confréries semblables furent créées dans la période d’entre-guerres, avec des distorsions dramatiques, sur le fond de la crise produite par la Grande Guerre et des difficultés suivantes, créées par l’exigence d’adaptation de la société roumaine aux nouvelles circonstances géopolitiques et morales⁹.

La Roumanie de 1859, extra-Carpates, est née dans une Europe «romantique et natio-

4 Emmanuel Le Roy Ladurie, *Préface*, în Ștefan Lemny, *Les Cantemir. L’aventure européenne d’une famille princière au XVIIIe siècle*, Paris, 2009, ed. rom., Iași, 2010.

5 Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997; *Două secole de mitologie națională*, București, 1999; *România, țară de frontieră a Europei*, București, 2002; Neagu Djuvara, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, București, 1999; *Există istorie adevărată? Despre „relativitatea generală” a istoriei. Eșeu de epistemologie*, București, 2004.

6 Cf. Ștefan Lemny, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, București, 1986.

7 Petre Dan, *Asociații, cluburi, ligi, societăți*, București, 1981, p. 28-29.

8 *Ibidem*, p. 259-260.

9 Alexandru Zub, Vasile Pârvan, *efigia cărturarului*, Iași, 1974, p. 134-136.

10 Idem, *Istorie și istorici în România interbelică*, Iași, 1989; Mircea Eliade, *Profetism românesc*, I-II, București, 1990.

naliste», capable d'assimiler la nouvelle réalité géopolitique : un pays né de deux Etats, avec un nouveau prince régnant et de nouvelles lois, vraiment réformatrices. L'idéologie soutenant, l'idéologie de la révolution de 1848 professée par un Kogălniceanu ou Bălcescu, s'opposait à l'imitation stérile. *Junimea* de Maiorescu allait faire de même, Iorga s'imposera ainsi, au *Sămănătorul*, pendant les premières années du XXe siècle, et

plus tard, pendant l'entre-deux guerres, à l'*Idée européenne*, un C. Rădulescu-Motru, accompagné par de nombreux jeunes des nouvelles générations.

On retrouve leurs idées et initiatives dans plusieurs études, monographies, synthèses de l'époque, mais surtout dans la vaste et systématique chrestomathie *Le droit à la mémoire* (Dreptul la memorie), rédigée avec pleine compétence par Iordan Chimet, un véritable corpus documentaire et analytique, à l'aide duquel on peut examiner de nouveau beaucoup des préjugés existants, surtout ceux visant l'identité roumaine de point de vue ethnique, juridique, philosophique, ethnographique, esthétique, critique, perspectives multiples et novatrices. Tout cela suggère l'énorme complexité du problème, de même que le besoin de le remettre toujours en discussion¹¹. Vu que les Roumains sont nés comme peuple et ont évolué, comme nous le savons, « dans un espace où les mentalités et les cultures se mêlent et se superposent, comme dans un palimpseste, donnant ainsi vigueur et originalité à notre spiritualité » (Eugen Simion)¹².

L'essai de Călinescu sur le *Spécifique national*, inclus dans la grande synthèse *l'Histoire de la littérature roumaine*, nous prévient sur le risque de simplifier extrêmement un phénomène si complexe. A partir de ce moment, le dossier a été augmenté et nuancé jusqu'à la complexité inextricable de nos jours, dans lequel on doit voir un nouvel impulse vers la relecture critique et la synthèse créative.

Il n'y a pas, on peut le dire, d'opposition catégorique entre « le bon Européen » et « le bon Roumain », sinon – comme partout dans le monde – une complémentarité bénéfique¹³. C'est un thème susceptible d'intérêt continuel et d'approfondissement.

11 *Dreptul la memorie în lectura lui Iordan Chimet*, Cluj, Dacia: I. Cuvintele fundamentale și miturile, 1992; II. Intrarea în lumea modernă, 1992; III. Dialog despre identitatea românească, 1992; IV. Certitudini, îndoieli, confruntări, 1993. Vezi idem (ed.), *Momentul adevărului*, Cluj, Dacia, 1996.

12 Eugen Simion, *Definiția europeanului*, în *Secolul 20*, 11-12/1999, 1-3/2000, p. 149.

13 Cf. Ion Zamfirescu, *România în universalitatea umană*, în vol. *Cultură și civilizație. Conferințe la Ateneul Român*, București, 1989, p. 317-328.

Emil CONSTANTINESCU*

Moștenirea culturală europeană și dialogul interreligios

Résumé

Expunerea prezentată la Seminarul Internațional "Penser l'Europe" de la București, din octombrie 2012, pune în discuție moștenirea culturală a Europei de azi. Puțini știu că filosoful arab de origine persană, Avicenna, a avut o influență hotărâtoare asupra gândirii filosofice și teologice europene, chiar înainte de traducerea integrală a operei lui Aristotel. Dialogul între religii și culturile naționale ar trebui să țină seama azi de acest lucru. Întrebarea fundamentală este: dacă acum aproape o mie de ani, cele trei mari religii, reprezentate de creștini, evrei și musulmani, reușeau să se înțeleagă, de ce oare astăzi acest lucru nu este posibil? De ce acest dialog interreligios este sortit să se desfășoare doar în spațiul unei enclave academice?

Cuvinte-cheie: a gândi Europa, moștenirea arabă în Europa, filosoful Avicenna, opera lui Aristotel, Europa de zi, creștini și musulmani

L'exposé présenté au Colloque International «Penser l'Europe» déroulé à Bucarest, en octobre 2012, met en discussion l'héritage culturel de l'Europe d'aujourd'hui. Seul un petit nombre de gens sait que le philosophe arabe d'origine persanne, Avicenne, a eu une influence décisive sur la pensée philosophique et théologique européenne, même avant la traduction intégrale de l'œuvre d'Aristote. Le dialogue entre les religions et les cultures nationales devrait en tenir compte aujourd'hui. La question fondamentale est la suivante: s'il y a une période de mille ans, les trois grandes religions, représentées par les chrétiens, les juifs et les musulmans, aboutissaient à se comprendre, pourquoi donc aujourd'hui cette chose n'est-elle plus possible? Pourquoi ce dialogue inter-religieux est-il destiné se dérouler seulement dans l'espace d'une conférence académique?

Mots-clé: penser l'Europe, l'héritage arabe en Europe, le philosophe Avicenne, l'œuvre d'Aristote, l'Europe d'aujourd'hui, chrétiens et musulmans

Moștenirea culturală europeană a fost totdeauna un subiect dificil și extrem de delicat pentru toți cei interesați de păstrarea și valorificarea istoriei. Studiile scrise pe această temă au atins un număr impresionant, fără ca cineva să fi oferit vreodată o soluție cu adevărat viabilă. Principala problemă o constituie caracterul cu totul și cu totul subiectiv al ideii de moștenire. În mod aproape involuntar, un cercetător occidental va acorda întâietate realităților istorice și culturale pe care le simte cel mai aproape,

după cum un istoric oriental va face mereu referire la tradiția strămoșilor săi, așezând în plan secund valorile celor ce nu sunt părtași la această tradiție. Iată că, în asemenea situații, ideea de moștenire culturală se rezumă mai degrabă la lămuriri conceptuale, la delimitări mai mult sau mai puțin arbitrar, decât la o identificare concretă și onestă a valorilor culturale perene, valori care au marcat decisiv civilizația europeană. Este foarte interesant faptul că toate aceste dispute se fundamentează aproape în exclusi-

* Fost președinte al României.

vită pe apartenența confesională sau religioasă a celor implicați în ea. În asemenea situații, singurul mijloc de soluționare reală a unor asemenea disensiuni îl reprezintă dialogul, structurat pe mai multe planuri ale realității: științific, sociologic, cultural, artistic și, nu în ultimul rând, religios. Desigur, este vorba despre ideea unui dialog fundamentat pe unitatea în diversitate și, de ce nu, pe acea *coincidentia oppositorum*, despre care vorbea Nicolau Cusanus. Poate că, nu întâmplător, același Cusanus scria, la scurtă vreme după cucerirea Constantinopolului, o mică lucrare intitulată *De pace fidei* (*Despre pacea între religii*), operă care, în ciuda importanței sale și a caracterului vizionar, a fost multă vreme trecută cu vederea.

Întâlnirea dintre creștinism și islam nu este de dată recentă, dimpotrivă: am putea spune că nașterea civilizației europene coincide cu începerea dialogului dintre islam și creștinism, dialog bogat în nuanțe și în consecințe, care au schimbat radical percepția asupra societății, a organizării politice și a vieții religioase. Deși afirmația noastră poate părea oarecum șocantă, tocmai moștenirea culturală despre care dorim să vorbim reprezintă principalul argument în susținerea tezei noastre.

Privind înapoi, la Evul Mediu, suntem tentați să credem că între comunitatea islamică și creștinătatea bizantină sau latină exista o luptă permanentă, cruciadele reprezentând cel mai bun exemplu în acest sens. Fiecare dintre aceste comunități era convinsă de superioritatea sa spirituală și de conștiința clară a deținerii adevărului. Fiecare dintre ele se mândrea cu sinteza *religie - cultură - societate - ordine politică*, ca fiind cel mai bun cadru pentru viața umană. Chiar dacă cele trei comunități erau diferite în ceea ce privește modelele lingvistice, etnice, militare sau comerciale, există multe similitudini între acestea, mai ales atunci când în prim-plan apare problema cunoașterii. Spre deosebire de percepția noastră asupra filosofiei sau teologiei, omul medieval, fie el musulman, creștin sau evreu, vedea în acestea o unitate cognitivă indisolubilă ce domina gândirea și viața. Metoda filosofică și

cugetarea teologică nu descriau doar simple abstracții menite să încânte mințile luminate ale universităților medievale, ci realități concrete la care fiecare avea acces pe măsura capacității sale de înțelegere. Așa se explică faptul că, în ciuda numeroaselor conflicte dintre lumea creștină și cea islamică, parcursul ideilor nu a fost în niciun fel periclitat. Creștinătatea apuseană aducea cu sine ambiția puterii, setea de cunoaștere și de afirmare, ambele fundamentate pe tradiția greco-romană. De cealaltă parte, islamul echilibra balanța printr-un sistem cultural, social și politic bine încheiat, fundamentat pe principii eminamente religioase. De altfel, aceasta este cheia extraordinarei răspândiri a islamului: credința că peste toți și peste toate guvernează Allah cel Atotputernic, ale cărui lucrări și porunci au fost făcute cunoscute oamenilor prin Mahomed, profetul Său. Ne aflăm aici în prezența a două afirmații, a două certitudini, a două niveluri de realitate: Absolutul și relativul, Cauza și efectul, Dumnezeu și lumea. Islamul este religia certitudinii și a echilibrului, după cum creștinismul este cea a iubirii și a sacrificiului. Prin aceasta nu înțelegem că religiile ar deține monopoluri, ci doar că fiecare dintre ele pune accentul pe un anumit aspect al adevărului.

Privind la desfășurarea actuală a relației dintre cele două mari religii monoteiste pe teritoriul Europei, ne este foarte greu să ne gândim la acel echilibru despre care vorbeam. Singura certitudine pare a fi doar conflictul, războiul desfășurat pe diferite planuri, intoleranța reciprocă, lipsa oricărei dorințe de dialog. Nu trebuie să uităm însă că toate acestea nu sunt decât efectele unei istorii pe jumătate înțelese, din care ambele părți au preferat să aleagă doar latura întunecată. Aproape zilnic presa difuzează știri alarmante în legătură cu migrația cetățenilor de religie musulmană în spațiul Uniunii Europene, despre așa-zisa lor incapacitate de a se adapta la normele și realitățile lumii occidentale. În astfel de situații, se pune însă o întrebare pe cât de simplă, pe atât de pertinentă: ne cunoaștem noi oare propriile valori și norme? Sau nu cumva totul se reduce la o înțelegere de suprafață a

lucrurilor, înțelegere pe cât de comodă, pe atât de periculoasă?

Revin din nou la imaginea Evului Mediu, epocă - dincolo de caracterizările „întunecate” ce i s-au adus - marcată de o extraordinară efervescență culturală, de o dorință uriașă de cunoaștere, în sânul căreia s-a plămădit civilizația actuală. În acest context, Europa avea să învețe de la lumea islamului că viața este un tot, care cuprinde atât domeniul religios și filosofic, cât și domeniul secular și că ea trebuie abordată ca atare. Acest spirit a apărut pentru prima oară în lumea islamică, odată cu publicarea unei serii de tratate intitulate *Mujarrabat (Experimenta)*. Primul care a început această serie a fost Abul-Ala Zuhri (mort în jurul anului 1078) din Cordoba, tatăl faimosului medic Avenzoar. La ideile sale teologico-filosofice aveau să adere pe rând un creștin, un evreu și un musulman, fără ca prin aceasta să se întrevadă într-un fel sau altul pericolul compromisului. Acest fapt este extraordinar, nu atât prin surprinderea capacității unificatoare a islamului, ci mai ales prin actualitatea lui. Dacă acum aproape o mie de ani, cele trei mari religii reușeau

să se înțeleagă, de ce oare astăzi acest lucru nu este posibil? De ce acest dialog interreligios este sortit să se desfășoare doar în spațiul unei enclave academice? Este foarte probabil ca tocmai acest dialog exclusiv pe tărâmul ideilor să fi fost cel care a împiedicat o mai largă răspândire a ideii de dialog interreligios, însă contradovezile sunt mult prea multe. Cazul Spaniei medievale este poate cel mai bun exemplu. În ciuda îndelungatei dominații arabe, legătura dintre islam, creștinism și iudaism a fost una extrem de rodnică. Este suficient să amintim faptul că prima școală de studii orientale a fost înființată la Toledo de călugării Ordinului Dominican, pornind tocmai de la întâlnirea acestora cu lumea și civilizația islamică. Toledo este primul mare centru de cultură în Evul Mediu occidental. În secolul al XII-lea, Toledo a reprezentat pentru lumea creștină ceea ce Bagdadul a reprezentat pentru lumea musulmană. Este suficient să amintim că Avicenna a fost tradus la Toledo de un mic grup din care făceau parte Ibn Daud, evreu cunoscător de arabă, care efectua traducerea în castiliană, și Dominicus Gundisalvi, creștin ce realiza

traducerea din castiliană în latină. Această traducere din Avicenna este de o importanță capitală mai întâi pentru că vedem aici un evreu și un creștin colaborând pentru apropierea culturală a textului unui persan, tradus în arabă; apoi pentru că textul lui Avicenna este cea dintâi operă filosofică însemnată care a ajuns în Occident. Se uită prea des că latinii l-au cunoscut pe Avicenna înainte ca Aristotel să fie tradus integral. În realitate, dacă a existat în secolul al XIII-lea o filosofie și o teologie numite „scolastice”, aceasta se datorează în primul rând faptului că Avicenna a fost citit și exploatat încă de la sfârșitul secolului al XII-lea. Alain de Libera, unul dintre cei mai buni cunoscători ai civilizației Evului Mediu, concluzionează pe bună dreptate că „Avicenna, și nu Aristotel, a inițiat Occidentul în filosofie”.

Pornită de la Toledo, mișcarea de aculturație a Occidentului se continuă la Neapole și în sudul Italiei, datorită „politicii culturale” duse de împăratul Frederic al II-lea. Dragostea pentru cultura și știința arabă l-a determinat să se opună celei de a VI-a cruciade, fapt pentru care papa Grigorie al IX-lea l-a excomunicat; în ciuda acestei pedepse extrem de aspre, împăratul nu a ezitat să militeze pentru aplanarea conflictului, semnând tratatul de la Jaffa, pe 11 februarie 1229. Creator al Universității din Neapole, Frederic al II-lea, asemenea vechilor califi din Bagdad, a dus o politică de traducere și achiziționare de cărți; s-a bucurat de traducători renumiți, precum Michael Scot, cel ce dirija munca micilor echipe bilingve; într-un cuvânt, a adus în lumea europeană occidentală rigoarea interpretării filosofice, curiozitatea științifică și mai ales gustul inegalabil pentru frumos al lumii arabe.

Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că prima încercare de traducere a Coranului este realizată în jurul anului 1141, la îndemnul lui Petru Venerabilul, în cadrul abației de la Cluny, unul dintre cele mai importante centre cultural-religioase ale Evului Mediu. La universitatea din Paris sau la universitățile italiene, tratatele medicilor, fizicienilor sau astronomilor arabi stau la mare cinste, alături de documentele antichității

clasice. Chiar pe tărâm teologic, părinți ai Bisericii, precum Toma d’Aquino, Albert cel Mare sau Siger de Brabant, utilizează fără să ezite comentariile filosofilor arabi la textele aristotelice, platonice sau neoplatonice.

Iată, aşadar, că la temelia culturală a Europei moderne stă o moștenire arabă adesea renegată și tot mai puțin exploatată în sensul pozitiv al cuvântului. Ne-am obișnuit cu clișeele conceptuale de tipul „expansionism islamic”, „fundamentalism religios”, „intoleranță”, însă ne limităm la zona de suprafață a problemei, fără a lua în calcul latura ei profundă. Migrația masivă a cetățenilor de religie musulmană în spațiul european nu este cauzată doar de factori economici sau politici. Într-un fel, ei se simt legați de această civilizație pe care o adoptă, tocmai datorită moștenirii culturale comune și, în această situație, nu mai avem de-a face doar cu simple supoziții filosofice sau sociologice, ci cu realități concrete, bine fundamentate. Un musulman poate fi în egală măsură un bun cetățean european și un bun credincios, fără a fi nevoie de compromisuri. Dificultatea apare atunci când această moștenire culturală europeană este greșit înțeleasă. Cel mai adesea confundăm culturile în sine cu moștenirea pe care acestea au lăsat-o de-a lungul timpului. Suntem legitimați să vorbim despre o cultură greacă, latină, iberică, germană etc., însă moștenirea culturală depășește sfera naționalismelor. Valabilitatea sa se extinde asupra întregului spațiu european și acest fapt se poate observa în primul rând în felul de a fi al oamenilor, în existența lor de zi cu zi. Prin urmare, posibilitatea unui dialog interreligios autentic este condiționată tocmai de înțelegerea și asumarea reciprocă a acestei moșteniri. Nu trebuie să scăpăm din vedere faptul că noțiunea de religie presupune existența unei comuniuni reale, dincolo de diferențele ce ne separă. La fel, cultura presupune, înainte de toate, existența unui dialog din care fiecare are ceva de învățat. În fond, numitorul comun îl constituie ființa umană, sub toate aspectele ei, și, din această perspectivă, musulmanul, creștinul sau evreul pot conlucra pentru înțelegerea celei mai mari taine a acestei lumi: OMUL.

Eugen SIMION*

Drepturile omului și valorile lumii europene.

*Democrația este, se spune, răul cel mai mic.
Ea trebuie să devină binele cel mai temeinic.*

Abstract

Cultura europeană este constituită din suma acestor valori naționale, o sumă a diferențelor. Epoca noastră este dominată, cultural, de ceea ce am putea numi preeminența marginalității. Centrele spirituale vechi au obosit, marginalitatea (geografică) preia inițiativa, produce modelele și oferă modele – nu numai în cultură, dar și în economie –, schimbă regula jocului în sfera ideilor. Europa de mâine nu mai poate fi Europa care a fost până acum. Va avea ea capacitatea de a asimila atâtea culturi și va putea armoniza atâtea mentalități, atâtea aspirații colective și individuale? Toleranța activă este și trebuie să fie morala noii Europe. Este valoarea pe care o recomandă creștinismul și toate umanismele europene. Imperios este, în același timp, ca individul să respecte și el valorile lumii în care trăiește, altminteri libertatea devine un factor de disoluție și, în cele din urmă, un dușman al democrației.

Cuvinte-cheie: cultura europeană, democrația europeană, drepturile omului, valorile europene, a fi bun european

European culture is formed by a sum of all these national values, a sum of differences. Our times are dominated, from cultural point of view, by what we can call preeminence of the edge. The old spiritual centers are tired, the edge (geographical speaking) take over the initiative to produce the models and offers models – not only in culture, but in economy too –, changes the rules of the game inside ideas area. The Europe of tomorrow can not be the Europe that was until now. Do will Europe have the capacity to assimilate so many cultures and to harmonize so many mentalities, so many collective and individual aspirations? The active tolerance is and must be the morality of the new Europe. It is the value that the christianity and all kinds of humanism recommend. It is absolutely necessary that every person respect the values of the world inside wich is living, otherwise the liberty become un dissolution factor and, after all, an enemy of the democracy.

Keywords: European culture, European democracy, the human rights, the European values, to be a good European

Discutăm, azi, despre drepturile omului și valorile lumii europene. O temă care ne privește pe noi toți, indiferent de profesiunea noastră și de locul în care trăim, la est sau la vest, în spațiul european. Un spațiu, cultural vorbind, comun de când Europa și-a

creat identitatea. Cum am discutat de multe ori în cadrul colocviului nostru, spiritul european are mai multe rădăcini și rădăcinile se înfig, adânc, în jurul „lacului interior”, cum numeau cei vechi Marea Mediterană. Un spațiu de întâlnire a mai

* Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară "G. Călinescu"; Romanian Academy, President of the Philology and Literature, Director of the History and Literary Theory Institute "G. Călinescu", e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

multor civilizații, culturi, destine. Toate acestea se regăsesc, azi, în comunitatea europeană, o construcție politică și economică amplă în care națiunile și culturile încearcă să-și armonizeze valorile și interesele. Cultura europeană este constituită din suma acestor valori, o *sumă a diferențelor* – cum se spune adesea –, dar și o sumă de idei, valori morale și valori spirituale care ne unesc, în ciuda a ceea ce ne desparte. Nu eziț, ajungând la acest punct, să-l mai citez o dată pe scriitorul româno-francez Eugène Ionesco, pe care l-am citat de multe ori în debaterile noastre. El a scris cu câteva bune decenii în urmă o propoziție ce mi se pare a fi foarte înțeleaptă: „există multe lucruri – zice el – care ne despart, există însă și unul care ne poate uni: cultura”... Aș completa: cultura ne unește chiar atunci când ceva nefundamental ne desparte. De pildă, limba.

În ce măsură drepturile omului, definite de „Déclaration des droits de l’homme et du

citoyen” adoptată de Adunarea Națională Franceză la 26 august 1789, și întărită, completată, după 1945, de *Declarația universală a drepturilor omului și de pactele* care au fost semnate de toate statele civilizate, în ce măsură, zic, drepturile omului sunt azi respectate în spațiul european și, totodată, în ce măsură individul (cu drepturile și obligațiile lui) respectă valorile morale, spirituale, democratice ale lumii europene și ale fiecărei națiuni în parte? Iată întrebarea pe care ne-o punem și iată tema pusă azi în discuție în acest colocviu în care se întâlnesc, o dată pe an, intelectuali din toate domeniile. O temă care interesează, se înțelege, nu numai pe noi, europenii, ci pe toți cei care vin în contact, într-un fel sau altul, cu Europa celor 27 de națiuni, dar și cu statele care n-au aderat încă la comunitatea europeană. Și unele, și altele configurează lumea europeană și exprimă valorile ei.

Este o problemă, trebuie să recunoaștem, foarte actuală, căci Europa – spațiu primi-

tor, spațiu deschis – a fost și este în continuare un spațiu de întâlnire și de conviețuire. În ultimele decenii, mai ales după prăbușirea imperiului sovietic, europenii călătoresc infinit mai mult decât înainte și mulți dintre ei se stabilesc în Occidentul european mai bogat și cu o democrație mai consolidată.

Ajung în Europa nu numai europenii din Est, ajung (în fapt: au ajuns de mult!) și oamenii din Sud (din țările africane) și, în ultima vreme, oamenii din Asia și din alte continente. Ei vin din culturi diferite (cultură în sens larg: de la religie la îmbrăcăminte și bucătărie), au mentalități, credințe și comportamente diferite. Nefiind nici sociolog, nici antropolog, nici politolog, nu pot spune, cu exactitate, câți *neeuropeni* (de origine) sunt azi în comunitatea europeană și nici cât de mult și de bine se adaptează ei societății în care au intrat. Am citit undeva că în Franța (țară a făgăduinței!) sunt, azi, șase sau chiar opt milioane de musulmani și că, în genere, în toată Europa ar fi aproximativ 40 de milioane de musulmani. Sunt, apoi, mulți, probabil mai mult de 40 de milioane de indivizi (nemusulmani), care-și caută o șansă în acest vechi continent.

Un continent care, secole de-a rândul, a fost și s-a socotit el însuși centrul spiritual al lumii. Și nu fără teme. Dar mai este astăzi Europa modelul, centrul donator al culturii materiale și spirituale? Mircea Eliade ne-a avertizat, cu aproape o jumătate de secol în urmă, că Europa este pe cale să-și piardă prioritatea materială și spirituală în lume pentru că spiritul european, răspândindu-se în alte continente, a rodit prin întâlnirea cu civilizațiile și culturile locale (de multe ori, mai vechi decât civilizația și cultura europeană), creând forme noi de civilizații. Constatăm, acum, că Eliade nu s-a înșelat, cel puțin în ceea ce privește cultura. Epoca noastră este dominată cultural de ceea ce am putea numi *preeminența marginalității*. Centrele spirituale vechi au obosit, *marginalitatea* (geografică) preia inițiativa, produce modelele și oferă modele – nu numai în cultură, dar și în economie –, schimbă regula jocului în sfera ideilor. Nu vorbim de Statele Unite, care și ele dau dovadă de oboseală (în

fond, criza teribilă prin care trecem toți a pornit de aici, din țara democrației și a tehnologiei de vârf!), vorbesc, de pildă, de America de Sud și de alte țări (China, India) cu tradiții spirituale vechi (anterioare tradițiilor spirituale europene) și azi cu economii emergente, țări care și-au creat propriile modele și încep să ofere modelele lor vechiului continent (Europa noastră lovită serios de criză economică și, mai grav, de o puternică criză morală).

Aceasta-i lumea în care trăim. Aceasta-i Europa în care continuă să vină oameni din toate părțile lumii, cu speranța că vor trăi mai bine, mai demn și se vor bucura ei și copiii lor de libertățile și posibilitățile materiale și spirituale pe care Europa le-a creat. Care sunt drepturile lor și ce obligații îi așteaptă în această lume europeană, care, ea însăși, trece prin mari transformări? Iată, încă o dată, subiectul colocviului nostru. Înainte de a răspunde la aceste întrebări, aș vrea să vă spun o mică istorie, pentru a fi mai bine înțeles: cu câțiva ani în urmă, am ajuns la Londra, unde nu mai fusesem de aprox. 30 de ani. Am regăsit orașul pe care-l știam, cu muzeele lui extraordinare, cu arhitectura și cu aerul lui semeț, solid, cu agitația și cu polițiștii lui falnici, îmbrăcați așa cum îi vedem prin filme, în fine, cu oameni grăbiți, însoțiți de inevitabila, memorabila umbrelă și cu autobuzele lor etajate, de culoare roșie... Am găsit însă și un oraș care, ca să zic așa, „se mișcase”, se înnoise, se sincronizase, se armonizase cu spiritul timpului... O vastă hală industrială dezafectată fusese amenajată și transformată într-un muzeu de artă modernă. Un extraordinar muzeu și, vizitându-l, am fost încântat să-l regăsesc pe compatriotul nostru, Brâncuși, domnind sala în care fusese expusă una dintre piesele sale. Mi-a plăcut, evident, m-am simțit bine. Eram, în fond, în Europa mea, în ciuda atâtor diferențe. Nu m-am simțit deloc complexat de semeața Londra.

Totuși, mi s-a părut că ceva important s-a schimbat în componența și atmosfera ei. Iată de unde mi-a venit acest gând: cum era sâmbătă seara și locuiam într-un cartier nu departe de Soho, m-am dus să văd cum

arată această piață pe care o vedem des în filmele englezești de moravuri. M-am dus și, acolo, am descoperit o populație de tineri care o ocupase, pur și simplu. Nu păreau a fi turiști. Vorbeau și se mișcau cu dezinvoltură, se amuzau, comunicau, se simțeau acomodați stilului de viață englezesc. Privindu-i mai atent, am observat, în același timp, că cei mai mulți erau din Asia și Africa. Mi-am dat seama că aceasta-i Europa de azi și, mai ales, așa va arăta Europa de mâine. M-am întrebat și mă întreb și acum: este sfârșitul istoriei, cum zice Fuknyam, sau este începutul altei istorii? Eu cred, sincer, că este începutul unei noi istorii. Europa de mâine nu mai poate fi Europa care a fost până acum. Va avea ea capacitatea de a asimila atâtea culturi și va putea armoniza atâtea mentalități, atâtea aspirații colective și individuale? Cum își va apăra valorile ei morale și intelectuale în fața acestei uluitoare diversități de mentalități și de aspirații individuale și colective, respectând, în același timp, drepturile omului: acelea pe care le definește *Declarația universală a drepturilor omului*, la 10 dec. 1948, și *Pactele internaționale* ulterioare? Nu-i însă vorba numai de cei care pleacă din țara lor și ajung în alta în care funcționează un alt sistem de învățământ, altă limbă, alte mentalități etc. E vorba și de cei care, în noile circumstanțe mondiale, rămân în țara lor și, majoritari sau minoritari, întâmpină cu dificultate efectele globalismului și deciziile luate la Bruxelles în numele comunității europene...

Încă o dată, Europa se schimbă, Europa se află în fața unei imense provocări mondiale (de ordin, în primul rând, economic, dar și de ordin moral și cultural, poate mai puternice și mai de lungă durată decât cele economice!). Europa se află, în același timp, în fața unei provocări profunde, cred eu, în interiorul comunității europene. Va reuși să-și păstreze valorile ei universale sau încet, încet le va pierde. Mulți cred că Europa le-a pierdut deja, în bună parte, și că frumoasa construcție politică făcută de economiști și juriști se va destrăma. Numărul euro-scepticilor, oricum, a crescut. Alții, mai optimiști, consideră că această criză va trece și Europa

națiunilor își va duce proiectul la capăt. Este ceea ce sperăm toți. Totuși, problema relațiilor dintre individul (cu drepturile lui, indiferent unde se află) și valorile europene, pe care dorim să le păstrăm și să le consolidăm, problema, zic, rămâne. Drepturile omului sunt clare, sunt nobile, sunt juste, reprezintă o mare cucerire a democrației, pentru că ele respectă și ocrotește personalitatea, identitatea și intimitatea omului ca ființă unică și ireversibilă în lume: „tous les êtres humains [sont] libres et égaux en dignité et en droits” [La Declaration interdit toute distinction], „notamment de race, de couleur, de sexe, de langue, de religion, d’opinion publique ou de toute opinion” [...] toute personne est présumée innocente jusqu’à ce que sa culpabilité ait été établie; que nul ne sera l’objet d’immixtions arbitraires dans sa vie privée, sa famille, son domicile ou sa correspondance [...] toute personne a le droit de circuler librement et de choisir sa résidence et de chercher son asile [...] tout individu a droit à une nationalité” etc. Les Pactes internationaux disposent, aussi, que „tous les peuples ont le droit de disposer d’eux-mêmes [...] en vertu de ce droit, ils déterminent librement leur statut politique et assurent librement leur développement économique, social et culturel”.

Acestea sunt câteva drepturi fundamentale ale omului. Sunt ele respectate azi de democrațiile europene, unele abia ieșite de sub un regim totalitar? Sunt, apoi, am convenit deja, drepturile pe care în chip just le reclamă valorile universale europene confruntate azi cu efectele globalismului, cu efectele unei crize economice puternice și cu fenomenul semnalat mai înainte: deplasări masive de persoane din Sud spre Nord și din Est spre Vest. De câteva bune decenii, aceste deplasări au sporit și au asociat persoane din țările asiatice. Ținta tuturor este Occidentul bogat, cum altădată, în timpul marilor migrații europene, „barbarii” (cum le ziceau grecii celor care erau din afara granițelor lor), ținta era Roma... În epoca internetului, aceste migrații capătă aspecte și conflicte noi. Individul cere – în chip just – să-i fie respectate drepturile, unele state europene declară că nu pot face față unui

număr așa de mare de indivizi care caută locuri de muncă și, dacă le capătă, vor să trăiască după stilul („legea”) lor. Cu alte vorbe: cer să li se respecte identitatea, cultura, religia, modul de a fi etc... chiar, dacă acestea intră în contradicție cu mentalitățile, cultura (în sens larg!), interesele țării care-i primește...

Chestiuni delicate, foarte delicate. Să luăm, de pildă, exemplul unui fenomen care ne privește, în primul rând, pe noi, românii, dar nu numai pe noi. Cazul romilor (țiganiilor). Îl cunoașteți. Ei au plecat, după 1989, în Occident și continuă să plece sistematic. Unii dintre ei se adaptează, își găsesc de lucru și sunt acceptați de populația locală. Alții (cei mai mulți) provoacă reacții violente, săvârșesc fărâdelegi și sunt expulzați. Franța, Italia și Anglia, țările de azil preferate de romii din estul Europei, au probleme și autoritățile locale nu glumesc prea mult cu ei: îi expediază în țările de origine, justificând că, în marea Europă (Europa comu-

nitară), fiecare stat trebuie să aibă grijă de cetățenii ei. Așa se face că vedem, săptămânal, la tv cum țiganii (romii) noștri coboară din avionul de Paris, Lyon, Roma sau Londra, veseli, locvaci, însoțiți de ample sacose voluminoase. Nu sunt disperați, complexați, dimpotrivă: declară că le pare bine că au venit în vacanță în țară și promit că se vor întoarce acolo de unde au fost izgoniți. Au prins drag de Franța și de Italia și nu vor să le părăsească. E partea amuzantă a lucrurilor. Partea gravă este că această problemă nu are, pentru moment, o soluție acceptabilă pentru toată lumea, o soluție democratică, conform drepturilor omului, dar și conform cu dreptul națiunilor de a-și proteja valorile... Ce-i de făcut? De făcut este, deocamdată, să reflectăm la această problemă și să amintim actorilor implicați în această piesă pe care am putea-o numi, în termenii lui Eugène Ionesco, *o farsă tragică* pe punctul de a deveni o tragedie europeană dacă Europa se va debarasa de această

problemă, zicând că nu-i de competența ei, ci a țării de origine a romilor. Însă romii sunt, ca să zic așa, demult „europeni”, ei se mișcă prin spațiul european cu ușurință, îi întâlnim peste tot, le admirăm talentul lor muzical etc. Așa că chestiunea socializării lor este o temă europeană...

Lumea postmodernă este o lume în mișcare. Trei milioane de români, ne spun statisticile, lucrează în străinătate. Mii, zeci de mii, probabil, de studenți învață la marile universități din Occident. De la intrarea României în U.E., au plecat din România 13.000 de medici și, ne avertiza zilele trecute unul dintre liderii asociației medicilor, alte sute, mii de cereri, demisii sunt înaintate... Nu discutăm, acum, consecințele economice, morale și sociale ale acestui proces. Cum bănuieți, efectele sunt grave pentru societatea românească. Ce-ar trebui să știm și ce-ar trebui să facem pentru ca asemenea dislocări să fie cât mai puțin traumatizante pentru comunitate, dar și pentru individ? Aș face următoarele observații:

1. Procesul nu poate și nici nu trebuie stopat prin măsuri severe pentru că măsurile coercitive încalcă dreptul fundamental al omului, și anume libertatea lui de a-și hotărî singur destinul.

2. Ajungând în altă comunitate, are dreptul individul să trăiască, în continuare, potrivit mentalităților culturii în care s-a format? Are, negreșit. E dreptul lui să se roage în limba lui și să creadă în Dumnezeu religiei sale. Are însă imperios obligația să respecte limba, cultura, religia, legile sociale și morale ale țării care l-a primit. Poate nu-i bine să-și abandoneze limba, limba maternă (el și copii lui), dar este imperios necesar, pentru a putea comunica, să învețe (să folosească) în relațiile sociale limba țării în care a fost primit. Problema se pune în aceeași termeni când este vorba de comunitățile minoritare din țara de origine: dreptul de a folosi limba maternă este inalienabil, dar și obligația de a cunoaște și a folosi în relațiile publice limba oficială a țării (cu o populație majoritară) este tot atât de îndreptățită.

3. Religiiile nu trebuie să ne despartă, religiile trebuie să ne împăce, să ne împriete-

nească. Credința, în genere, nu trebuie să devină o armă politică, un instrument de instigare la ură, la xenofobie, religia trebuie să instige la toleranță. *Toleranța activă* este și trebuie să fie morala noii Europe. Este valoarea pe care o recomandă creștinismul și toate umanismele europene. Ura nu-i productivă în niciun domeniu. Nimic durabil și esențial nu s-a construit pe ură.

4. Ne-am propus să discutăm, la încheierea colocviului nostru, despre *omul european*. Ce înseamnă a fi un om european, ce înseamnă a fi un bun european? Anticipez răspunsul meu: un bun european este, înainte de toate, un spirit democratic. Un om pentru care democrația nu-i numai răul cel mai mic, ci *binele* cel mai temeinic și mai cuprinzător în știința/arta guvernantei. Mi se pare esențial să acceptăm faptul că nu poți fi, azi, un bun european dacă nu respecti dreptul celui alt de a avea alte opinii decât tine și de a le susține în mod civilizat, democratic. *Alteritatea* este o condiție esențială a democrației. În fine, nu poți fi un bun european fără a fi un bun cetățean al țării tale. În ce mă privește, mă consider un bun european pentru că mă străduiesc să fiu de mult timp un *bun român*. Aspirația mea este să fiu un *român european*. Nu-mi plac *localiștii enragés*, nu-mi plac nici *globaliștii à outrance*: cei care spun că națiunea este o națiune perimată și identitățile culturale trebuie să dispară pentru a putea apărea o cultură unică într-o limbă unică agită o utopie negativă. Cei care cred în această uniformizare uită că, din fericire, niciun om nu seamănă cu altul și că diferența creează diversitatea și diversitatea în cultură este motorul originalității, deci al creației.

Să acceptăm ideea că drepturile omului sunt sfinte și că nimeni nu are dreptul să le încalce, începând cu omul care se bucură de ele și încheind cu cei care sunt chemați să guverneze. Imperios este, în același timp, ca individul să respecte, și el, valorile lumii în care trăiește, altminteri libertatea devine un factor de disoluție și, în cele din urmă, un dușman al democrației.

1 oct. 2012

Jaime GIL-ALUJA*

Les droits de l'homme et les valeurs du monde européen

Abstract

Analizăm, întorcându-ne în urmă pe firul istoriei la epoca medievală, ce înseamnă solubilitatea islamului în Europa de azi. Accesul Europei la cunoștințele științifice cele mai avansate se face traducând lucrări din cultura arabă. Două centre domină: Sicilia și Spania. Secolul al XIII-lea este remarcabil pentru fluxul de știință musulmană spre lumea creștină. Acesta constituie, după părerea noastră, un prim exemplu semnificativ nu numai al capacității musulmane de adaptare la un mediu creștin, dar, de asemenea, al întâlnirii dintre cele două culturi care poate să genereze noi lumini pentru cunoaștere și știință. Chiar și musulmanul cel mai puțin cultivat știe azi că poporul lui deține o civilizație extraordinară și nici cel mai bogat și nici cel mai puternic nu vor îndrăzni vreodată să revendice o poziție de hegemonie pe care o credeau a lor chiar și azi. Ei nu vor să admită că civilizația creștină a putut să depășească națiunea națiunilor, care este lumea musulmană. Pe măsură ce numărul musulmanilor care trăiesc în Occident crește, întrebarea noastră: "ce înseamnă să fii un musulman occidental?" ia un nou avânt pentru toți. Sharia înseamnă deci, pentru musulmanii europeni, doar și numai să respecte cadrul legal și constituțional al țării în care ei sunt cetățeni. Este tocmai ce înseamnă catehismul sau întreaga evanghelie pentru creștinii europeni moderni.

Cuvinte-cheie: musulmanul occidental de azi, solubilitatea islamului în Europa de azi, știință musulmană și lumea creștină, legea arabă Sharia, evanghelia creștinilor moderni

We analyse, turning back to Middle Ages, what means solubility of islam in nowadays Europe. The access of Europe to the more advanced scientific knowledge is realized by translations of many works from Arabian culture. Two centers were dominating medieval Europe: Sicily and Spain. The XIII-th century is remarkable for this wave of Muslim science towards Christian world. That is, in my opinion, a first important example not only for the muslim's capacity to adapt to Christian environments, but for the meet between two cultures which could generate new lights for knowledge and science. Even the less cultivated muslim know today that his people is detaining an amazing civilization and neither the richest and the powerful muslim do not dare ever to claim a hegemony position that they was thinking to be theirs. They do not want to admit that the Christian civilisation could overpass the nation of nations, which is the muslim world. According as the number of the Muslims living in Occident is growing up, our question: "what means today to be an Occidental Muslim?" take a new meaning and way. So Sharia means for occidental Muslims only and only to respect legal and constitutional framework of the European country where they are citizens. That is just as the catechism or as the whole Gospel for the modern European Christians.

Keywords: occidental Muslim, solubility of Islam into Europe, Muslim science and Christian world, Arabian law Sharia, the Gospel of modern Christians

* Real Academia de Ciencias Económicas y Financieras de Barcelone, e-mail: secretaria@racef.es.

L'islam est-il soluble dans l'Europe?

Quelques réflexions depuis une
perspective espagnole

Une simple réflexion à propos de la question importante de la solubilité de l'islam en Europe met en évidence que la réponse n'est pas, ni ne peut être unitaire, étant donné que les populations qui composent notre continent sont hétérogènes tout comme leur histoire, et leur situation géographique.

Il est évident que le sédiment de culture cumulé au cours des nombreux mouvements démographiques successifs, parfois belliqueux, parfois pacifiques au long des siècles dans les diverses zones qui forment le continent européen n'a pas abouti à une neutralité sur la pensée, sur la manière d'agir et sur l'avenir de ces groupes sociaux. Par contre, leur influence est devenue fondamentale. Et cela est spécialement significatif dans le cas de l'Espagne, où, pendant presque sept siècles, s'est produite la domination musulmane totale ou partielle, donnant lieu à une nouvelle vie, à de nouvelles règles, à de nouvelles habitudes, tout cela venu de terres lointaines. Ces groupes s'installèrent, s'adaptèrent et se développèrent, pour établir un des pôles de plus grande splendeur du monde connu à cette époque. Un bref résumé historique va nous mener à souligner la solubilité réciproque de deux cultures bien distinctes.

En effet, moins d'un siècle après la mort de Mahomet, en 632, et de la chute d'Alexandrie, en 640, les anciennes tribus nomades d'Arabie unifiées par le prophète ont conquis d'immenses territoires qui s'étendent de l'Inde à l'Espagne, comprenant l'Afrique du Nord et l'Italie du Sud, en s'installant ainsi sur les deux rives de la Méditerranée. Cet immense empire a,

d'abord, Damas (Syrie) comme capitale, mais il se scindera ensuite, au VIIIe siècle, en deux royaumes indépendants: celui d'Orient et celui d'Occident¹.

Les premiers nomades découvrent une culture supérieure à la leur et rapidement ils assimilent les conceptions intellectuelles développées aux siècles précédents. L'intégration est d'une telle force qu'apparaît la semence de ce que sera l'activité scientifique méditerranéenne. On conçoit, ainsi, une **science musulmane**² qui va du VIIe siècle au XIIIe siècle. Cordoue, capitale de l'Occident, est le centre de la connaissance musulmane-andalouse. Bagdad est la merveilleuse capitale d'Orient. En 1236, la première est prise par le roi de Castille, Ferdinand III, et la deuxième tombe en 1258 sous les coups des Mongols. Même ainsi la science musulmane restera encore brillante au cours du XIVe siècle: du côté de l'Occident sous la lumière du royaume de Grenade et en Orient dans l'empire des Mamelouks d'Égypte.

Certaines cités musulmanes deviennent de vrais foyers du savoir scientifique. Tout au long de ces siècles le savoir méditerranéen est patrimoine musulman et son modèle de connaissance comprend la philosophie, la mathématique, l'astronomie, la physique, la médecine, sans oublier les aspects historiques, géographiques ou poétiques.

La structure de la pensée scientifique musulmane est un héritage du système d'Aristote plus ou moins modifié et des grands maîtres de l'école d'Alexandrie: Euclide en mathématiques, Ptolémée en astronomie et Galien en médecine. Mais les musulmans savent aussi assimiler les apports indiens sur tout ce qui concerne la numération décimale de position avec l'usage du zéro, important aspect popularisé par les traités de Al-Khwarizmi (800 avant J.C.-

1 Ce paragraphe dédié à la civilisation arabe est tiré de A. Dahan-Dalmedics et J. Peiffer: *Une histoire des mathématiques*, Ed. Du Seuil, Paris 1986, p. 19-24.

2 Quand on parle de science musulmane, il s'agit des œuvres écrites dans la langue arabe devenue la langue internationale des lettres et des sciences, comme il est de nos jours avec la langue anglaise. La grande différence est que la langue arabe possède une grande richesse et elle est capable de nuances subtiles.

847 après J.C.). L'importance de la contribution des mathématiques dans le domaine de l'algèbre n'est donc pas étrange avec les noms prestigieux, entre autres, **d'Al-Karaji** (fin du Xe siècle - première moitié du XIe siècle), **d'Al-Khayyam** (1048-1131), et **d'Al-Kashi** (décédé en 1429).

L'emploi scientifique de la mathématique dans le domaine de l'expérimentation apparaît, en particulier, en mécanique, et surtout en astronomie. Le plus grand physicien de l'époque médiévale, **Ibn Al-Alaytham**, dit aussi **Alhazen** (965-1039), rédige son «Traité d'optique» (*Kitab al manazir*), combinant la géométrie et la physique. Ses travaux auront une influence déterminante jusqu'au XVIIe siècle.

Voici ce que l'on peut considérer comme une longue «période de mutuelle solubilité», qui s'est assombrie, ensuite, à cause de la difficulté d'assimiler cet héritage par l'Occident médiéval chrétien, qui mettra plusieurs siècles à le faire et à atteindre le même niveau. Il faut dire que le monde chrétien-musulman fut capable de transmettre dans le temps le dépôt de science et de culture accumulé aux nouvelles générations européennes. Grâce à ce riche héritage, l'Europe du XVe, XVIe et du XVIIe siècle voit naître des grands génies de la science tels que Léonard da Vinci (1452-1519), Nicolas Copernic (1473-1543), Giordano Bruno (1548-1600), Galileo Galilei (1564-1642), Johann Kepler (1571-1630), René Descartes (1596-1650) et un des plus grands génies de tous les temps: Isaac Newton (1642-1727), qui, avec sa conception géométrique, changea la perception duale de l'univers par un code de lois valables pour toutes sortes de manifestations.

C'était une longue période de solubilité mutuelle qui s'assombrit ensuite, car l'Occident médiéval chrétien a eu des difficultés pour assimiler cet héritage. La connaissance tomba dans un abîme pendant les premières décennies, et ce fut un obstacle pour sa récupération. Les peuples tardèrent quelques siècles pour atteindre le niveau scientifique obtenu par le monde chrétien-musulman.

Or, bien qu'on ait considéré comme une

étape obscure le développement scientifique de la culture occidentale pendant la splendeur de la **civilisation** musulmane (surtout après les lumières, presque aveuglantes, des joyaux qui ornaient la pensée grecque), au cours des siècles XI et XII, comme conséquence de l'interaction des juifs dans la Méditerranée, s'incorporent dans le **monde chrétien** d'intéressantes activités scientifiques et on commence à faire opérations arithmétiques, comme cela se faisait pendant la civilisation musulmane. C'est l'éveil encore timide de l'Europe traditionnelle.

Dans cet espace de temps, l'Italie du Sud occupe une situation de privilège, car la culture latine autochtone s'enchaîne avec les vestiges qui déteignent sur la longue occupation byzantine, assaisonnée des apports musulmans à partir de la Sicile voisine qu'ils occupent. Il s'agit, en définitive, des premières filtrations de la science musulmane en Occident, à une époque pendant laquelle l'Eglise, par ses monastères, devient le premier foyer culturel de l'Occident chrétien. Le latin devient le véhicule de communication des érudits, avant de devenir la langue scientifique d'Europe.

Jusqu'en 1100, la pensée chrétienne va vers des aspects mystiques et dogmatiques, bannissant de leur champ d'études les phénomènes de la nature. Et ce n'est qu'à partir de cette date qu'une certaine évolution commence, en essayant de chercher l'explication des choses par leurs causes naturelles. L'attention que les scholastiques prêtaient à l'étude du **Trivium** (logique, grammaire, rhétorique) ouvre le chemin, peu à peu, à l'intérêt pour le quadrivium (arithmétique, géométrie, astronomie, musique). Malgré cela, le niveau scientifique atteint est très modeste, si on le compare avec le niveau atteint par la science grecque et musulmane. En tout cas, il n'y a aucun doute qu'au XIe siècle le principal protagoniste scientifique fut le Sud de l'Europe qui a canalisé et distribué la science dans le reste du Continent.

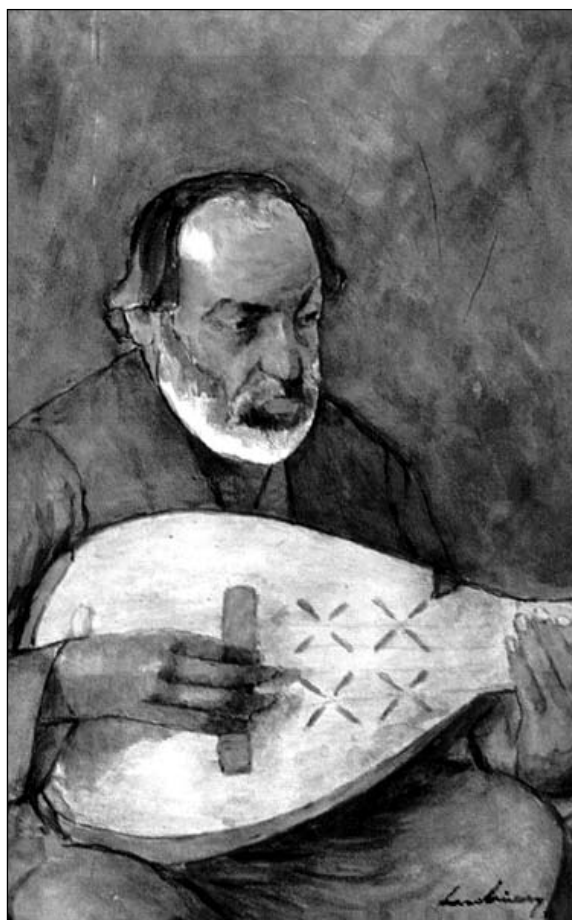
L'accès de l'Europe aux connaissances scientifiques les plus avancées se fait en traduisant les ouvrages de l'arabe. Deux centres dominent: la Sicile et l'Espagne.

Dans la première de ces zones de la Méditerranée, comme ce qui se passa dans l'Italie Méridionale au XIe siècle, un centre où les diverses influences de la science dominante trouvent un bouillon de culture favorable, se consolide. En Espagne, des centres culturels se forment, où on peut étudier les sources de la science grecque et musulmane. Parmi les scientifiques renommés, il faut citer Ibn Rushd, connu comme Averroès (1126-1198) (philosophe, médecin et astronome), et le juif cordouan, Maimonides (1135-1204) (talmudiste, philosophe, médecin, pharmacologue et astronome). **Gérard de Cremona** fut un traducteur renommé (Cremona 1114-Toledo 1187) qui apporte une œuvre décisive pour le développement de la science médiévale, par la traduction des grands classiques grecs à partir des versions arabes. La gigantesque silhouette de **Ramon Ull** (1235-1315) donne une importance vitale au développement scientifique avec son œuvre «*Ars Magna*» qui va influencer le travail de recherche au long de nombreuses années. Sa sagesse s'inspira pendant une période de quatre ou cinq ans des enseignements du savoir musulman.

Le XIIIe siècle est remarquable pour le flux de la **science musulmane vers** le monde chrétien. L'Empereur Frédéric III de Sicile (1194-1250) dont on connaît une importante correspondance avec le monde oriental, dans des aspects tels que: la philosophie, l'astronomie, la géométrie et l'optique, en est une preuve.

Ce que nous venons de rappeler constitue, à notre avis, un premier exemple significatif non seulement de la capacité d'adaptation musulmane à un environnement chrétien, mais aussi que la rencontre de ces deux cultures peut engendrer de nouvelles lumières pour la connaissance, pour le savoir.

Un autre épisode ne conduit pas malheureusement à ces mêmes conclusions. Nous faisons allusion à ce qu'il se passa quatre siècles plus tard, aux XIXe et XXe siècles, lorsque le colonialisme européen fit le partage de la tarte d'Afrique comme si les légitimes propriétaires, les Africains, n'existas-

sent pas. Pis encore, ils ne furent reconnus que comme serviteurs, domestiques et même esclaves au service de l'exploitation du continent que leur appartenait.

La Grande Bretagne et la France, à l'aide de la Belgique, du Portugal et de l'Espagne et plus tard de l'Allemagne et de l'Italie, consumèrent cette appropriation colonialiste sans la moindre pudeur et avec un acharnement plus propre d'oiseaux de proie que d'êtres qui se vantaient d'être civilisés. Un exemple révélateur fut le cas honteux du Congo.

Et cependant, face à un tel méfait, l'Afrique noire n'a pas consolidé une conscience commune de cet abus, parallèle à celle qui a abouti dans l'islam.

Nous croyons que cela est dû parce que le monde islamique, bien qu'en manque d'une politique préconçue, possédait et possède en échange une indiscutable conscience de sa propre identité et de sa valeur.

Comme l'explique le libanais Amin Malouf, une grande partie de musulmans vivent encore dans la conscience de leur nette supériorité technologique, militaire, économique, mathématique, astronomique et culturelle. Et, en effet, il est vrai que cette supériorité a été très nette depuis le Xe jusqu'au XIIIe siècle dans tout le monde connu. Mais il semble que les musulmans se refusent à assumer qu'ils furent vaincus par la chrétienté à partir du XVe siècle.

Pour cela, la conscience de cette défaite n'a pas pu être l'ornement qui est toujours nécessaire pour éperonner leur amour propre, leur initiative et leur créativité.

Au contraire, les musulmans nièrent et beaucoup nient encore cette évidence et se réfugièrent dans le château de leur amour propre et plus leur retard matériel par rapport à l'Occident était évident, plus ils se complaisaient dans le souvenir de leur passé glorieux. Même le musulman le moins cultivé sait aujourd'hui que son peuple détient une civilisation extraordinaire, et ni les plus riches ni les plus puissants n'oseront jamais revendiquer cette position d'hégémonie qu'ils croyaient à eux encore aujourd'hui. Ils ne veulent pas admettre que la civilisation chrétienne ait pu surpasser la nation des nations qu'est le monde musulman.

Et pour que quelques petits groupes maintiennent leur position, ils amplifient et sortent du contexte n'importe quelle manifestation contraire à l'islam, aussi insignifiante soit-elle. Bien sûr, dans certains cas, la raison ne leur manque pas mais: faut-il interdire, pour éviter des réactions violentes, les faits ou les expressions que les fidèles d'une religion peuvent considérer offensives? En ultime instance, le débat est centré sur les limites de la liberté, la plupart du temps de la liberté d'expression.

Au cours de l'Assemblée Générale de l'ONU qui célébra sa réunion annuelle la semaine dernière, Mohamed Morsi expliqua pourquoi il s'opposait à la liberté d'expression lorsque celle-ci s'utilisait pour offenser une religion ou une culture.

La veille de son allocution le mardi 25 septembre 2012, Barack Obama avait défendu

la liberté d'expression comme une valeur inviolable de son pays, consacrée par ses lois. Cette liberté, dit-il «inclut la liberté de blasphémer et d'offenser nos valeurs les plus sacrées», et même de dénigrer le président.

«Egypte respecte la liberté d'expression», dit le Président Mohamed Morsi. «Une liberté d'expression qui n'incite personne à la haine, qui ne s'attaque à aucune religion ou culture spéciale. Une liberté d'expression qui fait face à l'extrémisme et à la violence. Non une liberté d'expression qui approfondit l'ignorance et le mépris envers les autres». Le président égyptien demanda avec insistance à l'Assemblée Générale et au Conseil de Sécurité de l'ONU «d'aborder ce phénomène, qui commence à avoir des implications qui touchent clairement la paix et la sûreté internationales».

Mohamed Morsi, qui procède des Frères Musulmans, s'est efforcé de tranquilliser ceux qui craignent que l'arrivée au pouvoir de l'islamisme dérive en une théocratie. «Nous avons entamé plusieurs pas sur le chemin qui nous mènera à l'établissement de l'état moderne auquel aspirent tous les Egyptiens», dit-il, «un Etat qui syntonise avec le présent, basé sur l'Etat de droit, la démocratie et le respect des droits de l'homme, et qui ne compromette pas les valeurs ancrées dans les âmes de tous les Egyptiens. Un Etat qui cherche la justice, la vérité, la liberté, la dignité et la justice sociale».

Mais, en définitive, les musulmans dans leur ensemble ne sont pas les seuls vaincus par la modernité. Si pendant mille cinq cents ans, l'islam et la chrétienté ont lutté pour vaincre et convaincre l'autre, qui était son plus grand ennemi, actuellement nous croyons que ce n'est plus ainsi. Le paradoxe aujourd'hui est qu'en Europe, les deux ont perdu et le christianisme est à peine un ferment culturel sans pouvoir temporaire ni capable de résister au laïcisme, qui est en train de devenir, lamentablement, l'authentique régime spirituel de l'Occident.

Deux questions fondamentales se posent:

Pourquoi la foi de Rome a-t-elle perdu la bataille des âmes et par contre l'islam - qui

l'a perdue en son moment par les armes - n'a pas renoncé à les dominer en politique?

Pourquoi l'islam continue-t-il à vouloir contrôler les gouvernements et décider des destins des hommes sur la terre alors que Rome ne peut plus qu'à peine revendiquer le royaume des deux?

Laissez-moi présenter les deux causes qui avaient déjà ouvert un chemin lors de l'épopée de Christophe Colomb: la raison, et avec elle l'illustration qui, afin d'essayer d'expliquer le monde, ont fini par définir l'homme comme un tout, avec un corps et une âme, en définitive, à la personne politique.

C'est une raison qui unit toutes les personnes, mais dont chacun est seul maître: la liberté. Une liberté qui conduisit au progrès, qui, en son moment, mena à la révolution industrielle et avec celle-ci à la supériorité technologique définitive de l'Occident, sur, à notre avis, la soumission mal comprise de l'islam.

Nous avons jusqu'à présent exploré les racines de nos identités, explorons maintenant la possibilité de les voir croître ensemble et d'échanger aussi le meilleur d'elles-mêmes.

A mesure que le nombre de musulmans qui vivent en Occident croît, la question: «que signifie être un musulman occidental?» prend plus d'importance pour tous.

Tandis que les médias se centrent sur un islam radical, ce qui existe réellement est une révolution silencieuse, que Tariq Ramadan annonce brillamment, qui s'étend aux communautés islamiques en Occident: les musulmans cherchent activement des formes de vivre en harmonie avec leur foi dans un contexte occidental.

Des musulmans français, anglais, allemands, espagnols, italiens,... Tous adaptent leur religion à la culture européenne, sans cesser d'être fidèles aux principes de l'islam.

Ces musulmans ont démontré qu'une relecture des sources islamiques était possible, en les interprétant dans un contexte occidental, en démontrant une nouvelle universalité des principes islamiques qui pourraient ouvrir la porte à l'intégration dans les sociétés occidentales.

Des millions de musulmans européens ont déjà mis en relief que l'idée selon laquelle l'islam doit se définir en opposition à l'Occident est fausse. Ils dénoncent aussi avec leur comportement de citoyen exemplaire que la lecture de l'islam qui nous pousse à la confrontation, au racisme, à l'exclusion et à la misère est fausse.

En réalité, ni dans le Coran, ni dans tout le «corpus» religieux qui en émane, il n'existe pas une, je répète pas une, contradiction entre la cohabitation pacifique de la culture occidentale et la pratique de la foi de Mahomet.

Et encore, la pratique sincère et dévote de la foi de Mahomet mène, sans aucune déviation, les musulmans qui vivent en Europe, au devoir d'être un bon citoyen européen.

Parce que les notions de Dar-el-Islam (la demeure de l'islam) et de Dar-al-Harb (la demeure de la guerre) - concepts utilisés communément dans la Sharia - en réalité n'existent dans aucun texte proprement sacré du Coran et de la Sunnah (vie du prophète Mahomet).

Et ce sont ces notions tirées par les cheveux qui ont provoqué une dérive absurde de mullahs extrémistes qui ont très souvent confondu nos opinions publiques.

La Sharia signifie donc pour les musulmans européens uniquement et seulement respecter le cadre légal et constitutionnel du pays d'où ils sont citoyens. Exactement comme ce que signifie le catéchisme ou l'évangile entier pour les chrétiens européens modernes de toutes les églises.

Une éducation musulmane est donc possible, un dialogue interreligieux entre musulmans et laïques et athées occidentaux non seulement est possible: il est très souhaitable.

Parce que de ce dialogue surgira une spiritualité plus profonde pour le mahométan fidèle, mais aussi une réflexion occidentale plus profonde sur son consumérisme propre et son techno-matérialisme étourdi.

Les sentiments de communauté, famille, solidarité et collaboration islamiques ont beaucoup en commun avec la «fraternité» européenne. Et ils peuvent se complémen-

ter: les Européens peuvent apprendre la spiritualité exigeante de l'islam qui touche toutes les dimensions de la vie.

Dans ce dialogue, les musulmans pourront comprendre leur foi, non comme un livre aux règles rigides, mais comme un compagnon inséparable avec qui on peut converser constamment, parce que, comme Ramadan soutient, «la plupart des versets du Coran et des traditions du Prophète ne sont pas si strictes et convaincants. Je crois que toutes les religions doivent se retirer à l'intérieur pour trouver leur vrai but. L'islam est une relation directe entre le moi et la recherche d'Allah».

Et je me demande: Et qu'est-ce que c'est que la recherche d'Allah si ce n'est la recherche de la vérité? Ne sommes-nous pas tous - chrétiens, musulmans et Européens tous - engagés en elle?

L'islam tout comme la raison, est un espace intérieur et en même temps universel: une nécessité de la condition humaine. C'est notre dimension spirituelle irréfutable.

Et à la question, si souvent répétée, de si l'islam est soluble en Europe, je dois répondre que non, heureusement non. L'islam n'est pas soluble en Europe, parce qu'aujourd'hui il est aussi européen que le plus romain des catholiques ou comme le fut Calvin.

Il n'existe donc pas d'«altérité» pour les musulmans parmi les Européens, plus de ce que les «provocateurs de rancunes» veulent pour arriver à appuyer leur pouvoir sur une division que ni le Prophète, ni le plus élémentaire des raisonnements ne permettent d'héberger.

Nous sommes donc tous solubles dans notre Europe émergée de la raison et de l'esprit.

Bibliographie

- Aristote: *Obras. Lógica. De la expresión o interpretación*,. Ed. Aguilar, Barcelona, 1977.
- Bergson, H.: «Le possible et le réel», en *Oeuvres*, PUF, Edition du Centenaire, Paris, 1970.
- Boisard, Michel A.: *L'humanisme de l'Islam*, Albin Michel, Paris.
- Bruno, G.: «De la causa», *Opera italianae, quinto dialogo*, I. Bari, 1907. D'après I. Leclerc: *The Nature of Physical Existence*, George Allen and Urwin Ltd., Londres, 1972.
- Charf, Abdelmajid: *L'Islam entre le message et l'histoire*, Albin Michel, Paris, 2004.
- Chebel, Malek: *Manifeste pour un islam des lumières*, Hachette, Paris, 2004.
- Clausius, R.: *Ann. Phys.*, CXXV, 1865.
- Corbin, Henry: *Histoire de la philosophie islamique*, Folio, Paris, 1989.
- Djait, Hicham: *Muhammad le Prophète*, Tome 1: «Révélation et prophétie», Ed. Fayard, Paris, 2007 et Tome 2; «La prédication de Muhammad à la Mecque», Fayard, Paris, 2008.
- Du Pasquier, Roger: *Découverte de l'islam*, Ed. Seuil, Paris, 1984.
- Gil-Aluja, J.: *Lances y desaventuras del Nuevo paradigma de la teoria de la decision*, Proceedings del III Congreso de la Sociedad Internacional de Gestion y Economia Fuzzy, Buenos Aires, 10-13 novembre 1996.
- James, W.: «The Dilemma of Determinism», en *The Will to Believe*, Dover, Nueva York, 1956.
- Masson, Denise: *Le Coran*, Folio, Paris, 1992.
- Mervin Poche, Sabrina: *Histoire de l'Islam: Fondements et doctrines*, Fammariion, Paris, 2000, Nouv. éd.
- Prigogine, I.: *La fin des certitudes*, Traduction espagnole titrée «El fin de las certidumbres», Ed. Taurus. Buenos Aires 1997.
- Popper, K.: *L'univers irrésolu. Plaidoyer pour l'indéterminisme*, Ed. Hermann, Paris 1984.
- Rogan, Eugène: *Los arabes. Del Imperio Otomano a la actualidad*, Ed Critica. Barcelona, 2010.
- Saint-Prot, Charles: *Islam: l'avenir de la Tradition entre révolution et occidentalisation*, Le Rocher, Paris, 2008.
- Tausche, Arno et Karoun, Hichem: *Les musulmans: un cauchemar ou une force pour l'Europe?* L'Harmattan, 2011.

Jean ASKENASY*

Les droits de l'homme et les valeurs du monde européen vus à travers des lunettes neuroscientifiques

Abstract

Această intervenție, prezentată la cel de-al XI-lea Colocviu Internațional "Penser l'Europe", pune două întrebări fundamentale: care este raportul între drepturile omului, coeziunea Uniunii Europene și problema dreptului minorităților și care este raportul între drepturile naționale și drepturile minorităților, pornind de la Declarația universală a drepturilor omului adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite în data de 10 decembrie 1984, la Paris.

Cuvinte-cheie: Penser l'Europe, a XI-a Conferință despre Europa Unită, drepturile omului, drepturile minorităților, drepturile naționale, Declarația universală drepturilor omului din 1984

The next lecture, kept to the XI-th International Conference "Penser l'Europe" ("Thinking the Europe"), put two important questions nowadays. The first one is about which is the link between the human rights, the cohesion of European Union and the matter of the minorities rights and the second one about the rapport between national rights and the minorities rights, starting from Universal Declaration of human rights endorsed by General Assembly of United Nations on 10 december 1984, at Paris.

Keywords: "Thinking the Europe", XI-th International Conference about United Europe, human rights, minorities rights, national rights, Universal Declaration of human rights – 1984, United Nations

Le XIème colloque «Penser l'Europe» nous propose de réfléchir à la question «Quelle est la manière dont les droits légitimes de l'homme se confrontent aux valeurs du monde européen et aux droits universels de l'humanité ?», et soulève par la même deux sujets-questions fondamentaux :

1. Quel est le rapport entre les droits de l'homme, la cohésion de l'Union Européenne et le problème du droit des minorités?

2. Quel est le rapport entre les droits nationaux et les droits des minorités?

La Déclaration universelle des droits de l'homme, adoptée par l'Assemblée Générale des Nations Unies le 10 décembre 1948 au Palais de Chaillot à Paris, par la résolution 217 (III) A - en vigueur jusqu'à présent - précise les droits de l'homme fondamentaux, mais est dépourvue de toute portée juridique véritable.

A l'origine, 48 parmi les 58 Etats participants, ont adopté cette charte universelle. Aucun Etat ne s'est prononcé contre et seuls 8 se sont abstenus. Dans ce dernier groupe, l'Afrique du Sud de l'apartheid refusa l'affirmation au droit à l'égalité sans distinction de naissance ou de race; l'Arabie Saoudite

*M.D., Ph.D. Department: Department of Neurology , e-mail: ajean@post.tau.ac.il; jean@bezeqint.net.

contestait l'égalité homme-femme; la Pologne, la Tchécoslovaquie, la Yougoslavie et l'Union soviétique (Russie, Ukraine, Biélorussie) s'abstinrent quant à elles en raison d'un différend concernant la définition du principe fondamental d'universalité tel qu'il est énoncé dans l'article 2 alinéa 1: «Chacun peut se prévaloir de tous les droits et de toutes les libertés proclamés dans la présente Déclaration, sans distinction aucune, notamment de race, de couleur, de sexe, de langue, de religion, d'opinion politique ou de toute autre opinion»... passage en porte-à-faux avec les principes de la doctrine communiste. Enfin, les deux derniers Etats n'ayant pas pris part au vote furent le Yémen et le Honduras. Pour respecter la vérité historique, ajoutons que la déclaration de 1948 n'exprime nulle part l'égalité pour les minorités homosexuelles et les malades mentaux.

L'article 13 de la Déclaration de droits de l'homme stipule: toute personne a le droit de circuler librement et de choisir sa résidence à l'intérieur d'un Etat. Toute personne a le droit de quitter tout pays, y compris le sien, et de revenir dans son pays.

Dans la réalité, l'application de la déclaration des droits de l'homme peut aboutir à une situation inextricable. Ainsi, on observe actuellement une vague d'immigration de 100.000 personnes par an, en majeure partie provenant d'Afrique. Le seul mois d'août a vu déferler 6000 immigrants illégaux, arrêtés et emprisonnés, avant d'être renvoyés ensuite dans leur pays d'origine. Et nombreux sont les réfugiés politiques qui risquent de payer de leur vie. Une nouvelle catégorie d'immigrants est apparue: les «guestworkers», les ouvriers occasionnels.

L'article 23 quant à lui, prévoit que toute personne a droit au travail, au libre choix de son travail, à des conditions équitables et satisfaisantes de travail et à la protection contre le chômage. Tous ont droit, sans aucune discrimination, à un salaire égal pour un travail égal. Quiconque travaille a droit à une rémunération équitable et satisfaisante lui assurant ainsi qu'à sa famille une existence conforme à la dignité humaine et complétée, s'il y a lieu, par d'autres

moyens de protection sociale supplémentaires. Toute personne a le droit de fonder et de s'affilier à des syndicats pour la défense de ses intérêts.

L'assistance médicale:

L'article 3 «Droit à la vie, à la liberté et à la sûreté de sa personne»; l'article 22 «Droit à la sécurité sociale» et l'article 25 «Droit à un niveau de vie suffisant pour assurer sa santé et son bien-être» transforment l'assistance médicale de chaque homme en un acte sacré.

Le 7ème rapport des EUA au Congrès de 2009 établit qu'il existe des disparités dans plusieurs domaines de l'assistance médicale en Amérique: l'accès aux soins, leur qualité, la priorité et l'ampleur de la surveillance (National Healthcare Disparities Report (NHDR) 299a-l(a)(6)). La population blanche qui représente 50% de la population globale en 1950 est en régression et les populations hispaniques, asiatiques et des îles du Pacifique augmentent. L'assistance médicale des enfants en 2008 (CHIPRA Act) et en 2009 a des graves divergences liées aux disparités culturelles et linguistiques, aux problèmes raciaux et ethniques. Une augmentation des fonds est proposée comme moyen principal d'amélioration.

En juin 2012, le volume 87 de la revue «Study of National Physician Organizations in the United States» (Peek et al.) arrive à la conclusion que les différences d'origine raciale et ethnique constituent généralement le terreau de développement des inégalités observées dans le droit à l'assistance médicale, et que nombreuses sont les organisations sanitaires qui ont contribué à maintenir ces discriminations.

Toutes les mesures ne parviennent pas à suivre le rythme et l'ampleur de la migration des populations, de telle sorte que la situation débouche sur des questions épineuses d'éthique universelle.

On peut se risquer à faire une analogie.

Ce qui se passe entre la minorité immigrante et la majorité de la nation hôte peut être comparé avec ce qui se passe dans le cerveau en cas de dysplasie corticale. Le cerveau se trouve alors dans une situation où un groupe de neurones minoritaires ont émigré et viennent occuper une

place dans une nouvelle région du cerveau que la majorité est totalement différent.

Ces neurones étrangers qui émigrent ne peuvent pas collaborer avec le voisinage, ni ne peuvent s'assimiler, s'adapter à l'ensemble des populations neuronales locales, ils ont une tout à fait différente structure moléculaire. Ils provoquent des signaux anormaux qui deviennent un foyer épileptique, ceci se manifestant par des crises convulsées qui empêchent le fonctionnement normal de tout le cerveau et par extension, de tout l'organisme.

Un malade avec dysplasie corticale doit être traité comme un malade souffrant d'une maladie épileptique, en raison de l'existence d'une population étrangère - qui dans les cerveaux normaux n'existe pas. Si le traitement ne parvient pas à résoudre la maladie, on doit extraire par intervention neurochirurgicale la «population étrangère» (dysplasie du cerveau).

Est-ce que il y a un remède pour la société humaine? Ma réponse est : Oui ! L'unité des droits et des devoirs humains.

Dans la philosophie grecque, la forme de raisonnement dialectique a été élaborée par Socrate, Platon et Aristote. Russell and Whitehead ont donné une expression mathématique à ce principe : $*3 \cdot 24. \vdash. \sim (p. \sim p)$

Dans la dialectique de Hegel, un phénomène est déterminé par sa contradiction principale. Avant que cette contradiction n'existe, le phénomène n'existait pas. Si la contradiction disparaît, le phénomène disparaît sous sa forme actuelle. Pour qu'un phénomène existe, il faut que les deux aspects de sa contradiction principale coexistent durablement. Cette coexistence, cette unité des deux aspects, s'établit à travers une lutte entre eux; à travers leur opposition permanente. C'est cette coexistence qui fait la stabilité relative et l'harmonie du phénomène. C'est cela qu'on appelle l'unité des contraires.

À l'intérieur de chaque phénomène, dans le couple dialectique «unité/lutte», l'unité n'existe pas sans la présence des deux contradictions associées. Nous-mêmes, nous n'existerions pas. C'est à dire qu'aucune chose n'est gelée durablement dans son état. L'unité est conditionnelle, temporaire, passagère, relative, mais la lutte des

contraires est absolue.

Tenant compte de ces principes, la question des droits de l'homme impose d'introduire conjointement la notion de *devoirs de l'homme*. L'existence de cette asymétrie explique pourquoi les droits de l'homme sont si fragiles. Mentionnons qu'il n'existe par contre aucun chapitre prévu ayant trait aux violations des devoirs des hommes.

Kant poursuit ces idées dans le développement de l'éthique moderne en affirmant l'importance de mettre l'accent sur *le devoir*.

L'absence de la symétrie des droits et devoirs dans la société moderne risque de transformer les droits de l'homme et des minorités (invoqués par la Déclaration des droits de l'homme et du citoyen, celle de 1789 ou celle de 1793) en un désastre national.

Donnons en une illustration : en France, la loi de 2002-2 avec « la charte des droits et libertés de la personne accueillie » garantit à la personne accueillie l'usage de son pouvoir de citoyen (valeur informative), et ouvre une brèche en ce sens qu'elle permet aux émigrants musulmans d'imposer une influence sensible et durable sur la culture du pays d'accueil (quid des vellétés de dominance?). Les 12 droits essentiels établis par l'éthique ne concernent que les droits des immigrants, mais les devoirs ne sont pas abordés. Parmi ces droits, citons le droit à une prise en charge, à un accompagnement adapté, le droit à l'information, le principe du libre choix, du consentement éclairé et de la participation de sa personne, le droit à la renonciation (dire non), le droit aux respects des droits familiaux, le droit à la protection, le droit à l'autonomie, le principe du soutien, le droit à l'exercice des droits civiques, le droit à une participation religieuse, le droit au respect, à la dignité et à l'intimité. Aucune mention sur d'éventuels devoirs. Et par conséquent, si l'on respecte la démarche dialectique citée précédemment, en l'absence de devoir, l'unité de l'entité « droit » ne peut pas exister.

De fait, l'existence de ces droits en l'absence de tout devoir est susceptible de faire basculer l'immigration vers un phénomène d'invasion. Le comportement des immi-

grants qui veulent imposer par force les foies de leur religion aux peuples d'Europe, est totalement illégale, et les conséquences tragiques de l'absence de devoirs des minorités sont désastreuses. On a oublié le dicton de Louis Saint Juste, ami de Robespierre, je cite: «Pas de liberté pour les ennemis de la liberté». Seuls les premiers ministres de l'Australie et du Canada ont adopté cette position. La base historique du respect des droits de l'étranger se trouve dans la Bible (Old Testament Livre 9,14): «Il y aura une même loi parmi vous, pour l'étranger comme pour l'indigène».

Aime ton voisin comme toi-même est *un* impératif judéo-chrétien qui est en train d'être transformé en: «qui n'est pas avec le croissant doit mourir».

Il est nécessaire de comprendre qu'exiger des populations immigrées qu'elles respectent leurs devoirs, est indissociable du respect des droits, si l'on veut véritablement améliorer les disparités, les inégalités observées jusqu'à présent dans le domaine

des droits de l'homme.

On doit soumettre à l'Organisation des Nations Unies une «Magna Carta des devoirs de l'homme appliquée à la migration des populations»:

Les devoirs de l'homme appliqués à la migration des populations:

1. L'immigrant doit respecter les lois de la nation d'accueil, promulguées par l'Etat.

2. L'immigrant doit en respecter aussi les coutumes (langue, habillement, heures de travail, jours de fêtes).

3. L'immigrant missionné pour réaliser des actes terroristes contre l'Etat et la nation d'accueil est sommé de se présenter à la police dans les 12 heures et de déclarer le motif de son immigration.

Le problème de légiférer les lois sur la liberté et les devoirs des minorités immigrantes est une priorité de nos jours. L'ignorer reviendrait à précipiter les équilibres déjà fragiles - vues les réalités démographiques des populations - vers une dynamique de disparition de certaines nations.

Annexe

La Déclaration universelle des droits de l'homme, adoptée en 1948, à Paris. Le texte, se conclut par l'annonce de son approbation et sa proclamation par l'Assemblée Générale des Nations Unies. La reconnaissance de la dignité inhérente à tous les membres de la famille humaine et de leurs droits égaux et inaliénables constitue le fondement de la liberté, de la justice et de la paix dans le monde. La méconnaissance et le mépris des droits de l'homme ont conduit à des actes de barbarie qui révoltent la conscience de l'humanité et que l'avènement d'un monde où les êtres humains seront libres de parler et de croire, libérés de la terreur et de la misère, a été proclamé comme la plus haute aspiration de l'homme.

L'Assemblée Générale proclame la présente Déclaration universelle des droits de l'homme comme l'idéal commun à atteindre par tous les peuples et toutes les nations afin que tous les individus et tous

les organes de la société, ayant cette Déclaration constamment à l'esprit, s'efforcent, par l'enseignement et l'éducation, de développer le respect de ces droits et libertés et d'en assurer, par des mesures progressives d'ordre national et international, la reconnaissance et l'application universelles et effectives, tant parmi les populations des Etats membres eux-mêmes que parmi celles des territoires placés sous leur juridiction.

Article premier - Tous les êtres humains naissent libres et égaux en dignité et en droits. Ils sont doués de raison et de conscience et doivent agir les uns envers les autres dans un esprit de fraternité.

Article 2 - 1. Chacun peut se prévaloir de tous les droits et de toutes les libertés proclamés dans la présente Déclaration, sans distinction aucune, notamment de race, de couleur, de sexe, de langue, de religion, d'opinion politique ou de toute autre opi-

nion, d'origine nationale ou sociale, de fortune, de naissance ou de toute autre situation.

2. De plus, il ne sera fait aucune distinction fondée sur le statut politique, juridique ou international du pays ou du territoire dont une personne est ressortissante, que ce pays ou territoire soit indépendant, sous tutelle, non autonome ou soumis à une limitation quelconque de souveraineté.

Article 3 - Tout individu a droit à la vie, à la liberté et à la sûreté de sa personne.

Article 4 - Nul ne sera tenu en esclavage ni en servitude; l'esclavage et la traite des esclaves sont interdits sous toutes leurs formes.

Article 5 - Nul ne sera soumis à la torture, ni à des peines ou traitements cruels, inhumains ou dégradants.

Article 6 - Chacun a le droit à la reconnaissance en tous lieux de sa personnalité juridique.

Article 7 - Tous sont égaux devant la loi et ont droit sans distinction à une égale protection de la loi. Tous ont droit à une protection égale contre toute discrimination qui violerait la présente Déclaration et contre toute provocation à une telle discrimination.

Article 8 - Toute personne a droit à un recours effectif devant les juridictions nationales compétentes contre les actes violant les droits fondamentaux que lui sont reconnus par la constitution ou par la loi.

Article 9 - Nul ne peut être arbitrairement arrêté, détenu ou exilé.

Article 10 - Toute personne a droit, en pleine égalité, à ce que sa cause soit entendue équitablement et publiquement par un tribunal indépendant et impartial, qui décidera, soit de ses droits et obligations, soit du bien-fondé de toute accusation en matière pénale dirigée contre elle.

Article 11 - 1. Toute personne accusée d'un acte délictueux est présumée innocente jusqu'à ce que sa culpabilité ait été légalement établie au cours d'un procès public où toutes les garanties nécessaires à sa défense lui auront été assurées,

2. Nul ne sera condamné pour des actions ou omissions qui, au moment où elles ont été commises, ne constituaient pas

un acte délictueux d'après le droit national ou international. De même, il ne sera infligé aucune peine plus forte que celle qui était applicable au moment où l'acte délictueux a été commis.

Article 12 - Nul ne sera l'objet d'immixtions arbitraires dans sa vie privée, sa famille, son domicile ou sa correspondance, ni d'atteintes à son honneur et à sa réputation. Toute personne a droit à la protection de la loi contre de telles immixtions ou de telles atteintes.

Article 13 - 1. Toute personne a le droit de circuler librement et de choisir sa résidence à l'intérieur d'un Etat.

2. Toute personne a le droit de quitter tout pays, y compris le sien, et de revenir dans son pays.

Article 14 - 1. Devant la persécution, toute personne a le droit de chercher asile et de bénéficier de l'asile en d'autres pays.

2. Ce droit ne peut être invoqué dans le cas de poursuites réellement fondées sur un crime de droit commun ou sur des agissements contraires aux buts et aux principes des Nations Unies.

Article 15 - 1. Tout individu a droit à une nationalité.

2. Nul ne peut être arbitrairement privé de sa nationalité, ni du droit de changer de nationalité.

Article 16 - 1. A partir de l'âge nubile, l'homme et la femme, sans aucune restriction quant à la race, la nationalité ou la religion, ont le droit de se marier et de fonder une famille. Ils ont des droits égaux au regard du mariage, durant le mariage et lors de sa dissolution.

2. Le mariage ne peut être conclu qu'avec le libre et plein consentement des futurs époux.

3. La famille est l'élément naturel et fondamental de la société et a droit à la protection de la société et de l'Etat.

Article 17 - 1. Toute personne, aussi bien seule qu'en collectivité, a droit à la propriété.

2. Nul ne peut être arbitrairement privé de sa propriété.

Article 18 - Toute personne a droit à la liberté de pensée, de conscience et de reli-

gion ; ce droit implique la liberté de changer de religion ou de conviction ainsi que la liberté de manifester sa religion ou sa conviction seule ou en commun, tant en public qu'en privé, par l'enseignement, les pratiques, le culte et l'accomplissement des rites.

Article 19 - Tout individu a droit à la liberté d'opinion et d'expression, ce qui implique le droit de ne pas être inquiété pour ses opinions et celui de chercher, de recevoir et de répandre, sans considérations de frontières, les informations et les idées par quelque moyen d'expression que ce soit.

Article 20 - 1. Toute personne a droit à la liberté de réunion et d'association pacifiques.

2. Nul ne peut être obligé de faire partie d'une association.

Article 21 - 1. Toute personne a le droit de prendre part à la direction des affaires publiques de son pays, soit directement, soit par l'intermédiaire de représentants librement choisis.

2. Toute personne a droit à accéder, dans des conditions d'égalité, aux fonctions publiques de son pays.

3. La volonté du peuple est le fondement de l'autorité des pouvoirs publics ; cette volonté doit s'exprimer par des élections honnêtes qui doivent avoir lieu périodiquement, au suffrage universel égal et au vote secret ou suivant une procédure équivalente assurant la liberté du vote.

Article 22 - Toute personne, en tant que membre de la société, a droit à la sécurité sociale; elle est fondée à obtenir la satisfaction des droits économiques, sociaux et culturels indispensables à sa dignité et au libre développement de sa personnalité, grâce à l'effort national et à la coopération internationale, compte tenu de l'organisation et des ressources de chaque pays.

Article 23 - 1. Toute personne a droit au travail, au libre choix de son travail, à des conditions équitables et satisfaisantes de travail et à la protection contre le chômage.

2. Tous ont droit, sans aucune discrimination, à un salaire égal pour un travail égal.

3. Quiconque travaille a droit à une

rémunération équitable et satisfaisante lui assurant ainsi qu'à sa famille une existence conforme à la dignité humaine et complétée, s'il y a lieu, par tous autres moyens de protection sociale.

4. Toute personne a le droit de fonder avec d'autres des syndicats et de s'affilier à des syndicats pour la défense de ses intérêts.

Article 24 - Toute personne a droit au repos et aux loisirs et notamment à une limitation raisonnable de la durée du travail et à des congés payés périodiques.

Article 25 - 1. Toute personne a droit à un niveau de vie suffisant pour assurer sa santé, son bien-être et ceux de sa famille, notamment pour l'alimentation, l'habillement, le logement, les soins médicaux ainsi que pour les services sociaux nécessaires; elle a droit à la sécurité en cas de chômage, de maladie, d'invalidité, de veuvage, de vieillesse ou dans les autres cas de perte de ses moyens de subsistance par suite de circonstances indépendantes de sa volonté.

2. La maternité et l'enfance ont droit à une aide et à une assistance spéciale. Tous les enfants, qu'ils soient nés dans le mariage ou hors mariage, jouissent de la même protection sociale.

Article 26 - 1. Toute personne a droit à l'éducation. L'éducation doit être gratuite, au moins en ce qui concerne l'enseignement élémentaire et fondamental. L'enseignement élémentaire est obligatoire. L'enseignement technique et professionnel doit être généralisé; l'accès aux études supérieures doit être ouvert en pleine égalité à tous en fonction de leur mérite.

2. L'éducation doit viser au plein épanouissement de la personnalité humaine et au renforcement du respect des droits de l'homme et des libertés fondamentales. Elle doit favoriser la compréhension, la tolérance et l'amitié entre toutes les nations et tous les groupes raciaux ou religieux, ainsi que le développement des activités des Nations Unies pour le maintien de la paix.

3. Les parents ont, par priorité, le droit de choisir le genre d'éducation à donner à leurs enfants.

Article 27 - 1. Toute personne a le droit

de prendre part librement à la vie culturelle de la communauté, de jouir des arts et de participer au progrès scientifique et aux bienfaits qui en résultent.

2. Chacun a droit à la protection des intérêts matériels et matériels découlant de toute production scientifique, littéraire ou artistique dont il est l'auteur.

Article 28 - Toute personne a droit à ce que règne, sur le plan social et sur le plan international, un ordre tel que les droits et libertés énoncés dans la présente Déclaration puissent y trouver plein effet.

Article 29 - 1. L'individu a des devoirs envers la communauté dans laquelle seul le libre et plein développement de sa personnalité est possible.

2. Dans l'exercice de ses droits et dans la

jouissance de ses libertés, chacun n'est soumis qu'aux limitations établies par la loi exclusivement en vue d'assurer la reconnaissance et le respect des droits et libertés d'autrui et afin de satisfaire aux justes exigences de la morale, de l'ordre public et du bien-être général dans une société démocratique.

3. Ces droits et libertés ne pourront, en aucun cas, s'exercer contrairement aux buts et aux principes des Nations Unies.

Article 30 - Aucune disposition de la présente Déclaration ne peut être interprétée comme impliquant pour un Etat, un groupement ou un individu un droit quelconque de se livrer à une activité ou d'accomplir un acte visant à la destruction des droits et libertés qui y sont énoncés.

Références:

1. Heckler M., *Report of the Secretary's Task Force on Black and Minority Health*, Washington, HHS, 1985.
2. *National Healthcare Disparities Report*, Rockville (MD), AHRQ, 2008 May [cited 2010 Mar 2]
3. Smedley B.D., Stith A.Y., Nelson A.R., editors, *Unequal Treatment: Confronting Racial and Ethnic Disparities in Healthcare*, Washington (DC), National Academies Press, 2003.
4. Moy E., Dayton E., Clancy C.M., *Compiling the Evidence: The National Healthcare Disparities Reports*, Health Aff. 2005, 24(2), 376-87.
5. Reschovsky J.D., Boukus E., *Modest and Uneven: Physician Efforts to Reduce Racial and Ethnic Disparities*, Washington (DC), Center for Studying Health System Change, 2010 Feb.
6. U.S. Census Bureau, *National Population Projects* (Based on Census 2000). 2009 [cited 2010 Mar 19].
7. Waidmann T., *Estimating the Cost of Racial and Ethnic Health Disparities*. Washington (DC), The Urban Institute, 2009 Sep., 20 p.
8. LaVeist T.A., Gaskin D.J., Richard, P., *The Economic Burden of Health Inequalities in the US*, Washington (DC), Joint Center for Political and Economic Studies, 2009 Sep., 16 p.

9. Briere R., editor, *Crossing the Quality Chasm: A New Health System for the 21st Century*, Washington (DC), National Academies Press, 2001.
10. *National Standards for Culturally and Linguistically Appropriate Services in Health Care. Final report*, Washington (DC), Department of Health and Human Services Office of Minority Health, 2001 Mar.
11. Office of Civil Rights, Department of Health and Human Services (US), *Title VI of the Civil Rights Act of 1964; Policy Guidance on the Prohibition against National Origin Discrimination as It Affects Persons with Limited English Proficiency (LEP)*, Fed. Regist., 2000 Aug. 30; 65(169): 52762-74.
12. Office for Civil Rights, HHS (US). *Guidance to Federal Financial Assistance to Recipients Regarding Title VI Prohibition against National Origin Discrimination Affecting Limited English Proficient Persons*, Fed. Regist., 2003, Aug. 8; 68(153): 47311-23.
13. *Healthy People 2010*, Rockville (MD), Department of Health and Human Services; c2000.
14. *Minority Health and Health Disparities Research and Education Act of 2000*, Pub. L. No. 106-525, 114 Stat. 2495-511 (Nov. 22, 2000).
15. *Measuring Healthcare Quality*. Rockville (MD); Agency for Healthcare Research and Quality; c2009 [cited 2010 Mar. 2].
16. *Medicare Improvements for Patients and Providers Act of 2008*, Pub. L. No. 110-275 (July 15, 2008).
17. *Children's Health Insurance Program Reauthorization Act of 2009*, Pub. L. No. 110-173, 120 Stat. 2994 9; 121 Stat. 244, 2492-2515, 551 and 984 (Feb. 2, 2009).
18. *Health IT for Economic and Clinical Health Act*, S. 350, 111th Cong., 1st Sess. (2009).
19. *A Comprehensive Framework and Preferred Practices for Measuring and Reporting Cultural Competency*, Washington (DC), National Quality Forum. 2009.
20. *MHC Distinction Program*, Washington (DC), National Committee for Quality Assurance.
21. *Proposed Requirements to Advance Effective Communication, Cultural Competence, and Patient-centered Care for the Hospital Accreditation Program*, Washington (DC), The Joint Commission, 2010 Jan [cited 2010 Mar 2]. 6 p.
22. *Certification Commission for Healthcare Interpreters (CCHI)*, Washington (DC), c2009 [cited 2010 Mar. 2].
23. Lurie N., Jung M., Lavizzo-Mourey R., *Disparities and Quality Improvement: Federal Policy Levers*. *Health Aff* 2005 [cited 2010 Mar. 30]; 24(2): 354-64.
24. *Training Tools for Physicians and Others*. Washington (DC), HHS Office of Minority Health; c2010.
25. *eValue8*, Washington (DC), National Business Coalition on Health: c2009 [cited 2010 Mar 30]
26. Trahan L.C., Williamson P., *Eliminating Racial and Ethnic Health Disparities; A Business Case Update for Employers*, Washington (DC), National Business Group on Health. 2009 Feb.
27. Rosenthal M.B., Landon B.E., Normand S.L., Ahmad T.S., Epstein A.M., *Engagement of Health Plans and Employers in Addressing Racial and Ethnic Disparities in Health Care*, *Med Care Res and Rev*. 2009 April; 66(2): 219-31.
28. Weinstock B., Rees C., *Employer Survey on Racial and Ethnic Health Care Disparities 2003*, Washington (DC), National Business Group on Health.
29. Trahan L.C., *Addressing Racial and Ethnic Health Disparities: Employer Initiatives*, Washington (DC), National Business Group on Health. 2009 Sep.
30. *Diversity and Cultural Competence*, Washington (DC), America's Health Insurance Plans, c2010 [cited 2010 Mar. 19].
31. *Health Care Disparities*, Washington (DC), National Committee for Quality Assurance, c2010.
32. Martin C., *Reducing Racial and Ethnic Disparities: A Quality Improvement Initiative in Medicaid Managed Care*, Washington (DC), Center for Health Care Strategies, Inc. 2007 Jan. 48 p.
33. *Multicultural Health Care: A Quality Improvement Guide*, Washington (DC), National Committee for Quality Assurance and Lilly USA, LLC; c2010 [cited 2010 Mar 19].
34. *National Committee for Quality Assurance*, Washington, NCQA, c2010 [updated 2010; cited 2010 Mar 30]. *Innovative Practices*

- Report, [about 4 screens].
35. *Assuring Healthcare Equity: A Healthcare Equity Blueprint*, Washington (DC), National Public Health and Hospital Institute; 2008 Sep. [cited 2010 Mar 19]. 68 p.
 36. *Report of the National Steering Committee on Hospitals and the Public Health*, Washington (DC), The Health Research and Education Trust; 2006 Sep. [cited 2010 Mar 19]. 44 p.
 37. Hasnain-Wynia R., Yonek J., Pierce D., Kang R., Greising C.H., *Hospital Language Services for Patients with Limited English Proficiency: Results from a National Survey*, Washington (DC), The Health and Research Education Trust, 2006 Sep. 28 p.
 38. Wilson-Stronks A., Galvez E., *Hospitals, Language, and Culture: A Snapshot of the Nation*, Washington (DC), The Joint Commission; 2007 Apr [cited 2010 Mar. 19]. 107 p.
 39. Regenstein M., Sickler D. *Race, Ethnicity, and Language of Patients: Hospital Practices Regarding Collection of Information to Address Disparities in Health Care*, Washington (DC), The National Public Health and Hospital Institute; 2006 Jan [cited 2010 Mar. 19]. 66 p.
 40. Huang J., Ramos C., Jones K., Regenstein M., *Talking with Patients: How Hospitals use Bilingual Clinicians and Staff to Care for Patients with Language Needs*, Washington (DC), The George Washington University School of Public Health and Health Services Department of Health Policy, 2009, 28 p.
 41. Hasnain-Wynia R., Yonek J., Cohen A.B., Restuccia J.D., *Improving Care for Individuals with Limited English Proficiency: Facilitators and Barriers to Providing Language Services in California Public Hospitals*, Washington (DC), The Health and Research Education Trust, Northwestern University School of Medicine and Boston University, 2009, 30 p.
 42. Dower C., Kaiser J., *Improving Language Access in California Hospitals: A Report of the California Health Workforce Tracking Collaborative*, San Francisco (CA), UCSF Center for the Health Professions; 2007 Sep [cited 2010 Mar. 19]. 16 p.
 43. *Quality Healthcare Collaboration*. Washington (DC), HHS Health Resources and Services Administration; c2010 [cited 2010 Mar. 19].
 44. *Serving Patients with Limited English Proficiency: Results of a Community Health Center Survey*, Washington (DC), National Association of Community Health Centers, 2008, 20 p.
 45. Barrett S.E., Dyer C., Westpheling K., *Language Access: Understanding the Barriers and Challenges in Primary Care Settings, Perspectives from the Field*, Washington (DC), The Association of Clinicians for the Underserved, 2008 May, 27 p.
 46. Beach M.C., Saha S., Cooper L.A., *The Role and Relationship of Cultural Competence and Patient-Centeredness in Health Care Quality*, New York, Commonwealth Fund, 2006 Oct 17 [cited 2010 Mar. 2], 32 p.
 47. Saha S., Beach M.C., Cooper L.A., *Patient Centeredness, Cultural Competence, and Healthcare Quality*, J. of Natl. Med. Assoc. 2008 Nov., 100(11): 1275-85.
 48. Rosenthal M.B., Landon B.E., Normand S.L., Ahmad T.S., Epstein A.M., *Engagement of Health Plans and Employers in Addressing Racial and Ethnic Disparities in Health Care*, Med. Care Res. and Rev. 2009 April, 66(2): 219-31.
 49. Kilpatrick K.E., Lohr K.N., Leatherman S., Pink G., Buckel J.M., Legarde C., Whitener L., *The insufficiency of evidence to establish the business case for quality*, Int. J. Qual. Health Care, 2005 Aug., 17(4):347-55. Epub. 2005 Mar. 23.
 50. Greene S.B., Reiter K.L., Kilpatrick K.E., Leatherman S., Somers S.A., Hamblin A., *Searching for a business case for quality in Medicaid managed care*, Health Care Manage Rev. 2008 Oct.-Dec., 33(4):350-60
 51. Leatherman S., Berwick D., Iles D., Lewin L.S., Davidoff F., Nolan T., Bisognano M., *The business case for quality: case studies and an analysis*, Health Aff (Millwood). 2003 Mar.-Apr., 22(2): 17-30.
 52. Luck J., Parkerton P., Hagigi F., *What is the business case for improving care for patients with complex conditions?* J. Gen. Intern Med. 2007 Dec., 22 Suppl. 3:396-402.
 53. Centers for Medicare and Medicaid Services, *Proposed Rule on Electronic Health Record Incentive Program*, 75 Fed. Reg. 1844 (January 13, 2010), proposed 45 C.F.R. 495.6(c)(5)(ii).

54. National Health IT Collaborative for the Underserved.org, Washington (DC), c2008.
55. *Journal of the American Dietetic Association*, 2003, 103 (6), 748-765.
56. L'élevage est devenu la deuxième source émettrice de gaz à effet de serre selon un rapport de l'ONU.
57. Chapouthier Georges, Nouet J.C., *The universal declaration of animal rights, comments and intentions*, Ligue Française des droits de l'animal: Paris, 1998.
58. Singer P, *Animal liberation*, Avon Books Publisher: New York, 1977
59. Georges Chapouthier, *Au bon vouloir de l'homme, l'animal*. Denoel, Paris, 1990.
60. Jean-Baptiste Jeangène Vilmer, *Ethique animale*, Presses Universitaires de France: Paris, 2008.
61. *The 2009 Influenza A(H1N1) Outbreak: Selected Legal Issues* [archive], Congressional Research Service, PDF, 34 pages (en.).
62. Voir *Le statut de l'histoire dans Apologie de l'histoire* [archive], Gerard Noiriel, tire de *Cahiers Marc Block*, 1997, no. 5, pp. 7-21.
63. Voir sur le site de l'Académie d'Orléans-Tours: *Histoire, éthique et seconde guerre mondiale* [archive].
64. *L'Éthique à Nicomaque* (Aristote) *Ethique*, Spinoza *Soi-même comme un autre*, Paul Ricœur, Le Seuil, Collection l'Ordre philosophique, 1990.
65. *Contre la peur. De la science à l'éthique, une aventure infinie*, 1990, Dominique Lecourt, rééd. PUF, Collection Quadrige, 1999.
66. *Éthique et responsabilité*, Paul Ricœur, La Baconnière, 1995.
67. *Anthologie sur l'éthique*, Recueil de textes d'Octave Gélénier. Édité par le Cercle d'éthique des affaires.
68. *Fondements de l'éthique chrétienne*, Sous la direction de Jean-Louis Leuba, Les Éditions du Cerf, 1995.
69. *Éthique comme philosophie première*, Emmanuel Lévinas, Éditions Payot & Rivages, 1998.
70. *La génération future a-t-elle un avenir? Développement durable et mondialisation*. Christian de Perthuis, Belin, Collection Ulysse, 2003.
71. *Bioéthique et liberté*, Axel Kahn & Dominique Lecourt, PUF, Collection Quadrige essai, 2004.
72. *La Méthode 6. Éthique*, Edgar Morin, Éd. du Seuil, 2004.
73. *La signification de l'éthique, pour une application de l'éthique aux problèmes de la vie et de la santé*, Robert Misrahi, Synthélabo, Les Empêcheurs de penser en rond, 1995.
74. *Qu'est-ce que l'éthique?* Robert Misrahi, Armand Colin, 1997.
75. *Politique de la fragilité. Éthique, dignité et luttes sociales*, Fred Poché, Paris, Cerf, 2004.
76. *Archéologie du pacte social. Des fondements éthiques et sociopolitiques de la société moderne*, Francis Farrugia, L'Harmattan, Collection Logiques sociales, Paris, 1994.
77. *La Construction de l'homme social. Essai sur la démocratie disciplinaire*, Francis Farrugia, Syllepse, Paris, 2005.
78. *Qu'est-ce que l'éthique?*, René Villemure, *Bulletins réflexifs de l'Institut québécois d'éthique appliquée*.
79. *La délibération éthique. Contribution du dialogisme et de la logique des questions*, Florence Quinche, Paris, Kimé, 2005, Coll. Philosophie contemporaine.
80. *Éthique animale*, Jean-Baptiste Jeangène Vilmer, 2008, Coll. Éthique et philosophie morale, Presses Universitaires de France.
81. *Kant et le chimpanzé - Essai sur l'être humain, la morale et l'art*, Georges Chapouthier, Belin, Paris, 2009.
82. *La constitution de l'être*, Marie-Claude Defores, Yvan Piedimonte, Paris, Bréal, 2009.
83. *Ethique et ordre économique*, Anne Salmon, Paris, CNRS Éditions, 2002.
84. *Jalons pour une éthique rebelle*, Michel d'Urance, Aléthéia, Paris, 2005.
85. Smedley B. Stith A, Nelson A., *Unequal Treatment: Confronting Racial and Ethnic Disparities in Health Care*, 2002 Washington, DC, National Academies Press.
86. Kressin N.R., Petersen L.A., *Racial differences in the use of invasive cardiovascular procedures: Review of the literature and prescription for future research*, *Ann Intern Med.* 2001, 135:352-366
87. McMahon L.F., Wolfe R.A., Huang S., Tedeschi P., Manning W. Jr., Edlund M.J., *Racial and gender variation in use of diagnostic colon procedures in the Michigan Medicare population*, *Med. Care*, 1999;37:712-717
88. Shapiro M.F., Morton S.C., McCaffey D.F., et al., *Variations in the care of HIV-infected*

- adults in the United States: Results from the HIV Cost and Services Utilization Study*, JAMA. 1999; 281:2305-2315
89. Peek M.E., Cargill A., Huang E., *Diabetes health disparities: A systematic review of health care interventions*, Med. Care Res. Rev. 2007, 64(5 suppl):101S-156S.
90. Epstein A.M., Zyanian J.Z., Keogh J.H., et al., *Racial disparities in access to renal transplantation*, N. Engl. J. Med. 2000, 343:1537-1544.
91. Brown A.F., Vargas R.B., Ang A., Pebley A.R., *The neighborhood food resource environment and the health of residents with chronic conditions: The food resource environment and the health of residents*, J. Gen. Intern Med. 2008, 23:1137-1144.
92. Cooper R.S., *Social inequality, ethnicity, and cardiovascular disease*, Int. J. Epidemiol. 2001, 30(Suppl 1):S48-S52.
93. Sankar P., Cho M.K., Condit C.M., et al., *Genetic research and health disparities*, JAMA, 2004, 291:2985-2989.
94. Karter A.J., Ferrara A., Darbinian J.A., Acerson L.M., Selby J.V., *Self-monitoring of blood glucose: Language and financial barriers in a managed care population with diabetes*, Diabetes Care, 2000, 23:477-483.
95. Wilbur J., Chandler P.J., Dancy B., Lee K., *Correlates of physical activity in urban mid-western Latinas*, Am. J. Prev. Med. 2003, 25(Suppl 1):69-76.
96. Washington H.A., *Medical Apartheid: The Dark History of Medical Experimentation on Black Americans From Colonial Times to Present*, 2006, New York, NY Doubleday Broadway Publishing Group.
97. Murray C.J., Lopez A.D., *Mortality by cause for eight regions of the world: Global Burden of Disease Study*, Lancet. 1997, 349:1269-1276.
98. Washington H.A., Baker R.B., Olakanmi O., et al., *Segregation, civil rights, and health disparities: The legacy of African American physicians and organized medicine, 1910-1968*, J. Natl. Med. Assoc. 2009, 101:513-527.
99. Baker R.B., Washington H.A., Olakanmi O., et al., *African American physicians and organized medicine, 1846-1968: Origins of a racial divide*, JAMA. 2008, 300:306-313.
100. Lombardo P.A., Dorr G.M., *Eugenics, medical education, and the Public Health Service: Another perspective on the Tuskegee syphilis experiment*, Bull Hist Med. 2006;80:291-316.
101. Association of American Medical Colleges, *About CAS*, Accessed, February 21, 2012.
102. National Library of Medicine, *MeldlinePlus*, Accessed February 21, 2012.
103. Biernacki P., Waldford D., *Snowball sampling: Problems and techniques of chain referral sampling*, Sociol Methods Res. 1981, 10:341-163.
104. Maxey R., *NMA develops strategic plan against health disparities*, National Medical Association, J. Natl. Med. Assoc. 2002, 94:288-289.
105. Rowe G., Wright G., *The Delphi technique as a forecasting tool: Issues and analysis*, Intl. J. Forecasting, 1999, 15:353-375.
106. Crawley L.M., Ahn D.K., Winkleby M.A., *Perceived medical discrimination and cancer screening behaviors of racial and ethnic minority adults*, Cancer Epidemiol Biomarkers Prev. 2008, 17:1937-1944.
107. Peek M.E., Chin M.H., Tang H., Baker D., Wagner J., *Self-reported racial discrimination in health care and diabetes outcomes*, Med. Care, 2011, 49:618-625.
108. Hausmann L.R., Jeong K., Bost J.E., Ibrahim S.A., *Perceived discrimination in health care and health status in a racially diverse sample*, Med. Care, 2008, 46:905-914.
109. Van Houtven C.H., Voils C.I., Oddone E.Z., Weinfurt K.P., Friedman J.Y., Schulman K.A., et al., *Perceived discrimination and reported delay of pharmacy prescriptions and medical tests*, J. Gen. Intern. Med. 2005, 20:578-583.
110. Underwood S.M., Buseh A.G., Canales M.K., Powe B., Dockery B., Kather T. et al., *Nursing contributions to the elimination of health disparities among African-Americans: Review and critique of a decade of research, Part III*, J. Natl Black Nurses Assoc. 2005, 16:35-59.
111. Mouradian W.E., Huebner C., DePaola D., *Addressing health disparities through dental-medical collaborations, Part III, Leadership for the public good*, J. Dent Educ. 2004, 68:505-512.
112. American Dietetic Association. *Practice paper of the American Dietetic Association: Addressing racial and ethnic health disparities*, J. Am. Diet. Assoc. 2011, 111, 446-456.

Caius Traian
DRAGOMIR*

Omul care nu a fost prins cu niciun adevăr

(Despre paradoxul mincinosului)

Abstract

Diplomați celebri au afirmat, în aforisme subtile, că ascunderea adevărului este o obligație a profesiei lor și că însăși forma limbajului permite o astfel de utilizare a comunicării. Minciuna însă domină mai ales politica. Minciuna însă este, prin natura ei, un instrument, un instrument al intelectului deficitar. Personalitățile de înalt nivel dispun de capacitatea de a-și dovedi pragmatismul în sfera adevărului.

Cuvinte-cheie: adevăr, minciună, diplomatie, politică, inteligentă, mediocritate

Very outstanding diplomats expressed aphorisms regarding the necessity of their profession to cover the real truth, but also they mentioned that the language offers the chance, by its nature, to do this. But the lying is, mainly, the domain of political activities and expression. On the other hand lying is the tool of the deficient intellect. The top level personalities have the capacity of being pragmatical while operating with the truth.

Key-words: lying, truth, diplomatics, policy, intellect, mediocrity

Charles Maurice Talleyrand-Perigord, prinț, deținătorul mai tuturor titlurilor și onorurilor, cu excepția celui de monarh, pe care aveau a le oferi patru regimuri diferite și, sub raport politic și istoric, opuse; neîndoelnic, diplomatul perfect, cel mai abil diplomat al tuturor timpurilor, căruia, în plus, îi sunt atribuite o serie de superbe aforisme, totdeauna ironice, subtile, paradoxale, cinice și încărcate de realism, spunea: „limba este dată diplomatului pentru a-și ascunde gândurile”. Oare numai diplomatului limba i-a fost dată pentru o astfel de utilizare? Dar omul politic la ce o folosește? spre a-și ascunde gândurile, relevând faptul, real sau nu, și anume că adversarul lui este cel care își ascunde gândurile; doar uneori – rar, foarte rar – pentru a exprima adevărate gânduri. Omul, în general, procedează oare altfel? Vorbim pentru a comuni-

ca, uneori din iubire, de nevoie, în baza unui proiect, pentru a realiza o acțiune - vorbim deci, declanșând comportamentele, dorite de noi, ale semenilor noștri, dar, de asemenea voind să suspendăm, blocăm, anihilăm actele, acțiunile sau comportamentele celorlalți. Maksim Litvinov, comisar al poporului pentru relațiile externe al Uniunii Sovietice, un alt diplomat deloc neglijabil și acesta, anume în una din cele mai dure perioade ale instituirii comunismului, sub conducerea lui Stalin, în prima dictatură totalitară marxistă a lumii, a făcut remarci decisive asupra modului în care și scopurilor pentru care este pusă în acțiune minciuna. Între 1930 și 1939, anii prezenței lui Litvinov la conducerea ministerului de externe de la Moscova, a avut loc sinistra colectivizare stalinistă, dar s-au desfășurat și intervențiile cele mai importante pentru

* Diplomat, fost ministru, fost ambasador al României în Franța, e-mail: ctdragomir@yahoo.com.

stabilirea prezenței sovietice în lume și, implicit, organizarea relațiilor internaționale ale sovietelor. Nu s-ar putea spune că activitatea sa a fost ineficientă. La unul dintre Congresele Partidului comunist al Uniunii Sovietice, Maksim Litvinov a spus: „rolul diplomației comuniste este acela de a adormi pe capitaliști spre a-i zdrobi apoi cu pumnul nostru de oțel”. Dacă până la urmă s-a întâmplat procesul într-o câțiva contrar, aceasta este o problemă, dar pentru o lungă perioadă de timp, nu se poate pretinde că Litvinov, apoi Molotov și, în fapt, Stalin însuși nu au reușit să își adoarmă adversarii; zdrobirea lor, cu unele excepții, este drept, fulminantă, nu a fost însă, dincolo de o anumită limită, nici măcar încercată. Întrucât diplomația este o ipostază a cuvântului-comunicare, se poate înțelege cât se poate de clar și din declarația comisariatului poporului în ce măsură în limbă se ascunde o forță perversă ori poate fi capturată, utilizată o astfel de forță. Ar trebui spus astfel că întreaga lume a limbajului este una a minciunii? Cu siguranță, nu! Existența umană este una constituită în jurul limbajului. Acesta, limba, limbile, nu este – ori nu sunt – ceea ce a generat munca sau simpla adaptare. Cuvântul, termenul, este corelat conceptului, acesta aduce în ființarea umană abstracția drept cale înspre transcendență. Munca este un produs al limbii, limbajului – ca să existe munca, trebuie să existe o capacitate de a dezvolta munca, este potențialitatea activității, sociabilității umane; apoi aceasta trece din potență în act. Nu doar în raport cu munca – invocată în mod particular de marxism –, ci față de toate aptitudinile specifice umane, cuvântul este un antecedent și participă esențial în sfera întreagă a cauzelor umanității noastre.

Cuvântul, sub condiția absolutului, perfecte supremații a imaterialului asupra materiei, apare clar, relevant, adevărat prezentat de Evanghelia după Ioan, în primele versete ale acesteia: „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul; El era la început cu Dumnezeu. Toate lucrurile au fost făcute prin El, și nimic din ce a fost făcut nu a fost făcut fără El”. Cu tot caracterul ineluctabil

revelator al acestor sentințe, o anumită dispută semantic se deschide, din când în când, asupra semnificației Cuvântului, așa cum apare, provenind, pentru cunoașterea noastră, din greacă. Cuvântul definește Verbul Etern, încarnat dar, este Cuvântul, sau Logosul – venind din termenul logos, utilizat de Heraclit și stoici pentru a denumi rațiunea, ca lege fundamentală a lumii? Termenul logos a trecut în limbile de cultură ale Occidentului, dar, spre a avea în acestea – sau în română – semnificația de Verb Etern, se cere, în principiu, a i se explicita, adjectival, sensul, vorbindu-se despre Logosul Divin. În traduceriile Bibliei în română, în Evanghelia după Ioan, se spune „Cuvântul”. În traduceriile engleze, autorizate după Biblia regelui James, întâlnim, pentru Verbul Încarnat, termenul „Word”: „In the beginning was the Word, and the Word was with God, and the Word was God”. Indiscutabil Iisus este Cuvântul și, astfel, implicit, Evanghelia Sa, predicarea Sa apare drept dimensiune inseparabilă de integralitatea divină a Cuvântului. Iisus aduce o adevărată sacralizare a limbii, vorbirii, cuvintelor; Cuvântul transmite ceva din lumina, sufletul, sensul întrupării Sale asupra cuvintelor. Cum putem trăi atunci într-un univers al oamenilor minciunii, deși nu toți mincinoși într-o lume a textelor rostite ori scrise, care nu toate răspândesc falsitatea, dar cele mai multe o vehiculează neîndoiește? Iisus a spus că noi, oamenii, vom fi judecați după cuvintele noastre; desigur, și după fapte, dar alături de acestea, cuvintele sunt menționate clar și explicit. Tot Iisus Hristos ne spune, în Predica de la Munte, să nu folosim cuvinte jignitoare la adresa altor oameni și să nu jurăm, tocmai astfel acordând deplină demnitate cuvintelor – da fiind da, iar nu însemnând exact nu. Decalogul ne ordonă, între celelalte porunci, „să nu depunem mărturie minciunosă”.

Există însă oameni care nu au spus niciodată vreun adevăr? La această întrebare, putem răspunde convinși: da. Cum ar fi ei recunoscuți? Relativ simplu: după faptul de a afirma continuu că toți ceilalți mint, că toți mint, cu excepția lor. Pe de altă parte, cine

mente? Evident, cel despre care persoana care nu spune niciodată adevărul pretinde, în mod specific și expres, că este un mincinos. Unde ar trebui să căutăm indivizi care nu spun niciodată adevărul, în ce categorie umană avem șansele cele mai mari de a-i găsi? Probabil în rândul celor cărora li se recomandă în mod insistent și decis să se ascundă în spatele cuvintelor? Sau printre aceia care fac astfel de recomandări? Lui Talleyrand i se reproșează, sub raport moral, multe – a spus însă, cu siguranță, adevăruri și chiar foarte adesea: geniul său excepțional a descoperit în real – în realul politic, istoric și uman – adevăruri nu ușor

de sesizat și încă și mai greu exprimabile. Oamenii de o înaltă ținută intelectuală nu sunt obligați să mintă – când o fac, faptul reprezintă o constrângere, iar din efortul de a depăși o astfel de necesitate, ei pot ajunge la relevarea unui nou adevăr. Cine, atunci, nu spune chiar niciodată adevărul? Evident, diplomații de o foarte modestă calitate și, pentru că am asociat acestora politicienii, trebuie spus că la fel de bântuiți de păcat sunt și cei mai iresponsabili și mai incultți și stupizi dintre aceștia.

Zenon din Elea a dezvoltat o întreagă clasă a raționamentelor sau judecăților imposibile, generatoare de impasuri ale

gândirii, cărora li s-au adăugat, istoric, o serie de noi astfel de exerciții, respectiv paradoxurile logice. Între ele, poate, paradoxul mincinosului este unul dintre cele mai fragile, mai ușor de atacat sub aspect rațional. „Eu mint” nu se poate spune pentru că sau așa este și atunci nu mint sau mint și atunci spun adevărul. Zenon a elaborat paradoxurile mișcării („broasca țestoasă și Achile”, „săgeata care zboară și nu zboară”) spre a demonstra că, așa cum afirma și Parmenide, maestrul său, mișcarea este imposibilă și deci nu există. Paradoxul mincinosului nu ne spune cumva, până în cele din urmă, sau că minciuna nu există, sau că adevărul nu există? Sunt, probabil, foarte mulți oameni politici care nu spun „eu mint” ca să nu intre sub regimul de interdicție logică a paradoxului mincinosului, dar, în schimb, își permit continuu să afirme, referindu-se la oricine sau nu chiar la oricine: „tu minți”. Unii însă, neacceptând ori neputând, constituțional sau prin proasta înțelegere a ironiei lui Talleyrand – mai greu de crezut este însă că o cunosc sau că o cunoșteau deja, mai de multă vreme – și prin adoptarea ei ca atare, să spună adevărul, afirmă în fața tuturor și, cu deosebire a celor care le sunt superiori: „tu minți”. Minciuna nu este însă doar un neadevăr, este neadevărul exprimat în cunoștință de cauză și cu un obiectiv ascuns, bine definit și util pentru cel care se pronunță. Minciuna, astfel, nu este eroare, este infracțiune la adresa rațiunii și eticii. Ar putea fi dat oare vreun sfat celor care nu spun niciodată adevărul sau, oricum, sunt mincinoși profesioniști? Cu siguranță da – atât doar că este vorba de unul pe care niciodată nu îl vor putea urma. Acesta ar suna, cu siguranță, așa: „fiți inteligenți”. Dacă ar deveni astfel, nu ar mai simți nevoia să mintă și ar spune, cu multă ușurință, adevărul. Dacă însă ar putea deveni, ar însemna că nu mai au nevoie să devină, pentru că sunt așa de mult, din totdeauna; prostul nu poate înțelege necesitatea adevăratei inteligențe și nu accede la înțelegerea structurii elevate a intelectului. Iată încă un paradox. Trăim, probabil, în cel mai paradoxal dintre universurile posibile.

Pius Servien - un précurseur roumain dans l'esthétique scientifique

Abstract

Articolul de față este o prezentare succintă, o intrare de dicționar sau un medalion, privind personalitatea lui Pius Servien, un savant și estetician român, precursor în mai multe domenii, precum teoria probabilității, fundamentele matematicii, relația dintre acustică și estetică, dintre limbajul științific și cel estetic. A influențat ideile lui Paul Valéry, el însuși profesor de estetică, succedându-i la Catedra de estetică de la Collège de France. Solomon Marcus, un alt academician român pasionat de matematică și poezie, a scris în anii '60 "Poetica matematică", lucrare care se revendică, într-o anumită măsură, din ideile precursorului său, Pius Servien.

Cuvinte-cheie: Pius Servien, Paul Valéry, Solomon Marcus, limbajul științific și cel poetic, estetician român

The following review is a concise presentation, as a dictionary entry, of Pius Servien's personality, a Romanian erudite and aesthetician, a great forerunner into many knowledge fields, as well as the theory of probabilities, the basis of mathematics, the relation between acoustic and aesthetic, between the scientific and aesthetic language. He influenced the Paul Valéry's ideas, himself aesthetic professor, who succeeded to Pius Servien at the Chair in Aesthetic from Collège de France. Solomon Marcus, an other Romanian academician passionate by mathematics and poetry, wrote in the '60 years "Poetical Mathematics", a work which claim, in a certain measure, from the ideas of his forerunner, Pius Servien.

Keywords: Pius Servien, Paul Valéry, Solomon Marcus, the scientific and poetic language, Romanian aesthetician

Coculescu, Piu Șerban (plus connu sous le pseudonyme de **Pius Servien**) (né en 1866 à Bucarest, Roumanie – mort en 1953 à Paris, France) penseur, essayiste, linguiste, mathématicien, théoricien novateur de l'esthétique, physicien dans le domaine de la radioactivité et savant d'origine roumaine. Son importance réside dans le fait que, par ses études sur la théorie des rythmes, il a mis en oeuvre les bases de la linguistique

mathématique dont un autre important représentant et continuateur roumain en fut, après la Seconde Guerre Mondiale, l'académicien en sciences mathématiques et en linguistiques, Solomon Marcus.

Il est le fils de Nicolae Coculescu, docteur en mathématiques de l'Université de Sorbonne, allant sur les traces d'un autre réputé Roumain qui avait soutenu un doctorat à Sorbonne et devenu plus tard

* Lect. drd, catedra de Limbi Romanice și Comunicare în Afaceri, ASE București, e-mail: alunitzaco-fan@gmail.com.

Ministre de l'Enseignement dans la Roumanie du XIX-ième siècle, Spiru Haret. Le père de Piu-Șerban Coculescu devient professeur titulaire à l'Université de Bucarest, au Département d'Astronomie et de Géodésie, étant lui-même le fondateur de l'Observateur Astronomique de Bucarest.

Pius Servien commence ses études secondaires dans un lycée de Bucarest et il les continue à Paris, où, en 1920, il décroche son bac en maths et en philosophie. Il s'inscrit à Sorbonne, à la Faculté de philologie, mais il est également attiré par la physique, les mathématiques, la philosophie, la linguistique qu'il a étudié avec la même sérieuse passion. Il passe son examen de licence es lettres en 1925. Il revient en Roumanie, pour suivre les cours de l'Ecole militaire d'officiers d'artillerie de Timișoara (1926-1927) et puis il rentre à Paris. En 1930, il passe son doctorat parisien, avec la thèse «*Les rythmes comme introduction physique à l'esthétique*». Il vit en France, à Paris, occupant le poste de maître conférencier au Collège de France (à la Chaire d'esthétique où, quelques années plus tard, travaillera Paul Valéry), où il enseigne aux étudiants des cours sur le langage poétique. Comme chercheur au Centre National de Recherches Scientifiques de Paris, il a été le coordinateur d'une publication scientifique, nommé «*Actualités scientifiques*».

Il a publié de nombreux ouvrages scientifiques, la plupart sous le pseudonyme de Pius Servien, une sorte d'acronyme provenant de ses prénoms, mais ce nom fait probablement référence à un roman d'Anatole France dans le titre duquel apparaît ce nom («*Les désirs de Jean Servien*»). D'une portée presque encyclopédique, ses écrits couvrent des domaines vastes comme la théorie de la probabilité, les fondements des mathématiques, la relation entre l'acoustique et l'esthétique, la relation entre le langage scientifique et le langage poétique. Il est mort prématurément, en 1953, à Paris, à l'âge de 51 ans.

L'un des plus enthousiastes admirateurs des ouvrages de Pius Servien, Paul Valéry commente dans une préface la poésie du volume «*Orient*» et il considère l'auteur une

personne ayant deux natures intellectuelles. Valéry a remarqué le spécifique des ouvrages de Servien (dans la tradition de Pascal), en le considérant une originale réunion entre la sensibilité et l'intelligence. Comme fin connaisseur des ouvrages de Servien, Valéry écrit : «*ce mariage, à l'intérieur de la même personne, entre les forces qui façonnent un poète authentique et celles qui forment un vrai mathématicien est vraiment assez rare*». Valéry considérerait la théorie de Servien comme la tentative la plus hardie pour capturer l'Hydre poétique.

Voyons les idées et les innovations de l'esthéticien Servien, parues dans «*Principes d'esthétique (problèmes d'art et langage des sciences)*» (Paris, 1935) qui crée les fondements d'une esthétique scientifique. En suivant de près la démonstration de Solomon Marcus (à voir l'étude *Structure et valeur dans l'esthétique de Pius Servien*), autre académicien roumain passionné lui aussi d'esthétique et de mathématiques, on pourrait affirmer sans faute que Servien est le premier à proposer un modèle mathématique des structures rythmiques et qu'il a étudié le rythme comme une propriété générale du langage humain et non pas comme un ornement de la poésie.

Dans l'étude mentionné ci-dessus, S. Marcus veut retracer la pensée de Pius Servien et expliquer la signification profonde de l'actualité de l'esthétique de son précurseur. Citons: «Pius Servien était conscient du fait que l'un des désavantages de la recherche du langage poétique (...) réside dans le fait suivant analysé. La coïncidence entre le langage objet et le métalangage a des conséquences importantes; au lieu d'obtenir une meilleure et plus profonde connaissance de la nature du langage poétique, du mode où ce langage est structuré et engendré, on obtient (dans le meilleur des cas) une nouvelle œuvre poétique, une œuvre – pour ainsi dire – du deuxième ordre, parce que l'objet de cette œuvre est, lui aussi, une œuvre poétique. Il est donc nécessaire que le métalangage utilisé appartienne à une catégorie autre que le langage poétique» (*op. cit.*, p. 207). L'œuvre de Servien a, donc, deux parties distinctes:

l'étude des structures rythmiques et l'élaboration d'une nouvelle conception esthétique. Servien a observé que la recherche du langage poétique (Servien dit «lyrique») résidait dans le fait que la plupart des investigations de ce langage, le métalangage utilisé par le chercheur, est du même type que le langage analysé. Le langage scientifique était un reflet dans un miroir du langage poétique. La coïncidence entre le langage objet et le métalangage a des conséquences importantes: au lieu d'obtenir une meilleure et plus profonde connaissance de la nature du langage poétique, on obtient, en conséquence, une nouvelle œuvre poétique, une œuvre – pour ainsi dire – du deuxième ordre, parce que l'objet de cette œuvre est lui aussi, une œuvre poétique. Le *langage usuel*, hétérogène et soumis aux fluctuations permanentes du parler individuel, il laisse beaucoup à désirer sous l'aspect de la précision. Le langage scientifique s'impose

comme le seul être à même de décrire l'objet poétique dans ses réalisations concrètes et imprégné d'éléments étrangers, intuitifs du *langage quotidien*. Le *langage poétique* et le *langage scientifique* ont tous les deux leur source dans le langage ordinaire; celui-ci a une structure plus riche, plus complexe, plus hétérogène que les deux autres. C'est un mélange d'éléments de communication (appartenant au langage scientifique) et d'éléments d'expression (appartenant au langage poétique).

En conséquence, *l'esthétique scientifique* est (d'après Servien) l'étude du phénomène poétique à l'aide des jugements énoncés, appréciations appartenant au langage scientifique. Les objets esthétiques ne sont pas des objets directement observables; il faut trouver des approximations sous forme de *modèles*, d'une part pour le langage scientifique, d'autre part pour le langage poétique. *Le modèle du langage scientifique* repose sur

deux propriétés: l'une répondant à une exigence intuitive tout à fait naturelle qui est l'unicité de la signification de toute phrase scientifique, et l'autre, assez surprenante, affirme l'infinité de la synonymie de toute phrase scientifique, c'est-à-dire l'existence d'une infinité de phrases ayant la même signification qu'une phrase scientifique donnée. La synonymie est exigée par les définitions et les démonstrations, car une définition indique une paire de phrases synonymes, tandis que la démonstration, reposant sur une chaîne de syllogismes, cache souvent une chaîne de phrases synonymes. Donc, *pouvoir paraphraser c'est essentiel pour le langage scientifique. Le modèle du langage poétique* repose non pas sur la simple négation des propriétés du langage scientifique, mais sur deux propriétés diamétralement opposées aux propriétés définitoires du langage scientifique: *l'infinité non-dénom-*

brable de l'homonymie et l'absence de synonymie de toute phrase poétique. Il s'ensuit que l'esthétique scientifique est, pour Servien, la possibilité d'apprécier les phénomènes non-répétables et infiniment ambigus de la poésie en termes de phrases scientifiques, toujours remplaçables et toujours dépourvues d'ambiguïté. Il nous semble plus adéquat de supposer que chaque phrase possède deux hypostases, dont l'une est scientifique et l'autre poétique. L'une ou l'autre de ces hypostases peut être seulement une virtualité, dont la réalisation peut se produire plus ou moins tard ou peut-être jamais. Mais, a priori toute phrase est munie de cette double possibilité. C'est donc le contexte qui décide l'appartenance d'une phrase au langage scientifique ou au langage poétique.

Le plus grand mérite de l'esthétique de Servien réside dans la représentation des

deux pôles du langage humain comme modèle (au sens de l'épistémologie). Puis, un autre mérite c'est que son axiomatique, bien qu'en état structural prémathématique, jouit d'un grand pouvoir explicatif, permettant de retrouver presque la totalité des traits du langage poétique et se prête à une mathématisation qui lui rend un haut degré de formalisation. Les cadres de l'esthétique de Servien sont assez larges pour pouvoir inclure la théorie du caractère ouvert de l'œuvre poétique (au sens d'Umberto Eco), la représentation de cette œuvre comme un ensemble de connotations singulières (Hjelsmlev, Sörensen, Johansen et Todorov), la capacité du langage poétique à se trouver dans une métamorphose sémantique sans fin, qui ne peut être conçue autrement (le groupe Tel Quel, les conceptions de Max Bense, la poésie concrète, les idées de Paul Valéry concernant la tendance du langage poétique à persister, même après le moment où il a été saisi).

Le langage poétique, dans ses réalisations concrètes au niveau des figures poétiques est vu comme un écart par rapport au langage usuel. Ainsi que l'attention des chercheurs est dirigé vers ces structures déviantes, mais c'est mal fait, car le langage poétique ne réside pas dans ces écarts qui, par eux-mêmes, ne peuvent créer la poésie. Dans toutes ces analyses on emplit, comme approximation du langage poétique le langage figuré. Paradoxalement, donc, on approxime sans savoir quoi, la situation étant aggravée du fait que le terme de référence – le langage usuel – ne peut être représenté comme un concept de la science. C'est justement cette lacune qui est comblée par l'esthétique de Servien; cette esthétique nous permet de comprendre d'une manière indirecte (par la méthode des modèles) l'essence du langage lyrique, à un niveau d'abstraction et de généralité trop élevé pour pouvoir poser le problème d'utiliser directement les résultats dans les analyses poétiques au niveau du texte. La représentation donnée par Servien nous permet de comprendre qu'est-ce qu'on approxime du langage lorsque notre démarche consiste dans la détection des figures métaphoriques et

métonymiques; nous comprenons ainsi qu'en fait le vrai terme de référence dans l'investigation du langage poétique n'est pas le langage usuel, mais le langage scientifique.

Œuvres

En français :

Essai sur les rythmes toniques du Français, Presses universitaires de France, Paris, 1927; *Introduction à une connaissance scientifique des faits musicaux*, Ed. Albert Blanchard, Paris, 1929; *Lyrisme et structures sonores. Nouvelles méthodes d'analyse des rythmes appliqués à Atala de Chateaubriand*, Boivin, Paris, 1930; *Les rythmes comme introduction physique à l'esthétique (avec une Remarque de Paul Valéry)*, Boivin, Paris, 1930; *Le langage des sciences*, Albert Blanchard, Paris, 1931; *Introduction à une manière d'être*, Paris, 1932; *Principes d'esthétique. Problèmes d'art et de langage des sciences*, Paris, 1935; *Le choix au hasard. Mesures d'égalités physiques et calcul des probabilités*, Herman, Paris, 1941; *Base physique et base mathématique de la théorie des probabilités, vers une nouvelle forme de la théorie*, Herman & Cie, Paris, 1942; *Sagesse et poésie*, Arthème Fayard, Paris, 1947; *L'artiste (essai)*, Paris, 1957.

Références critiques

Solomon Marcus, *Structure et valeur dans l'esthétique de Pius Servien*, dans «Revue roumaine des sciences sociales», série de Philosophie et logique, tome 14, nr. 3, 1970; Mihaela Albu, *The interference of contaries. Pius Servien's case*, dans «Language and the Scientific Imagination», proceedings of the 11th Conference of the International Society for the Study of European Ideas (ISSEI), 28 July – 2 August 2008 at the Language Centre, University of Helsinki, Finland; Nicolae Balotă, *Arte poetice ale secolului XX*, 1976.

Petru MAZILESCU*

Jurnal de Madrid

O zi la Secția Consulară a Ambasadei României la Madrid

Abstract

Este dificil de zugrăvit în cuvinte starea, mai bine spus stările pe care mi le-au dat prilejurile de a sta de vorbă cu mai mulți cetățeni români aflați la muncă în Spania. Economistul, cercetătorul avea să-și întâlnească subiecții față către față, inimă către inimă, iar ceva mai târziu avea să adauge termenului consacrat de „forță de muncă” sau „factorului de producție muncă” – urmare a acestor întâlniri tulburătoare – în încercarea de a „umaniza” aceste noțiuni, factorul de producție-om. Acesta ieșise din anonimatul cantitativ, statistic, avea chip, dureri, bucurii. Pentru cercetătorul din spatele biroului această întâlnire a devenit un nou punct de reper pentru înțelegerea realităților – chiar așa subiective – pe care le trăiesc muncitorii români în Spania și nu numai.

Cuvinte-cheie: emigrație, imigrație, migrant român, efecte culturale ale migrației, circulația forței de muncă

It is difficult to express in words the mixture of feelings I experienced while interviewing several Romanian citizens working abroad in Spain. I - the economist, the researcher - was about to meet my 'subjects' face to face, heart to heart and later describe our disturbing encounters with well-known terms such as 'labour' or 'production factor' - in an attempt to humanise these notions, which I will refer to as 'the human production factor'. The human production factor ceases to be an anonymous, quantitative, statistical term – they have faces and emotions. For the researcher (who spends most of his life behind a desk) these meetings became a new landmark in understanding the realities Romanian workers experience in Spain and in other countries.

Keywords: emigration, immigration, Romanian migrants, cultural effects of migration, labour movement

Numărul șomerilor Spaniei a scăzut cu peste 98.000 în luna iunie

Numărul șomerilor înregistrați din Spania a scăzut în luna iunie ca urmare a contractelor încheiate pe perioada verii, cu 98.853 - adică 2,1% mai multe față de luna mai. Potrivit Rtve.es, această scădere este cea mai importantă înregistrată vreodată în luna iunie.

Numărul total al șomerilor se ridică, potrivit datelor Serviciilor publice de ocupare a forței de muncă, la 4.615.269, după ce a crescut cu aproape 12% în decurs de un an, și 493.468 de persoane au îngroșat rândurile celor care nu au un loc de muncă. AGERPRES

Sursa: AGERPRES - <http://www.agerpres.ro/media/index.php/international/item/134054-Numarul-somerilor-Spaniei-a-scazut-cu-pest-98000-in-luna-iunie.html>, 3 iulie 2012

* Lect. drd, catedra de Limbi Romane și Comunicare în Afaceri, ASE București, e-mail: alunitzaco-fan@gmail.com.

Madrid, Vineri, 6 iulie 2012

*Secția Consulară a Ambasadei României la
Madrid, Avda. Cardenal Herrera Oria, nr.134,
Madrid 28034*

La vânătoare, la pescuit sau la consulat

Adormisem destul de stresat că nu voi auzi deșteptătorul, așa că nu prea m-am odihnit în noaptea ce a trecut. Este ora 4.00. Un moment bun pentru un ceai verde, reconfortant, care parcă mai stinge din oboseală. Liniște totală pe Calle de Ulises. Răcoare, aproape frig. Verificăm buletinul meteo, grație accesului la internet, 15 grade. Urmează verificarea documentelor trebuitoare la consulat, le anexez câteva mere, o sticlă de apă și sunt gata.

5.00 – prietenul meu spaniol urmează să coboare de la etajul 8 al blocului în fața căruia deja îl aștept. Profit de scurta lui întârziere și studiez harta iluminată a metroului postată în fața stației Esperanza – care este închisă la această oră. Cu o zi în urmă întrebam la ce oră începe metroul să circule. Nu am aflat, dar se crede că de la 6 sau chiar 6.30.

Stația la care ar fi trebuit să cobor pentru a ajunge la consulat pare destul de departe de centrul Madridului. Până nu demult, se pare că toate problemele românilor care făceau apel la autoritățile române se rezolvau la ambasada României în Spania, care se afla undeva în centru. Aveam să o văd de afară. Acum doi ani sau mai bine, s-a decis mutarea consulatului în altă zonă. Poate că din rațiuni de costuri, deși povestea neoficială sună cu totul altfel. Justificarea aveam să o aflu pe propria-mi piele în mai puțin de jumătate de oră.

Apare prietenul meu, ne strângem mâinile și plecăm spre parcare subterană la al cărei nivel -4 se află mașina sa. Ambele lifuri funcționează, dar preferăm să apucăm pe scări. Liniște, curățenie, grupuri sanitare pe fiecare nivel. -4. Pornim. La suprafața, ușa telecomandată se ridică pentru a ne dezvălui un oraș cufundat în somn adânc. Doar câțiva petrecăreți se întorceau spre casă probabil, de vorbă liniștit, râzând, fumând.

La ora 5.20 ajung în fața consulatului României, mulțumesc pentru amabilitatea de a fi fost condus și cobor. Mașina se îndepărtează în timp ce eu mă avânt printre cele 15 – 20 de persoane pe care le salut în românește. „Bună dimineața era când ne-am trezit noi ...” se aude dintr-un grup de bărbați îmbrăcați în geaci de iarnă, vătuite. Ajung în fața porții în fața căreia, cu o zi în urmă, o privisem ca pe o himeră. Încuiată și tăcută, prost vopsită într-un maron semi-ruginit. Întreb, obișnuit cu cozile de la lapte, de la rațiile de ulei, de la unt sau mezeluri de dinainte de 1989: „Există o listă?”. Mi se indică poarta, în al cărei ornament romboidal stă înfiptă o hârtie. Mă uit la ceas, da, era să uit, este 5.20. Mi se întinde un pix. Îmi scriu numele: 57). Petru Mazilescu. Mă simt cumva victorios pentru că încă nu s-a ajuns la poziția 100 a listei – care, odată atinsă, îți diminuează puternic șansele să îți rezolvi problema pe care o ai la consulat în acea zi. Și nu se face report. În următoarea zi, listă nouă.

Privesc în jur: câteva scaune de camping aduse de ocupanții lor, înfășurați în pături, o parte dintre cei care așteaptă și-au adus ori și-au găsit cartoane de la cutii mari de carton pe care sunt așezați sprijinind zidul consulatului. Se bea cafea din borcane de 400 și 800 „de grame”, unii despachetează sandvișuri făcute de cu seară ... Mă alătur unui grup de bărbați care se aflau chiar lângă poartă, de vorbă. „De la cât se vine de regulă pentru a putea fi printre primii pe listă, să spunem ... nr.10 ... 20? ”. Ceilalți se uită la mine fără să îmi răspundă, mă măsoară din cap până-n tălpi ... „Ești pentru prima oară aici...”. Da, sunt pentru prima oară. Un domn de aproximativ 50 – 55 de ani îmi arată către o față de cca. 15 – 17 ani, înfășurată în două pături și așezată pe unica treaptă a porții de tablă. „Spre exemplu, domnișoara de aici, de jos, stă de două zile la consulat și de două zile, doarme aici”. În cele din urmă, curiozitatea mea este răsplătită: Majoritatea celor care au primele numere din listă vin de regulă între orele 23.00 și 02.30 ale nopții. Mulți lasă doar un prieten, o rudă, „de planton” la listă și merg să doarmă acasă. Se fumează, se râde, se

glumește, se fac bisericuțe.

Interlocutorii mei s-au concentrat pe discuții legate de traficul rutier din Madrid, din Spania, în general. Ora începerii programului cu publicul la consulat este ora 9.00. Aveam destul timp să aflu că cei din „grupul” meu erau în marea lor majoritate șoferi sau ... foști șoferi. Vârsta medie de grup (7 – 8 persoane, la care nu mă includ) este de 40 – 45 de ani. Mai toți cei prezenți lucraseră ca șoferi și în România, fie pe basculante, pe automacarale, chiar și pe autobuze sau autocare. În Spania au ajuns să lucreze, cel puțin la început ori atunci când s-a ivit ocazia, tot ca șoferi. În special transport marfă, pornind de la furgonetele de tonaj mic (sub 3,5 tone) și până la tiruri. Nu era încă ora 6.00, iar eu îmi făcusem idee despre câte locuri văzuseră acești șoferi, dar și despre problemele specifice cu care s-au confruntat de-a lungul și de-a latul Spaniei. Discuția se transformase încet-încet într-un colocviu despre condițiile de trafic din Valencia, Toledo, Barcelona, variante de drum, scurtături, unele legale, altele nu, unde sunt cei mai drastici polițiști, unde sunt amplasate radarele fixe, modalitățile prin care poliția rutieră supraveghează traficul, mai ales în zonele de autostradă în care autovehiculele de mare tonaj au diferite impuneri și restricții. Totodată am aflat și cu cât sunt plătiți: 7,5 euro per kilometru parcurs pentru un șofer. De regulă pleacă în echipă de doi, deci 15 euro per kilometru „de cabină”. Am încercat să duc discuția înspre salarii. Ce salarii primiți pentru munca prestată? S-a lăsat liniștea pentru mai multe minute. Parcă nici unul nu avea curaj să spună. De la șoferul ce părea cel mai în vârstă, dar și cel mai experimentat, am aflat: 1.200 euro lunar. Într-o lună în care este mai puțin de lucru, 1.100 euro salariu net. Pe carte de muncă? Bineînțeles, pe carte de muncă, salariu net, după ce au fost plătite toate taxele. Înainte de criză se puteau face, cu tot cu ore suplimentare, 1.500 – 1.600 euro lunar, net. Dar dacă aveți o lună plină, ca cea înainte de criză, tot așa se procedează? Primiți toți banii în mod oficial? Am stârnit suspiciuni după tăcerea care a urmat. Din când în când, ca să nu omit anumite amă-

nunte, scoteam un carnețel în care notam la lumina zorilor diverse cifre, amănunte prețioase pentru cercetarea mea, care se desfășura într-un loc atât de neconvențional, pe un trotuar prăfuit, plin de oameni înscrși pe lista neoficială, „de afară” a consulatului României la Madrid. „Nu, nu este chiar așa. Ni se calculează în fel și chip orele și kilometrii parcurși, încât la oficial rămân 1.100 euro, 1.200, chiar dacă muncim mai mult într-o lună mai încărcată”. Vă descurcați cu acești bani? Vă permiteți chiria și toate celelalte cheltuieli lunare? Răspunsul „mi-a tăiat macaroana”. „Da’ ce, avem de ales? Și dacă stăteam în România pe șomaj, am fi avut de ales?”. Șoferul cel mai vârstnic îmi dezvăluie că este din Zalău, a fost după revoluție „șef de coloană” la o autobază. A participat la organizarea sindicatului șoferilor, l-a cunoscut pe Miron Mitrea. În momentul pronunțării acestui nume, ceilalți se nelineștesc... „Mitrea și Ciorbea, ca și toți ceilalți șefi de sindicat capabili, au fost trași în politică ... , ca să le închidă gura, că le era prea mare... Pe unul l-au făcut prim-ministru și așa a uitat de noi ...”. Nervozitatea crește, vociferările la adresa clasei politice românești nu mai conțin. Eram în punctul de a observa atitudinea generală ostilă față de tot ceea ce se cheamă politică românească, mai ales că acea dimineată marca demararea procedurii de suspendare a președintelui în exercițiu al României, Traian Băsescu. „Nu le pasă ăstora de noi nici cât negru sub unghie, ... pot să-l suspende, să facă ce or vrea ... Ne facem de râs, se țin de ciolan și de scaune. Ce îi interesează pe ei de oamenii care astăzi, aici, ca să ajungă să-și facă un buletin sau un pașaport de România stau ca vitele în cireadă pe lângă un gard, învoiți fiecare de la serviciul său?”. Persoanele prezente încep să dea aprobativ din cap, se aud și alte comentarii, mai caustice, multe din acestea fără a putea fi reproduse.

Da, ca vitele, ca vitele ... Păi ce? Mai merită să te întorci? Cică să le plătești impozitele, taxele, după care, să te duci la vot... Au nevoie de noi doar din patru în patru ani, lasă că știm noi marfa de acasă! Acum doi ani – comentează un tânăr de 24 de ani din Craiova, care lucrează la Madrid în con-

strucții de la vârsta de 16 ani, au mutat Consulatul aici, ca să nu mai fie văzuți atâția români dormind în fața ambasadei pe cartoane și înveliții cu pături. Ne nevoiam pe garduri, prin tufe și toate acestea se derulau într-o zonă rezidențială. Se spune că oamenii din zonă – o zonă centrală, rezidențială – s-au plâns în repetate rânduri, au făcut sesizări și reclamații. Cel mai probabil, de aceea au hotărât să mute consulatul pe inelul M-30, la capătul pământului. Și mie îmi părea un argument logic, mai ales că am întrebat dacă se poate merge la benzinăria Repsol de peste drum pentru anumite necesități. Oamenii se uită la ceas: „nu, încă nu poți merge acolo, benzinăria se deschide la 7.00”. Și până atunci? ... Răsete ... amuzament românesc. Pe șoseaua ce trece prin fața consulatului parcare este interzisă, numai la benzinărie se poate sta cu mașina într-un refugiu, dar și acolo cu inima strânsă: dacă apare poliția, împarte amenzi consistente pentru parcare ilegală. Este de-a dreptul frig pentru o zi de vară, diminețile madrilenne fiind cu adevărat răcoroase. Ne mișcăm de colo-acolo ca să ne dezmoțim. Mulțimea din fața consulatului crește de la un minut la altul, se cere lista prinsă de poartă, se cere un pix, se scriu nume și se iau numere.

Tânărul din Craiova îmi mărturisește că abia așteaptă să împlinească cei zece ani de continuitate la „seguridad social” pentru că nu mai vrea să stea la cozile astea la români, ci să devină cetățean spaniol, unde toate merg altfel, nu ca pe roze, dar cu totul diferit decât aici, la consulat sau în România. Ce lucrezi? Design interior. Regips, faianță, gresie, marmură, zugrăveli, într-un cuvânt, cam tot ceea ce se poate face într-un apartament sau într-o casă madrilenă. Cât câștigi pe lună? Între 1.000 (cel mai des) și 1.200 euro lunar, net. Și te poți descurca? Nu, nu singur. Sunt aici cu soția, muncim amândoi. Astfel, totul devine suportabil. Din când în când ea rămâne fără loc de muncă, dar măcar primește ajutorul minim de 426 euro lunar (acesta este ajutorul financiar minim lunar acordat de statul spaniol celor care nu au cotizat destul de mult timp și în cuantum suficient pentru a fi capabili să beneficieze de un ajutor de șomaj decent). Cu banii ei,

cu banii mei, ajungem să supraviețuim, ba chiar să ieșim în concediu o lună, vara, apucăm să ne odihnim, apoi o luăm de la capăt. Încerc o întrebare cumva retorică ... „De ce nu te-ai întoarce la Craiova?” ... Răspunsul este pe măsură, „Ca să fac ... ce?”. Măcar aici, de fiecare dată atunci când am dorit să muncesc, să o iau de la capăt, chiar dacă nu în cele mai avantajoase condiții, am reușit. Am prieteni în România care au ajuns să se mute cu părinții, ca să poată suporta cheltuielile cu întreținerea și hrana. Am reflectat în tăcere.

Șoferul din Zalău este un caz foarte interesant. Are doi băieți, de 19 și respectiv, 24 de ani. Cel mare a fost și el cooptat să muncească în Spania, a venit aici, acum 8-9 ani, a stat o vreme, dar nu s-a acomodat. S-a înapoiat în țară după câteva luni. De câți ani sunteți aici? De 10 ani încheiați. Și înainte? Înainte am lucrat pentru câțiva ani în Germania. A fost mult mai bine ca aici, până când nici acolo nu s-a mai putut. Cum ați procedat atunci ca să puteți ajunge la muncă în Germania, din câte știu era destul de greu de luat viza Schengen, cu atât mai mult un permis de muncă? Pentru a facilita obținerea vizei – îmi răspunde șoferul din Zalău, am recurs la un truc legal: eram șofer profesionist cu aproape toate categoriile obținute, am înființat o firmă de transport internațional cu un fost coleg de muncă și ceream viza în baza actelor firmei. Aveam și un camion cumpărat de noi în acest sens, dar comenzi puține în nume propriu. Funcționam legal, dar de multe ori ceream viza nu pentru vreun transport în nume propriu, ci doar pentru a ajunge dincolo, la muncă. Ce se întâmpla la nemți, cum vă puteau angaja? Ne angajau prin recomandarea vreunui alt șofer român serios ajuns acolo înaintea noastră, se rezolva cu actele, pentru că interveneau la agenții patronii germani pentru care ajungeam să lucrăm. Câștigați bine? Da, sigur că da, era chiar bine, nu ca aici, acum. În plus, era dificil când îți trebuia mai mereu viză pe trei luni. De ce totuși acum lucrați în Spania? Pentru că acolo lucrurile nu au mai mers la fel de bine. Apoi, aici nu erau iernile germane și m-am obișnuit aici. Odată obținut cardul de

la securitatea socială, nu mai era atât de problematică viza. Sarea și piperul acestei istorisiri de viață o constituie una din vizitele șoferului din Zalău la ambasada Germaniei din Sibiu, cu ani în urmă, pentru a obține încă o dată o viză Schengen pentru trei luni: „era loterie. În mod normal, dacă prezentai toate documentele firmei de transport, carnetul, actele de proprietate pe camionul cu care urma să faci o expediție, ar fi trebuit să primești viza. Nu a fost așa în ziua în care, odată ajuns la ghișeu, doamna care mi-a primit documentele i-a spus colegei sale în limba germană: ai să vezi, lui nu o să îi dau viză. Mi-a luat dosarul, mai mult s-a făcut că se uită prin el, a văzut că totul era în regulă, dar la final mi-a spus că nu se poate acorda viza cerută (în limba română de astă dată). Înțelegeam bine limba germană, m-am scandalizat și i-am spus că în nici un caz nu procedează corect, neacordarea vizei fiind un capriciu al dănzei personal, nicidecum rezultatul firesc al documentației incomplete a dosarului înaintat. Am amenințat-o cu reclamație la București, la ambasadorul Germaniei și am adăugat că este lipsită de orice caracter, că pur și simplu este un legiuitor fără lege. Și-a cerut scuze, surprinsă de faptul că știam limba germană, apoi mi-a dat viza fără nici o problemă”. Am devenit cunoscuți din pricina acestui incident, oricum se lucra după plan, se acordau un număr fix de vize pe zi, după bunul lor plac. O chestiune de plan, venită de sus.

De ce nu vă întoarceți? Sau, invers privind lucrurile, de ce nu vă aduceți familia aici? V-ați putea lua cetățenia spaniolă, aveți deja zece ani vechime la „seguridad social” ... Nu, nu-mi trebuie cetățenie acum, la vârsta mea. Nu o să mai stau multă vreme pe aici, am caut să ajung iarăși în Germania pentru un timp. Acum, germanii sunt singurii la care economia se mișcă, se găsește ușor de lucru și se plătește mai bine. M-am apucat să învăț iarăși limba germană, să mă pun la punct, iar când se va ivi oportunitatea interviului acolo, voi fi pregătit. Vă rog să-mi mai spuneți despre copiii dumneavoastră. Pauză scurtă, inspiră adânc, apoi îmi povestește că, din câștigul pus deoparte în anii de muncă prin străinătate, a reușit să

achiziționeze la mâna a doua, un excavator și două compactoare mari (așa cum le mai spun românii, buldozere). Le-am trimis la Zalău, iar băiatul cel mare le-a administrat în cadrul firmei, a căutat să lucreze pentru diverse primării din zona urbană sau rurală ori cu firme românești și străine. Nici acolo nu a mers așa cum ne-am gândit și am planificat. Ajunsesem să lucrăm pe nimic. De fiecare dată am constatat că trebuie să dăm bani în stânga și în dreapta ca să luăm un contract, și acela păgubos. Pentru un șant șăpat mecanizat, să spunem, de 100 metri liniari, la o adâncime de 1,2 m se încasează aproape 10.000 ron. Trebuia mai mereu să ne mulțumim cu 2.000 – 3.000 ron, ca să aflăm după aceea că suntem „la treia, a patra mână”. M-am săturat de așa ceva, am încercat să le vând, o parte le-am dat, am mai păstrat un singur compactor pe care lucrează băiatul cel mare. Nu mă văd stabilit în străinătate, am o turmă de aproape 75 de capre la care vreau să mă întorc după ce mai lucrez pe aici câțiva ani.

Devenisem nostalgic și mioritic, cu gândul la caprele din munte, din jurul Zalăului.

Un alt șofer mă ia la ochi pentru că îmi notam ceva detalii, cum am mai spus ... Ceva mai târziu, când am hotărât să scot aparatul foto pentru a immortaliza trotuarul atât de viu din fața consulatului, gata, mi s-a pus eticheta: „dumneata te afli aici pentru alte scopuri, ... ești jurnalist sub acoperire ... Ne scrii pe caietel, notezi, faci fotografii, ce să mai, hai spune-ne, de la ce ziar ești? De la ce servicii?”. Glumele s-au pornit din toate părțile. Am explicat că sunt acolo absolut întâmplător, că sunt cercetător la Academia Română și că mă interesează în mod evident detalii despre cum trăiesc migrații români, ce cred despre o eventuală revenire în țară, care sunt diferențele de nivel de trai, culturale, etc. În acest context neconvențional dădeam piept cu oamenii despre care mai scrisesem cândva, dar cu care nu mă întâlnisem într-un număr atât de mare.

Glumețul care mă etichetase drept ziarist a lăsat urme în mintea și sufletul meu. Șofer de multă vreme în Spania, mi-a împărtășit din experiența sa de viață. Aflat în Spania

de mai bine de 9 ani, a lucrat ca șofer pe cam „tot ceea ce are volan” cum spunea domnia sa. Dar au fost și momente în care locul său de muncă a fost amenințat de alți factori decât banala disponibilizare. Există firme și firme de transport marfă în Spania. Grupul meu a enunțat o teorie general valabilă pentru piața muncii șoferilor: remunerarea muncii acestora depinde de cele mai multe ori de firma angajatoare și nu de orele lucrate efectiv. Înainte de criză, dar chiar și după, un salariu considerat bun ca șofer putea atinge un cuantum de 2.200 euro net. Sub 1.000 euro nu prea se angajează nimeni. Dar! Șoferii profesioniști sunt condiționați de legile europene și internaționale să conducă un număr limitat de ore în mod continuu, apoi trebuie să aibă – în mod obligatoriu – un program de odihnă. Orice mașină este dotată cu un dispozitiv de cuantificare a orelor fiecărui șofer petrecute la volan. În Spania anilor trecuți, aceste reguli erau eludate sau mai bine zis se încerca a fi eludate, de multe ori din ordinul celor care administrau parcul auto al companiei de transport sau chiar la sugestia directă a patronilor. Peste tahometre se putea așeza un magnet care oprea dispozitivul de la a mai contabiliza timpul petrecut de un șofer la volan. Astfel, șoferii români lucrau mai mult, erau mereu pe drumuri, fără a respecta programul de odihnă. Amenda contravențională pentru un astfel de dispozitiv descoperit de către autoritățile competente este de 6.000 euro pentru șofer, iar pentru firmă, se pare, o sumă cu mult mai mare. Șoferul meu, pentru a-și păstra locul de muncă, a trebuit să accepte compromisul de a bloca dispozitivul, numai că a fost descoperit la un control de către o patrulă mobilă pe autostradă. A urmat disponibilizarea firească, șoferul fiind acuzat singur că a utilizat un astfel de sistem. Dovezile însă au sugerat clar, după mai multe luni în care șoferul român nu a mai avut contract de muncă, și nici carnet de conducere, că patronul avea mai multe astfel de sisteme montate pe mai multe mașini ale parcului auto. A avut loc un proces la al cărui final s-a decis ca cetățeanul român să fie despăgubit de către angajator cu salarii compensatorii (pentru întreaga

perioadă pentru care a fost disponibilizat), dar și cu o sumă importantă de bani, ca despăgubire morală. După aceste tentative de exploatare a forței de muncă prin ocolirea regulilor de circulație pentru profesioniști, când controalele au crescut în intensitate, angajatorilor le-a venit o idee cu mult mai simplă, dar îndrăzneată: vii din cursă, descarci, lași camionul în parcul auto și iei alt camion „odihnit”. Această poveste se aude că încă se petrece. Îmi vine greu să mă îndoiesc despre toate cele auzite, mai ales că toți cei prezenți completau această poveste cu detalii picante și/sau tehnice. În orice caz, pentru că tot îmi propusesem un schimb de bune practici, amenziile sunt covârșitoare, controalele se fac în mod regulat, de cele mai multe ori prin surprindere. Nu se dau telefoane de intervenție. Procesele se judecă rapid. În Spania, ulciorul ...

Șoferul din Zalău intervine cu o poveste întâmplată recent: a depășit timpul regulamentar de conducere al autovehiculului (nu oprise aparatul staționând cu motorul pornit la încărcare), iar în urma unui control, pentru 20 de minute „neregulamentare”, a fost sancționat cu o amendă în valoare de 275 euro. Încă mai există tahometre care trebuie oprite/pornite manual, dar majoritatea astăzi, sunt digitale. Asupra acestora nu se mai pot face intervenții.

Bate de ora 7.00. Mă uit pe lista de așteptare: s-a atins poziția nr. 96. În mulțime apar copii de toate vârstele, somnoroși, îmbrăcați bine, pentru a rezista așteptării. Apar primele cafele fierbinți, în pahare de plastic. Semn bun. S-a deschis benzinăria de peste drum. Odată cu ora deschiderii benzinăriei, apare acolo poliția. În câteva secunde, din mulțimea de oameni se desprind șoferii autoturismelor parcate în benzinărie. Pornesc și se fac nevăzuți.

Îl întreb la un moment dat pe șoferul român de ce nu își achiziționează un bilet low-cost pentru a se deplasa în România pentru a-și procura singur documentele de identitate. În primul rând: serviciul. În al doilea rând: soția sa o să nască în curând. Îl felicităm cu toții, iar eu mă felicit în sinea mea pentru ocazia pe care o am de a schimba subiectul: asistența medicală. Cum este? Câtă este? Unde este?

Răspunsul, deși definit printr-un termen neacademic, mi-a plăcut mult și s-a dovedit a fi definitoriu: „brici!”. Spitale de stat modernizate, utilizând aparatură ultra-modernă. Consultații gratuite, ecografii gratuite, asistență de înalt profesionalism. Nașterea? Gratuită și aceasta. Întreb: nu vă costă nici un ban din propriul buzunar? Cineva din mulțime ne aude conversația și mă pune la punct: „Unde te crezi aici? În România?”. Tânărul de la Craiova intervine și povestește ceva trist despre sistemul medical românesc legat de ce/câți bani s-au cerut unui muribund, unde, când, în care spital ... „Aici este cu totul diferit. Dacă încerci să oferi bani, ești pur și simplu scos pe ușă afară. Nici nu te sfătuiesc să încerci.”. Ceilalți adaugă aproape la unison: „De aceea plătim taxe și impozite. Este de ajuns. Când mergi la un spital, se poartă cu tine exemplar”. Toți cei din jurul meu aprobă în unanimitate.

De ce se stă la coadă?

Evident, pentru un nou buletin ori pentru un nou pașaport valabil. Ori pentru diverse legalizări de documente, încheieri de declarații notariale, împuterniciri pentru diferite trebuințe în țară. Consultând cu o seară în urma site-ul oficial al Consulatului României, am aflat că pentru încheierea unui astfel de document, trebuie plătită suma de 45 euro. Nu este o sumă mică. Iar dacă ne gândim bine, la cele câteva sute de astfel de documente emise zilnic, veniturile colectate de către Consulatul României la Madrid nu sunt deloc nesemnificative. Singura afirmație pe care nu o puteau face cei aflați în situația de a solicita un nou document de identitate sau de călătorie era „noi vă plătim, lucrați aici pe banii noștri”. Aveam să aflăm mai târziu că de fapt, taxa era mai mare și că nu exista alternativa de a plăti ceea ce era specificat pe site.

Dacă ambele documente (cartea de identitate și pașaportul) sunt expirate, atunci fiecare cetățean român aflat în Spania trebuie să plătească în prima zi, după ce bineînțeles s-a înscris din zori pe listă, suma de 65 euro pentru titlul de călătorie – document provi-

zoriu de identitate valabil 30 de zile cu care se poate ajunge în țară. Mulți dintre cei prezenți nu intenționează acest lucru. Ci vor să delege pe cineva din țară să le depună documentele pentru a le obține documentul de identitate valabil din România. Pentru acest pas (doi) este necesar, în mod obligatoriu ulterior zilei de obținere a titlului de călătorie, să se facă o cerere pentru semnarea unei împuterniciri pe numele celui care va putea depune în țară documentele. Împuternicirea costă tot 65 euro. În total, ar fi două zile pierdute și 130 euro cheltuiți. De ce zile pierdute? Pentru că orarul de eliberare a documentelor solicitate este 15 – 17.00. Odată ce depun documentele după ora 9.00, cei mai mulți rămân să aștepte chiar în curtea Consulatului. Am întâlnit cetățeni care veneau pentru astfel de documente de la 200, 300, 400 km de Madrid. Nu își permiteau o plimbare tur-retur în aceeași zi. Mi s-a spus că după ultimele date statistice spaniole, după cetățenia celor înscriși la asistența socială, cu drept de muncă, România numără 400.000 de cetățeni în Madrid și provinciile arondate Consulatului României de aici. Rămâne să văd negru pe alb, să citez o sursă oficială. Întreb dacă o astfel de coadă este ceva obișnuit la Consulat. „Dacă nu crezi, vino în fiecare zi!”. Ceva mă face să cred că voi mai trece pe aici pentru a documenta un studiu mai serios despre problemele și condițiile în care trăiesc cetățenii români aflați în Spania.

Ora 9.00. Vigillante de Seguridad - oamenii de ordine a unei firme se securitate spaniolă deschid poarta. O domnișoară din cadrul Consulatului apare și ne roagă să facem cum știm cu lista neoficială, doar să nu facem scandal. Acum la coadă sunt prezente peste o sută, poate chiar 150 de persoane, printre care poți vedea nou-născuți, cărucioare, oameni de toate vârstele, din toate categoriile ...

Se alege un „crainic” pentru strigarea listei, dar și un om care să verifice identitatea celor strigați de pe listă. Zis și strigat (făcut)! Buletine, pașapoarte, ținute pe deasupra mulțimii, oamenii din primele poziții intră triumfal în Consulat. Crainicului îi vine rândul, îmi întinde lista și zâmbind, îmi spune:

„acum strigi tu, eu trebuie să intru ... ”. Îmbulzeală de nedescris, vacarm, mă apuc să strig. „Mai tare, mai tare, strigă și numărul de ordine!” se aude din spate. Se desemează un nou „verificator” de identități, dar cu toate astea, tot sesizăm câteva persoane „de bun-simț” care invocă programarea prin intermediul site-ului consular. Neputincioși la nesimțire și nonșalanță, ne facem că plouă. Da, se poate face programare pe calea internetului, dar numai pentru emitere de pașapoarte, nu și pentru celelalte nevoi. La telefon, consulatul nu răspunde decât dacă se petrece vreo minune, afirm din experiență proprie.

Numărul 57. Eu. Eu însumi. Ridic pașaportul, este verificat, ajung dincolo de poarta maron-ruginie a Consulatului României la Madrid, am reușit!

Ceasul arată 9.20. E bine, este foarte bine. Mai ales că nimeni nu s-a oferit să lase mamele cu copii mici primele. Nici nu se pune problema! În tot acest răstimp, listele au ajuns la reperul nr. 140. Și se continuă înscrierile, bine că listele 2, 3 și 4 sunt separate. Pentru fiecare listă sunt desemnați crai-nici. Totul pare o rutină de gloată, obișnuită a fi dusă la tăiere.

Dincolo de poarta speranței

Pământ românesc, da, ... o coadă românească, de fapt, două cozi. Suntem sortați, ni se împart bonuri de ordine de la consulat. De data aceasta, bonuri oficiale! Am urcat în ierarhie, am poziția nr. 50. În partea cealaltă sunt candidații la acte noi. Grupul nostru stă la procuri, împuterniciri, titluri de călătorie și cine mai știe ce.

Consulatul României la Madrid și-a umplut aproape de refuz ograda – chiar este o ogradă, nu are nimic din strălucirea și verdeața locuințelor din apropiere, nu are gazon, ci doar un praf gros, o pulbere fină plimbată în picioare de către cetățenii patriei. Ariditatea este definiția spațiului dintre poarta maro și clădirea Consulatului României. Nici nu poate fi altfel, dacă în acest spațiu, de luni până vineri, între ora 9.00 și ora 17.00, sute, mii de oameni așteaptă ore în șir plimbându-se nervoși dintr-un

colț în altul, fumând sau după caz, legănând copii, alăptând, mișcând căruțurile într-un spațiu oricum insuficient.

Primire românească în spațiu românesc

Ca să fim primiți în clădirea consulară, iarăși ne punem pe așteptat. Vigillante de seguridad strigă circa 7-8 numere de ordine, după care pune un cordon roșu la ușa. Sunt prea mulți înăuntru. Ajung să îl cunosc mai bine pe cel care stătea izolat în zorii zilei pe un carton, rezemat de „zidul somnului” și care nu interferase cu nici unul dintre noi până atunci. Am aflat: a lucrat de noapte. Deja vorbește amestecat, ba în română, ba în spaniolă. Este evident obosit și totodată sătul de atâta așteptare. Este născut undeva într-un sat de dincolo de Chitila, plecat de 11 ani din țară, căsătorit cu o femeie din Spania. Are două fete. Nu vrea să mai audă de România. Vrea să capete cetățenia în acest an. Legea s-a modificat, iar spaniolii cer renunțarea la oricare altă cetățenie. Nu îl interesează prea mult acest aspect. Spune că a mai petrecut nopți similare și „dincolo”, în fața sediului ambasadei. Nu e prima dată când are de-a face cu această situație. Îl deprimă însă faptul că nu s-a schimbat nimic în ceea ce privește debandada de la consulat. Da, din când în când i se face un dor teribil de casă, de locurile copilăriei, însă, atât. Povestește despre cum se petrec lucrurile în Spania atunci când ai de-a face cu procurarea de acte noi, de carnet de șofer: „vin prin poștă, iar depunerea documentelor nu durează în medie mai mult de 15 – 30 minute la ghișeu”. Văd multe persoane care aprobă spusele sale. Serviciul de noapte îl face un om informat. Ascultă la radio despre ce se petrece în România, dar și în Spania. Se vorbește despre criza financiară cu care se confruntă guvernul spaniol. „De ce să fim obligați să suportăm acum produsele bancare toxice vândute unora și altora? De ce au permis băncilor să speculeze atât de mult sectorul imobiliar, când era clar că această gogoasă se va sparge într-o zi? De ce, după ce băncile s-au scaldat în atâta profit, fără a ne fi împărțit, acum trebuie să fim solidari cu pierderile înregistra-

te într-o perioadă atât de grea pentru toți? ... Ne vom îndatora, iar copiii noștri nu se știe dacă vor fi capabili să plătească vreodată aceste jocuri financiare... Sunt trecute în revistă – că timp era – diferite cazuri de corupție, de nedreptate din România post-revoluționară. De această dată, mie îmi sunt adresate întrebări: ce s-a schimbat în țară după ce am plecat noi? Ce îmbunătățiri sunt? Mai este vreo industrie în picioare? Dacă mai este vreuna, ne mai aparține? S-a privatizat totul? Dădeam din colț în colț, încercam să răspund cât mai decent posibil, dar a rămas o misiune dificilă până la sfârșit, dacă nu cumva una eșuată.

Scandal în toi

Sunt chemat la ordine, pătrund în clădire. Dar până să ajung să am vreo convorbire cu angajata consulatului, chiar în fața noastră, la oficiu, începe un schimb dur de replici între un cetățean spaniol – soțul unei românce venită cu o problemă spre rezolvare. Tonul urcă, agenții de securitate devin neliniștiți, spaniolul se pare că își pierde cumpătul, unul din agenți intervine pentru a-l însoți pe recalcitrant în afara clădirii. Opoziția celui dintâi cere intervenția celui de-al doilea agent de pază. Se pornește o încăierare în toată regula, toți cei prezenți lăsând loc destul pentru spectacol, pentru mișcare. Agenții îl culcă la pământ pe scandalagiu, însă nu reușesc să îi pună cătușele. Acesta se zbate puternic, intervin persoane de la rând sau din afară în încercarea de a calma spiritele... Pe gresie se află ochelari spărți, rame de ochelari, în fine, apare precipitat un șef de birou, un superior din consulat care, după o relativă calmare a spiritelor, îi cheamă pe împricinați la o discuție undeva pe un hol, spre care privitorii au acces datorită peretelui despărțitor din sticlă. Rog să mi se traducă esența replicilor dure schimbate cu funcționara consulatului și mi se spune că revolta a avut loc din cauza disperării cetățeanului spaniol că mai trebuia să obțină nu știu ce document pentru a putea depune o anumită documentație la consulatul român pentru copiii săi rezultați din căsătoria mixtă. Spaniolul se afla

acolo pentru a patra oară când, i se spusese calm, ca tot mai trebuia o altă hârtie, din altă parte. După aproape 15 minute, la final, de final, cetățeanul spaniol se ia în brațe cu agentul de pază rămas fără ochelari, se sărută pe obraji, se strâng în brațe. Deși poliția fusese alertată, totul se încheie în tonuri dulci, în zâmbete și cereri de iertare.

Cert este că, până să ridic documentul necesar, am zărit acest cuplu reușind să depună documentele fără alte probleme și fără alte documente adiționale. Răbdarea, înțelegerea, ca și birocrăția își au limitele lor, bune sau rele.

Momentul istorisit mai devreme a avut însă și o altă consecință interesantă. După calmarea spiritelor, după ce totul devenise un vis urât și doar atât, o altă funcționară din cadrul consulatului (în consulatul românesc nu se poartă nici un fel de ecuson, de legitimație) a ieșit în spațiul de așteptare și a început să ne amenințe pe toți cei prezenți că dacă se mai întâmplă așa ceva, va închide porțile consulatului, asta numai după ce, în prealabil, ne va da afară. Că nu se poate lucra în astfel condiții de presiune, că este inadmisibil și că, dacă va mai exista o astfel de situație, în mod cert, vom părăsi clădirea. Ne certa de ca și cum eram copiii prinși la furat în dudul consulatului sau ca și cum consulatul era o proprietate privată, unde ne aflam fără invitație, tolerați prin bunăvoința dânzei.

Am simțit cum abia atunci, cum mulțimea oamenilor din spațiul de așteptare începe să ajungă la limita răbdării. Era gaz pe foc, era o provocare adresată unor oameni obosiți, dornici de a pleca mai repede acasă. „Doamnă, cu ce drept vorbiți așa? Suntem la porțile dumneavoastră din miez de noapte, de zori. Facem plantoane și acum gata ...”. Funcționara a încercat să se arate lezată, dar nu a reușit decât să își atragă un val și mai mare de comentarii, care mai de care mai acide ...

Ora de aur

Între timp s-a făcut cald. Foarte cald. Reușesc să ajung la unul din cele patru ghișee unde se depun cererile. Bună ziua, bună ziua, etc etc ... Funcționarul de la ghișeu îmi

spune: știți, vă costă 60 euro. „Pe site citisem că ...”. Vă costă 60 euro ... Nu am mai adăugat nimic altceva. Am făcut un semn cu mâna că „da”, e în regulă ... Mă uit la ceas: 12.20. După exact șapte ore eram capabil să spun: am depus hârtiile, acum va urma acea dulce așteptare până la ora 15.00. Mi se spune de la ghișeu că cel mai sigur, ca să fie gata, ar fi indicată ora 15.30.

Să mai spun că am ajuns la ridicări documente la ora 16.00 și acesta încă nu era semnat? La ora 16.20 părăseam un consulat care semăna după multe elemente cu o ambasadă americană într-un moment tensionat: Saigon.

Uite taxa, nu e taxa!

Șoferul din Zalău, l-am întâlnit afară după 12.20, ora depunerii documentelor mele. Se certase strașnic cu funcționara de la ghișeu pe tema prețului: afișat pe site, 45 euro plus 5 euro taxă de recuperare și atât. Pentru eliberarea unui document în regim de urgență se plătesc 60 euro. Se pare ca toate documentele eliberate de către Consulatul României sunt eliberate, fie că cineva își dorește sau nu, tot în regim de urgență.

„Stimată domnișoară, eu nu vreau documentul astăzi, voi pleca în cursă de 2 săptămâni și nu mai trec astăzi la orele ridicării lui.”

„Nu se poate, noi o să vi-l eliberăm astăzi, deci, în regim de urgență ...”.

Acest schimb de replici s-a produs de câteva ori fără variații, apoi omul a renunțat.

Bune practici: transparență consulară, transparență, actualizarea prețurilor pe site, detalii asupra taxei de urgență, diferențierea de cea normală ... posibilitatea programării prin intermediul site-ului pentru toate cererile de eliberare a documentelor. Mai puține umilințe și amenințări din partea personalului ambasadei. Sau dacă le-am fi tăvălit agenții de securitate ne-ar fi satisfăcut și nouă cererile ... ? Dragi cetățeni români, vă rog, țineți minte: documentele originale precum certificatul de naștere, cel de căsătorie, nu se plastifiază! Iată o reclamă utilă pentru televiziuni și presă, dacă tot

vrem să aibă vreun impact.

O oboseală perfectă, o după-amiază perfectă

Daganzo Ariba – un sat ca oricare altul în vecinătatea Madridului. Piscina municipală. Localnici: 80 euro pentru întreaga vară. 16 euro intrarea pentru cineva din afara comunității. Alte dotări disponibile tuturor, dar la prețuri diferite: sală de sport acoperită, teren de fotbal descoperit, terenuri de baschet, sală de fitness echipată modern, parcuri și alei de promenadă care împrejmuesc satul. Parcări generoase pentru cei care își petrec timpul în zona de agrement.

Chiria plătită de către cuplul de români care m-a invitat la Daganzo pentru un apartament cu 2 camere plus living: 650 euro lunar, cu plata căldurii, a apei calde menajere, a celei reci, incluse în prețul chiriei. Sunt tineri. Au plecat de și mai tineri, pe drumuri diferite, pentru a lega o relație la Madrid. Ea, **M.**, a plecat inițial să lucreze în Italia. Avea 16 ani. Au fost câțiva ani grei, aproape patru, petrecuți în peninsulă. Mai sunt câteva luni până să nască. Acum nu are niciun venit. **A.** a ajuns în Spania tot cam la aceeași vârstă, dar a primit tot sprijinul la Madrid, de la fratele său care locuiește aici din anul 1991. El lucrează ca agent de securitate pe trenurile din zona Madrid: Cât câștigă? 1.000 euro lunar net, dar au fost și perioade mai bune, înainte de criză, când se mai cumulau orele suplimentare, mai ales cele lucrate la sfârșit de săptămână (1250 – 1.300 euro). Aveam să-l revăd la Madrid în răstimpuri, chiar în exercițiul funcțiunii. După mai bine de o lună l-am regăsit destul de îngrijorat pentru cum o să se descurce familia mărită în contextul în care iarăși, le redusese salariile. Din septembrie 2012, urma să primească nu mai mult de 900 euro lunar. De ce? Pentru că se hotărâse ca orele suplimentare să nu mai fie acordate agenților, ci să fie angajați și alți agenți pentru a putea să le dea un salariu. Vor fi mai mulți, vor împărți. Aceasta este o altă poveste.

Ajuns la Madrid după apusul soarelui, am privit cu alți ochi lumea care avea să mi se dezvăluie ori mai bine spus, noua sa dimensiune ce mi se revela.

Maria MOLDOVEANU*

Evaluarea politicilor culturale

Respectarea drepturilor culturale (II)

Résumé

Este o parte dintr-o lucrare mai amplă care tratează despre evaluarea politicilor culturale și respectarea drepturilor culturale în contextul globalizării și al descoperirii potențialului economic al bunurilor simbolice și a celui al industriilor culturale și creative, și anume: „sunt rentabile, aduc o importantă valoare adăugată, generează locuri de muncă, reprezintă un factor de creștere esențial și contribuie la echilibrarea balanței comerciale”.

Cuvinte-cheie: politici culturale, potențialul economic al culturii, drepturile culturale, lumea globalizării, industria culturală și creativă, balanța comercială

C'est une partie d'un ouvrage plus ample qui traite le sujet de l'évaluation des politiques culturelles et du respect des droits culturels dans le contexte de la mondialisation et de la découverte du potentiel économique des biens symboliques et des industries culturelles et créatives, à savoir: "ceux-ci sont rentables, ils apportent une significative valeur ajoutée, et produisent d'emplois, ils représentent un facteur essentiel de croissance et contribuent à l'équilibre de la balance commerciale".

Mots-clé: politiques culturelles, potentiel économique de la culture, droits culturels, le monde de la mondialisation, l'industrie culturelle et créative, la balance commerciale

Dreptul la identitate culturală

În Raportul dezvoltării umane (2004), o atenție specială a fost acordată libertății culturale considerate esențială pentru dreptul oamenilor de a trăi așa cum doresc, de a beneficia de conexiunile culturale de care au nevoie și de oportunitățile sociale, economice, culturale ce contribuie la dezvoltarea lor.

Problema fundamentală a libertății culturale vizează capacitatea indivizilor de a alege o anumită cultură, un anumit stil de viață, luând în considerare și alte opinii. Termenii de referință în definirea libertății sunt identitatea culturală și comunitatea. Reamintim faptul că esența libertății constă, printre altele, în dreptul fiecărei persoane de a se construi pe sine așa cum dorește, de

a-și afirma/de a-și exprima liber identitatea culturală.

După adepții „concepției constitutive” (e.g., Michael Sandel), identitatea nu presupune alegeri, ci ceea ce *descoperă* oamenii despre ei înșiși, despre comunitatea în care trăiesc, inclusiv descoperirea atașamentului față de comunitate, de grupurile de apartenență.

Deși nu se poate nega importanța *sentimentului* de identitate generat de *atașamentul* indivizilor față de comunitatea din care provin sau față de cele prin care au trecut, autorii Raportului consideră că identitatea culturală nu se reduce la filiații și atașamente moștenite.

În realitate, fiecare persoană se identifică cu diverse grupuri, aparține mai multor comunități culturale. Ea poate avea în ace-

* Doctor în sociologie, cercetător științific I, Institutul Național de Cercetări Economice "Costin C. Kirițescu" - Academia Română.

lași timp identitatea cetățeniei (e.g., franceză), a descendenței regionale (e.g., din România), a etniei (e.g., maghiară), a limbii (română, maghiară, italiană, franceză, engleză), a rezidenței (e.g., Cluj, Paris, Budapesta) etc. și poate decide singură să dea prioritate unei identități sau alteia. În condițiile dreptului la liberă circulație a creatorilor și a operelor lor, această realitate este ilustrată în mod exemplar.

Viața ca o pictură suprealistă

– studiu de caz –

La sfârșitul lunii septembrie 2012, la Muzeul de Artă din Cluj-Napoca, în ambianța barocă a sălilor festive, cu lambriuri și decorațiuni aurite, a avut loc vernisajul expoziției „Iubiri uitate” a unuia dintre cei mai interesanți artiști plastici din lume – Sam Havadtoy. „România nu-l știe, consemna presa culturală, însă el o cunoaște, o are în sânge.”

Havadtoy s-a născut într-o familie originară din Transilvania. Tatăl său era din comuna Vișoroasa, județul Mureș. Și cum nimic n-a fost întâmplător în viața sa, cum spune artistul însuși, Havadtoy înseamnă în traducere Vișoroasa.

„Jumătate român (după tată), jumătate ungur (după mamă)”, artistul și-a asumat moștenirea genetică transilvană. „Tot ce sunt vine de acolo”, spunea el, și a transpus-o, ca nimeni altul, în lucrările sale plastice. Unele înclinații ale firii sale (e.g., umorul), unele cutume și manifestări le explică el însuși prin tipologia umană a spațiului transilvănean.

Viața sa, inspirația sa și cariera artistică i-au fost marcate de o suită de întâmplări – „coincidențe ciudate”, „semne indescifrabile”, „iubiri imposibile”, cum le caracterizează el însuși –, de acele „întâlniri faste” cu ființe excepționale și artiști care au revoluționat arta secolului trecut: John Lennon, Andy Warhol, Keith Haring, Yoko Ono ș.a. I-au fost prieteni, l-au îndemnat să creeze, l-au inspirat – în preajma lor, Havadtoy s-a construit pe sine ca om, ca artist.

Se poate spune, așadar, că, pe lângă „moștenirea genetică transilvană” – despre care exegeții afirmă că se regăsește, subtil, profund,

în manifestările și picturile sale –, la formarea identității artistice a lui Sam Havadtoy au contribuit evenimente de viață și referințe culturale – opere, artiști, conjuncturi sociale – unice în exemplaritatea lor.

Copilăria nefericită – „inexistentă”, îi spune artistul –, petrecută împreună cu mama și cei trei frați ai săi într-o locuință umilă din Budapesta, l-a marcat atât de adânc încât nu a putut folosi niciodată culoarea verde în picturile sale, pentru că îl obseda culoarea verde a ușilor de lemn din acea locuință.

În contrast cu imaginile din copilărie, toată viața a locuit în case cu ferestre mari, luminoase.

În Budapesta, a văzut primul film despre Beatles, film care l-a influențat decisiv, așa cum unele cărți pot influența destinul oamenilor. Sunt cărțile ce intervin în momentele-cheie, în orele de ecluză ale vieții (Mircea Eliade), care îi ajută „să-și formeze un stil”, „să dobândească spirit de discernământ” (Lucian Blaga) în alegerile lor culturale, sunt „cărțile de căpătâi” (G. Ibrăileanu) care trezesc pasiuni și deschid orizonturi care îi ajută pe oameni să înțeleagă mai bine sensul existenței umane.

Filmul și muzica Beatles-ilor l-au determinat pe Sam Havadtoy să „fugă” în America, iar visul său „să devină realitate”.

În America l-a cunoscut pe liderul Beatles-ilor, a lucrat pentru el (ca designer, i-a decorat câteva case), s-au împrietenit, a cunoscut-o pe Yoko Ono, o mare artistă japoneză, soția lui Lennon, care, după dispariția muzicianului, a devenit, timp de două decenii, partenera lui, reperul vieții și creației lui: „tot ce am devenit îi datorez ei”, „a fost ca o universitate”, recunoaște artistul.

În ultimul deceniu, după despărțirea de Yoko Ono, a revenit la suferință și la creație. Prietenul său, Andy Warhol, l-a ajutat „să se ridice” din suferință; sub influența celebrului pictor, a început să creeze acele opere unice prin expresia și tehnica lor artistică.

Pe pânza albă, Havadtoy scrie o anume poveste, peste ea vin culorile și desenul. „Pictura de suprafață sugerează o stare, un sentiment, povestea rămâne ascunsă. Ele sunt

separate de dantelă – gândită ca element separator dintre viață și moarte”. Picturile sale conțin mesaje, fie că s-au numit „Dragostea este iad”, „Dragostea e veșnică”, „Dragoste uitată”. Trăsătura comună a lucrărilor sale este percepută ca „un discurs despre aparență și esență, confesiune și discreție, seriozitate și derizoriu” – elemente opuse, ca și elementele existențiale și culturale din care s-a constituit identitatea sa de artist.

Sursa: Muzeul de Artă din Cluj-Napoca, Interviu realizat de Carmen Avram pentru emisiunea „În premieră”, Antena 3.

Nu numai oamenii, ci și locurile în care ei trăiesc – cartiere, localități, regiuni, țări – au identitate culturală. Uneori, diferențele de dezvoltare economică și socială între comunitățile ce aveau, la un moment dat, economii similare sau indici de dezvoltare foarte apropiați se explică, printre altele, prin particularitățile referințelor culturale, prin valorile și mentalitățile diferite, prin diferența cutumelor și a experiențelor culturale.

De pildă, în eseul introductiv la cartea *Cultura contează*, scrisă împreună cu Lawrence Harrison, Samuel Huntington explică diferența de dezvoltare între Ghana și Coreea de Sud, pe parcursul a numai 30 de ani, prin predispoziții culturale diferite și diferențe de atitudine față de valori ca: muncă, investiții, cumpătare, educație, organizare ș.a.

Deși unii autori nu susțin în totalitate teza lui Huntington, în sensul că un rol important în ritmul de dezvoltare al celor două țări l-au avut și alți factori, ca: relațiile strânse ale Coreei cu puterile economice din acea vreme, diferența structurii de clasă, politica față de clasa de mijloc, față de mediul de afaceri ș.a., totuși ipotezele culturale contează: „Coreea avea un grad mult mai ridicat de alfabetizare și un sistem școlar mult mai bun”.

Prin urmare, identitatea culturală a colectivităților umane influențează dezvoltarea spațiilor în care trăiesc.

În proiectul „Projets for Public Spaces”, realizat de Observatorul Urban București (structură înființată la inițiativa Uniunii Arhitecților din România), se precizează: „Este nevoie de un loc pentru a crea o comunitate și de o comunitate pentru a crea un loc”. După cum demonstrează A. Iancu în cartea *Reprezentare și reprezentativitate în spațiul urban comunitar* (2003), între spațiile urbane și comunități se dezvoltă relații specifice definitorii pentru un tip de spațiu ce are, pe lângă alte componente, și componenta comunitară. Definirea termenilor în lucrarea *București – Cartiere – Comunități*, coordonată de Asociația Urban 2020, pune în evidență conexiunea/interdependența dintre cele două noțiuni – cartier și comunitate –, comunitatea reprezentând un grup social care locuiește într-o zonă specifică (e.g., cartier) care are resurse, valori, interese comune, iar cartierul – acea parte a unui oraș deosebită de celelalte prin caracteristici proprii (geografice, istorice etc.) și prin particularități culturale specifice.

Spațiul urban și spațiul comunitar se definesc unul prin celălalt, comunitățile fiind responsabile de planificarea urbană și de calitatea vieții urbane, după cum dotările și amenajările orașelor contribuie la îmbunătățirea calității vieții locuitorilor.

Observatorul Urban București are un rol esențial în informarea populației cu problemele și disfuncțiile ce apar în viața orașelor, dar și cu succesele și inițiativele înregistrate. Studiile pe care le finanțează¹ și prin care stimulează competitivitatea comunităților, buletinul trimestrial pe care îl editează și care prezintă acțiunile ONG-urilor sau concluziile cercetărilor și ale studiilor interdisciplinare, sesiunile de comunicări științifice pe care le organizează și care tratează o

¹Între studiile derulate și/sau finanțate de Observatorul Urban București în perioada 2009-2012, se numără: „Case care plâng”, „Descoperă Bucureștiul”, „Grădini pierdute”, „Povești din București”, „Cartierul Mântuleasa”, „Evaluarea performanței spațiilor publice”, „Remember București 2000”, „Protejarea patrimoniului cultural prin accesul la justiție”, „București, de la Micul Paris la marele amalgam arhitectonic”, „Protecția patrimoniului și societatea”, „Salvând trecutul, ne salvăm viitorul”, „Peisaj și identitate urbană în cartierele interbelice bucureștene” ș.a.

multitudine de subiecte legate de habitat, de integrarea urbană, de protejarea patrimoniului cultural, de revitalizarea unor zone cu mare potențial urbanistic etc., toate acestea sunt demersuri ce polarizează creativitatea și interesele comunităților științifice, ale edililor și ale unor segmente din societatea civilă preocupate de revitalizarea spațiilor în care trăiesc.

Creativitatea și promovarea diversității culturale sunt două ținte esențiale ale politicilor de conservare a patrimoniului urban, a dimensiunilor sale tangibile (e.g., naturale și construite) și intangibile (calitatea mediului uman din perimetrul așezărilor urbane), politici care urmăresc integrarea armonioasă a intervențiilor contemporane în contextul patrimoniului existent, armonizarea tradițiilor locale cu valorile și exigențele comunității naționale și internaționale în privința reamenajării spațiilor comunitare. Observatorul Urban București sprijină grupurile active – uniuni și asociații profesioniste, organizații guvernamentale² – în procesul de cunoaștere a stărilor de fapt, în asigurarea expertizei urbanistice.

Constructorii și arhitecții, sociologii și specialiști în administrație culturală, urbaniști și designeri etc., întruniți în asociații și fundații cum sunt cele menționate mai sus, împreună cu locuitorii cartierelor, încearcă să afle răspunsuri la „problemele actuale ale orașului” și la „ineficiența investițiilor publice”, la „deficiențele accesului în spațiile publice amenajate” și la „lipsa ofertelor alternative pentru petrecerea timpului liber”, la „identitatea cartierelor bucureștene” și „centrele culturale de cartier” și la multe alte teme subsumate ideii de „revalorificare a spațiilor publice din cartierele bucureștene”.

**Identitatea capitalei definită prin ochii
unui expert**

– studiu de caz –

„Aveți grijă de oameni și de valoroasa viață urbană care se desfășoară între clădiri” –

acesta este mesajul cărții Viața între clădiri. Utilizările spațiului public, scrisă de Jan Gehl, expert în design urban, profesor la Școala de Arhitectură din cadrul Academiei Regale de Arte Frumoase din Copenhaga.

J. Gehl și-a dedicat întreaga carieră profesională îmbunătățirii calității vieții în spațiul urban, realizând proiecte ce au avut la bază „cercetarea modului în care oamenii trăiesc sau și-ar dori să folosească spațiile în care trăiesc”.

Cu prilejul lansării în România a cărții sale, Viața între clădiri, publicată de Editura Igloo Media, autorul a dat curs invitației unui ziarist de a caracteriza spațiile publice bucureștene, elementele ce definesc identitatea culturală a capitalei.

Jan Gehl a constatat că există câteva parcuri frumoase și câteva oaze verzi, dar sunt încă multe lucruri de făcut în privința folosirii spațiilor publice pentru ca Bucureștiul să devină un oraș mai uman, mai orientat spre oameni. Mottoul echipei conduse de el este următorul: „Orașele orientate spre oameni sunt și orașe animate, sigure, mai sustenabile și mai sănătoase”. Pentru ca oamenii să vină în spațiile publice și să se bucure de ele, trebuie să fie bine organizate, ținându-se seama de design, de schimbările climatice, de calitatea aerului, de ospitalitatea spațiilor comerciale etc.

În opinia lui Jan Gehl, cel care a regândit politica urbană pentru metropole renumite, ca Melbourne, New York, Los Angeles, Lyon, Strasbourg, Copenhaga ș.a., ceea ce se petrece în București în acești ani „este foarte anacronic”: numărul mașinilor este foarte mare, în centrul orașului traficul este intens, automobilele sunt parcate pe trotuare, neglijând interesele pietonilor, ale grupurilor defavorizate, mai ales copii, vârstnici, persoane cu handicap etc. Se impun măsuri de reducere progresivă a traficului auto, a numărului de parcuri în zona centrală, ca și implementarea de proiecte ce pot atrage

² Asociația Salvați Bucureștiul, Asociația Area 3, Fundația Arhitect, Asociația Pro-Do-Mo, Urban 2020, Asociația pentru Tranziția Urbană, Asociația Odaia Creativă ș.a.

locuitorii capitalei în spațiile publice prin frumusețea peisajului și calitatea aerului, prin plantarea de copaci în zona clădirilor abandonate, prin amplasarea mobilierului urban și a artei de for public în zonele în care oamenii trăiesc și muncesc, pe care doresc să le viziteze. În felul acesta, discrepanțele între cartiere se vor diminua, „viața între clădiri” va deveni atractivă și se va îmbunătăți de la o zi la alta.

În viziunea lui Jan Gehl, orașele moderne sunt „pline de viață, atractive, sigure, sustenabile, nepoluate”.

Pentru a deveni un oraș modern, în sensul exigențelor actuale ale modernității, mai uman și mai atractiv, Bucureștiul are nevoie de o politică urbană echilibrată, sustenabilă și orientată către locuitorii orașului.

*Sursa: Interviu acordat
de Jan Gehl
pentru cititorii HotNews.*

Una este însă opinia unui expert (urbanist, arhitect etc.) despre o așezare urbană și alta este percepția³ persoanelor rezidente în acea localitate. De pildă, subiecții investigați cu prilejul cercetării „București, capitală europeană de anvergură – studiu prospectiv și de strategie”, inițiat de Camera de Comerț și Industrie a României și a Municipiului București (la care am colaborat și noi), au menționat dezavantajele și avantajele locuirii în capitală și, mai ales, însușirile ce definesc identitatea Bucureștiului.

Eșantionul reprezentativ pentru structura sociodemografică a colectivității bucureștene a cuprins 600 de persoane în vârstă de peste 16 ani. Răspunsurile lor s-au referit în mare măsură la insatisfacțiile și, implicit, la dificultățile adaptării la modul de viață din București. Trebuie să subliniem faptul că, indiferent de vechimea stabilirii în capitală, peste 50% dintre ei „au nostalgia locurilor de unde au plecat”.

Cu toate acestea, în număr mare, subiecții au menționat că s-au obișnuit cu modul

de viață din capitală, la aceasta contribuind și atuurile/avantajele pe care le oferă capitala unei țări:

- accesul la o diversitate mai mare de instituții de învățământ;
- șanse mai mari de afirmare profesională;
- existența mai multor surse de aprovizionare cu bunuri și servicii necesare traiului de zi cu zi;
- condiții mai bune de îngrijire medicală;
- șanse mai mari de a găsi/schimba locul de muncă;
- o diversitate mai mare a surselor de acces la informații din diverse domenii de interes;
- viață mai animată;
- mai multe oportunități de loisir, de participare la evenimente culturale și sportive importante.

Din prelucrarea chestionarelor, a reieșit că subiecții sunt edificați în legătură cu elementele ce definesc *personalitatea* Bucureștiului, identitatea lui culturală. În această privință, percepția lor este apropiată de opinia arhitectului Jan Gehl.

Ca și el, subiecții s-au referit la arhitectura unor edificii – adevărate capodopere de creație arhitectonică: Ateneul Român, Arcul de Triumf, numeroase biserici –, la bulevarde și străzi renumite, la parcuri și grădini recunoscute, la muzee de importanță națională, la piețe celebre ce se regăsesc și în diverse nuvele și romane îndrăgite de public.

În același timp, locuitorii capitalei nu cred că Bucureștiul este atât de „anacronic” și atât de puțin „uman”, cum s-a exprimat J. Gehl, dar știu că se impune schimbarea configurației actuale a orașului, că este nevoie de schimbarea comportamentului locuitorilor, că trebuie implementate mai multe proiecte de modernizare și design urban, cu participarea tuturor actorilor sociali responsabili din spațiul bucureștean.

³ Percepția este „forma de reflectare nemijlocită în conștiința omului a realității obiective care acționează asupra organelor de simț; imaginea ce rezultă din această reflectare” (DEX, 1998).

Se impune o nouă ordine economică internațională (I)

Abstract

Autorii, în curs de a publica o carte având ca obiect un posibil drum spre o monedă universală (globală), propun o analiză a stării de azi a economiei, din perspectivă monetară și nu numai. Sunt aduse în discuție cele mai recente preocupări europene și de peste ocean referitoare la nevoia de credibilitate și încredere în spațiul monetar mondial.

Cuvinte-cheie: finanțe, monedă, guvernanta monetară, nouă ordine economică internațională

The authors - intending to publish a book on a possible way to a universal (global) currency - propose an analysis of the present state of the economy from a monetary perspective and not only. They approach the latest European and overseas proposal regarding the need of credibility and confidence in the world's monetar space.

Keywords: Finance, Currency, Monetary Governance, New International Economic Order

Considerente istorice și filosofice

Este de presupus, dar încă greu de crezut, că destinul unei noi ordini internaționale a fost văzut într-un ideal realizabil, conform viziunii celor care, la vremea respectivă, au crezut în necesitatea schimbării. De la acest precept, verificabil de istorie, trebuie plecat în analizele de evaluare a ordinelor internaționale, dar mai ales a consecințelor acestor reorganizări, cărora le putem conferi atributul de global mereu racordat la lumea cunoscută la vremea respectivă.

Viziunea inițială, cea a fondatorilor, în mod necesar a deviat. În primul rând, timpul unei ordini a excedat ciclul matur de viață biologică a fondatorilor. Apoi, nu știm în ce măsură viziunea a cunoscut modificări ca urmare a structurii comportamentale față

de valorile timpului a indivizilor urmași, lideri și aplicanți. Nu pot fi excluse circumstanțe obiective, pe lângă cele subiective, care au determinat ca evoluția unei ordini spre idealul inițial să nu fi fost abătută. Dar, după cum a observat și Max Weber, cel puțin epoca modernă, care circumscrie o ordine internațională, s-a fundamentat pe muncă, respectiv hărnicie, iscusință și îndemnare, calități privite atât spiritual (formă de salvare a sufletului, Cornel Codîță, op. cit.), cât și ca mijloc onest de existență pentru individ.

Spațiul social al ordinii internaționale în istoria modernă a integrat, conform preceptelor morale al transformărilor făcute de protestanți, un sistem etic puternic, capabil să realizeze echilibrul între viața spirituală și cea materială și între viața individului și a comunității. Revoluția industrială începută

* Institutul Național de Cercetări Economice "Costin C. Kirițescu", Academia Română.

** Institutul Național de Cercetări Economice "Costin C. Kirițescu", Academia Română, e-mail: franc@ince.ro.

În secolul XVII, bazată pe progresele matematicii și fizicii trecute din palierul ideatic în aplicații practice, a creat un sistem de valori care l-a lăsat în urmă pe cel care propovăduia supunerea oarbă față de Biserică și de Stat, Raționalismul și Iluminismul aducând în centrul atenției individul, cu calitățile sale spirituale.

Nu vom greși cu nimic dacă ne vom referi, pentru acel moment, la demararea unei noi ordini internaționale, întrucât tranziția la un nou sistem de valori a cuprins nu numai Europa, ci și toate continentele unde europenii erau deja prezenți. Vorbind despre idealul acestei ordini, „criza” care a făcut posibilă tranziția la noua ordine nu a avut un caracter peiorativ, de rău augur, întrucât puterile politice și militare investeau mult în competiție. Or, pentru acces facil la resursele lumii noi, această competiție putea fi câștigată numai prin recrutarea celor mai dotați și talentați indivizi. „Criza” timpului respectiv nu poate fi circumscrisă decât din perspectiva presiunii accesibilității la educație a cât mai mulți indivizi, în care erau interesați chiar cuceritorii, și prin care ordinea putea fi perpetuată din punctul de vedere al beneficiilor ei.

Istoria scrisă a omenirii relevă multe transformări, fie liniare, fie în salturi, pe paliere greu de imaginat cu decenii înainte, dar un singur ingredient al oricărei ordini internaționale nu a lipsit niciodată: moneda cu atribuțiile sale, valoarea intrinsecă, puterea ei, fluxurile generate, concentrarea acestora. Ceea ce a diferit, cu consecințele semnificative asupra definirii umanității, între civilizație și opusul acesteia, a fost caracterul discreționar al folosirii monedei de către putere, fericirea unora fiind clădită pe dezastrul altora, beneficiile unora pe pierderile altora, contându-se pe un fapt matematic, și anume că jocul planetar ar fi onest dacă suma acestuia ar fi zero.

S-a dovedit că jocul cu sumă zero a depășit regula matematică, istoria dând exemple de căderi spectaculoase ale unor imperii care se credeau veșnice. În căderea lor i-au atras și pe alții, deja ajunși la limita minimă a existenței, din cauza imperiilor, civilizația

planetară în ansamblul ei marcând regrese. Jocul cu sumă zero s-a dovedit că este, de fapt, perdant pentru toți, începând cu „sinuciderea” câștigătorilor, prin propriile greșeli. Aici avem în vedere, în general, calitatea guvernărilor și orientarea acestora față de soarta, bună sau rea, a unui număr cât mai mare de semeni din circumscripția puterii acestor guvernări.

Sucesiunea ordinilor internaționale, de la Imperiul Roman și până la al Doilea Război Mondial, a demonstrat acest tip de final al tuturor viziunilor de organizare a omenirii. Poate numai întărirea statelor naționale din perspectiva înțelepciunii conducătorilor politici, situație în care nu putem face abstracție de calitatea și puterea valorilor democratice, precum și de evoluția aplicării lor în viața socială a statelor, a creat, treptat, premisele trecerii de la jocul cu sumă zero la cel „win-win”.

Construcția planetară după holocaustul celui de al Doilea Război Mondial, dincolo de focarele de război active sau înghețate existente până în zilele noastre, marchează, odată cu crearea ONU și a Acordurilor de Bretton-Woods, o nouă orientare a ordinii internaționale spre un joc de tip „win-win”, care va necesita încă timp de consolidare. Procese precum decolonizarea, liberalizarea comerțului internațional, controlul internațional al exporturilor cu dublă utilizare (civilă și militară), acordurile privind armele convenționale, acordurile de denucliarizare, crearea Uniunii Europene, alte forme de integrare economică și comercială regionale (AELS, ASEAN, NAFTA, MERCOSUR etc.) sunt pași importanți de convergență a voinței politice a statelor-națiuni de îndepărtare de voința discreționară a celui mai puternic, de manifestare a unui simț al responsabilității colective față de destinele tuturor, fiind nevoie de o ordine cât mai largă.

Cuvintele inspiră, poate, tentația formulării idilice a unui proces real spre o altfel de ordine internațională, dar trebuie să recunoaștem totuși persistența unei viziuni, poate mai incluzivă de opinii diferite la nivel de state, rod al unor compromisuri mai înțelepte, cu bătaie mai lungă. Pentru a

înțelege acest lucru trebuie să ne eliberăm gândirea de zgura cotidianului, de frustrările că nu putem asista, cu viteza dorită, la unele schimbări, istoria demonstrându-ne că ele totuși se produc.

O realitate paradoxală este că trăim unele transformări profunde, spectaculoase (generația noastră, de exemplu, a trăit tot ce era pură ficțiune în romanele lui Jules Verne), pe care le percepem ca normalitate, în timp ce alte transformări, pe care noi le considerăm imperative prin prisma unei anume viziuni, au nevoie de generații. Acest paradox ne va urmări și în această lucrare, deoarece, pentru a vorbi despre un drum spre moneda globală, avem nevoie să discernem din multitudinea de evenimente pe cele care ne conduc, măcar ideatic, spre un astfel de proiect, iar altele, de fapt, acționează în cu totul alte direcții. În legătură cu cele din urmă, percepția și interpretarea ne pot juca feste, știind că tactica, de multe ori, are rolul de a obtura finalitatea strategică.

Cu riscul de a trezi nedumeriri, revenim la concluzia *apriori* că moneda a însoțit ordinea internațională de la renunțarea la troc și că, în mare măsură, situația monedei a fost motorul tranziției de la o ordine la alta. Depinde de pe ce poziție te așezi în mixul mult mai complex al politicilor publice, dar să ne reamintim că Napoleon, vorbind despre proiectul statelor unite ale Europei, al unei păci durabile la nivelul continentului, realizabil prin războaie, a menționat că are nevoie de trei lucruri: bani, bani și iar bani.

Contraponderea oricărei acțiuni, indiferent de natura ei și subiectul căruia îi este dedicată, este costul acesteia exprimat prin monedă. Ca numitor comun, moneda în expresia banilor naționali a fost întotdeauna un bun dorit, ceea ce e a atras un interes din ce în ce mai mare.

Relațiile dintre state au avut ca reductor absolut expresia bănească a avuției naționale, reflectând în final relațiile dintre monedele acestora, generatoare de randamente pozitive sau negative. Investitorii privați au fost incitați la asumarea de riscuri în economia reală și cea financiară tocmai de poziționarea monedelor între ele, prin curs și

dobânda de remunerare.

Varietatea monedelor naționale este una dintre cauzele prin care economia financiară s-a dezvoltat mai rapid decât economia reală, iar creșterea gradului de convertire dintre monede ca efect al liberalizării elementelor contului curent, până la completa liberalizare a acestuia, a determinat o expansiune geografică a economiei financiare mai rapidă decât cea a economiei de bunuri și servicii, creându-se bulele speculative cunoscute încă din anul 1600.

Banul ieftin, din punctul de vedere al costului acestuia pentru a fi accesibil, s-a demonstrat a fi toxic, el ducând fie la îndatorare excesivă, fie la inflație, având ca punct terminal o criză financiară sau/și economică, criză care îi sărăcește pe toți, de la individ la stat. În acest context, al cameleonismului banului, se pune întrebarea: Care ar trebui să fie valoarea corectă a acestuia, pentru a se putea evita șocurile asimetrice devastatoare, puncte de cotitură în ordinea internațională? S-a ajuns, astfel, la situații în care se spune „așa nu se mai poate”, și atunci apare întrebarea: Ce se poate face? Responsabilii la nivel de state se reunesc și încearcă soluții imediate de aplanare a efectelor, de regulă cuprinse într-o viziune pe termen lung, care poate sugera și schimbări de paradigmă.

Ultimele decenii aduc în prim plan, în situațiile menționate, activitățile G7, G7+1, G8, G20, ca expresie a încercării de coordonare a politicilor statelor la scară planetară. Aproape toate agendele acestor grupări de state au a cuprins situația monedelor lor, canalul de transmisie al dezechilibrelor de anvergură, dar și de restabilire a acestora. Semnificația războaielor valutei nu este decât cotarea lor neconformă cu fundamentele ordinii în care acționează statele, în interiorul lor pentru fundamentele propriilor monede, iar în relațiile dintre ele, pentru echilibrul dintre cursurile monedelor lor în raport cu fundamentele propriilor economii.

Dacă este așa, atunci poate că multitudinea de monede într-o economie globalizată este cauza multor dezechilibre care creează

disconfort la nivel de state și indivizi. Poate că globalizarea este inversul legendei Babilonului, popoarele reunindu-se, nema-iavând nevoie de atât de multe limbi pentru comunicare, după cum poate nici economia globală nu mai are nevoie de atât de multe cursuri de schimb etc.

Dar, ar putea fi moneda globală o soluție de îngustare, de limitare a riscurilor inerente unei economii globalizate, poate prematur din punctul de vedere al decalajelor economice persistente dintre state?

Criza financiară impune o schimbare a ordinii

Se pare că situația sistemului financiar internațional, care include în mod necesar și monedele, este sursa cea mai inspiratoare a unei noi ordini internaționale, globalizarea fiind cea care reclamă o ruptură în vechea concentrare de putere economică, în condițiile în care proiectul european își demonstrează, din lipsă de leadership politic, incapacitatea de a regenera creșterea economică, raportul dintre recuperare și alunecare în recesiune fiind în favoarea celei din urmă, cu consecințe îngrijorătoare pentru întreaga planetă.

De asemenea, se pare că miza principală a unei noi ordini internaționale este restabilirea creșterii economice pe termen lung, ceea ce arhitectura prezintă a sistemului internațional, în toate dimensiunile sale, nu o mai poate asigura decât cu riscuri considerabile. În balanța factorilor care pledează sau nu în favoarea unei noi ordini regăsim, pe fondul acelorași îngrijorări, abordările de conjunctură și de tendință într-un concept în plină formare. Spre el, acest concept, împing atât o serie de personalități, cât și chiar de G20, la summitul său de la Pittsburgh (SUA, 2009) fiind evocată instituirea unei noi ordini economice sub lozincă „reechilibrării creșterii economice”.

Întrebarea de fond este dacă o nouă ordine economică poate fi concepută fără atingerea celorlalte componente ale ordinii internaționale, având în vedere faptul că G20 sintetizează o transformare de structu-

ră a puterilor economice, și nu numai, pe plan mondial. Important este faptul că atât țările avansate, dezvoltate, cât și cele emergente, ambiționate deja în acest proiect al unei noi ordini economice, vor rezista cu ducerea proiectului la capăt în confruntarea cu provocările curente. De ce? Pentru că se consideră, spun analiștii, că acest „ideal” s-ar fundamenta pe fragilități semnificative ale momentului fără soluții de stabilizare serioase, dincolo de inițiativele care oarecum abundă. Mai mult, seriozitatea pentru ideal este pusă la îndoială prin lipsa de conciziune și claritate chiar a comunicatului G20 de la Pittsburgh (23 de pagini!), față de comunicatele de una-două pagini ale summiturilor G7, în condițiile în care probleme de natura tehnică a implementării unor politici economice presante lăncezesc. Enumerăm printre acestea, tocmai din considerentele obiectivului „reechilibrării creșterii economice”, divergențele în politica monetară între FED și BCE, BCE și Banca Angliei, ca resort al reluării creșterii economice în Europa, necesitatea ca și China să-și reevalueze yuanul în raport cu dolarul, ca o condiție de restabilire a echilibrelor mondiale sau limitarea deficitului public al SUA, a cărui finanțare ar drena resurse importante financiare spre America, tocmai datorită riscurilor la care nu vor să se expună investitorii în alte zone etc.

Paradoxurile crizei financiare

Caracterul internațional al crizei financiare și economice, manifestarea ei simultană în principalele centre tradiționale de putere economică – SUA, Europa și Japonia – a ridicat probleme majore privind efectul măsurilor de redresare și de relansare, luate individual de țările afectate sau în cooperare. Problematica redresării a fost și mai complicată pe fondul agravării efectelor crizei, iar obiectivul reluării creșterii economice s-a dovedit anevoios și prelungit în timp, cunoscut fiind faptul că cea mai extinsă criză economică a fost detonată de o criză financiară, cu cea mai rapidă expansiune la nivel planetar.

Toate așa-zisele „locomotive de relansare economică” au fost practic gripate, după o perioadă de expansiune relativ îndelungată, („Marea Moderație”), perioadă care a beneficiat de fluxuri imense de capital în căutare de plasamente și randamente înalte și rapide, dobânzi relativ mici, creșteri economice acompaniate de o inflație scăzută și susținute de bugete sustenabile.

În același timp însă trebuie să observăm efectele redistribuirii creșterii economice pe planetă, în funcție de migrarea capitalului în exces – ca investiție directă neproducătoare de datorie externă și ca activitate speculativă generatoare de datorie pe termen scurt –, având ca efect, prin apariția a noi actori economici semnificativi (grupul țărilor BRIC), o altfel de concentrare a dezechilibrelor financiare internaționale.

Acest lucru a determinat în mod obiectiv o altă abordare a modului în care se pot restabili echilibrele globale în procesele de persuasiune, asupra cui și cine trebuie să mai cedeze, apărând argumentele unei noi responsabilizări la nivel de state și formule instituționalizate de cooperare în ceea ce privește sustenabilitatea creșterii economice globale.

Principala cauză a crizei financiare a fost inițial și, poate, corect plasată în „bula” în expansiune necontrolabilă dintre economia reală și cea financiară, între cea nominală și monetară, demonstrând o creștere nesustenabilă a valorii unor active, în special din domeniul imobiliar. Această dinamică a fost susținută de instrumente financiare, pe cât de complexe privind distribuția și securizarea riscurilor, pe atât de lipsite de transparență.

Atractivitatea acestor instrumente pentru deținătorii de resurse financiare reale, constând în randamentele ridicate, a fost posibilă și datorită reputației emitenților, fie ca instituții financiare sistemice aparent de neclintit în fața unor șocuri, fie ca deținători de *ratinguri* maxime de încredere.

La această imagine reputațională au contribuit și agențiile de rating, nu neapărat din considerente obiective, având în vedere falimentele răsunătoare.

Poate că este mult prea târziu pentru orice dezbateră privind **momentul intervenției** asupra unei bulei ca aceea descrisă – la momentul formării ei inițiale sau la momentul certitudinii existenței sale (dilema „Greenspan versus analiști”) –, fiind reținut practic aspectul că temerea de a nu acționa asupra ei la momentul potrivit, mai ales sub aspect preventiv și prudential, sub motivul de a nu afecta creșterea economică, s-a dovedit a fi un pericol mortal pentru sistemul financiar internațional.

Solicitarea imediată, de a transforma în lichiditate complicatele produse financiare derivate, s-a transformat în pierderi uriașe, care au depășit deja 15.000 de miliarde de dolari, conform unor surse, iar valoarea acestora va continua să crească atâta timp cât vor apărea noi scheme de salvare a instituțiilor financiare cu caracter sistemic, conform principiului (denigrat deja de realitate) că certitudinea pompării de noi resurse sub forma unor lichidități imediat tangibile dau „încredere” celor care trebuie să-și dezvăluie pierderile reale până la capăt.

Fiind cunoscute temerile care s-au adeverit în ceea ce privește amploarea crizei economice care a urmat și a devenirii ei în criză a datoriilor suverane, criză fiscală și criză bancară, asanarea crizei financiare internaționale a demonstrat câteva lucruri de neomis în configurarea perspectivei globale:

- în primul rând, respectivul proces a reușit cea mai mare cooperare cunoscută în istorie între băncile centrale în refacerea și asigurarea lichidității pe piețele monetare;
- în al doilea rând, același proces, cu efectul economic anticipat al crizei financiare, a mobilizat cele mai mari resurse financiare cu caracter social – bugetele naționale – prin programe guvernamentale de intervenție;
- în al treilea rând, colateralul acceptat de băncile centrale pentru împrumuturi de ultimă instanță au ajuns, în mod neuzual, până la nivelul garanțiilor comerciale, într-un context de

dobânzi-cheie – de politică monetară – cele mai scăzute: 0-0,25% FED, deja sub 1% BCE, 0,5% Banca Japoniei, chiar ale țărilor care ar fi trebuit să devină locomotive ale redresării;

- în al patrulea rând, au existat momente prelungite de asigurare de lichiditate nelimitată, la costuri reduse și cu maturități lungi, fapt pentru care Banca Centrală Europeană a fost bănuită de operațiuni de "carry trade", în condițiile în care această lichiditate nu a fost folosită pentru finanțarea creșterii economice, ci pentru obținerea de randamente prin alte tipuri de plasamente (titluri de stat, operațiuni interbancare etc.).

Dar, poate că cel mai persistent fenomen inertial al crizelor aflate într-o combinație pernicioasă a fost **neîncrederea**, însoțită de incertitudini multiple, care, la rândul lor, focalizau atenția asupra a noi riscuri și a modului de abordare preventivă a acestora. Martore ale acestei persistențe au fost prognozele în continuă modificare și revizuire de creștere economică globală, continentală, regională, pe principalele țări, emise de diverse instituții, acestea generând multe dezbateri – am mai amintit de ele – încă neterminate, privind forma pe care o va lua redresarea economică (L; U; V; W etc.).

Efectul colateral inițial – devenit în prezent cel mai pregnant și preocupant – al intervențiilor guvernamentale a fost reprezentat de acumularea de mari deficite bugetare în țările cele mai dezvoltate, creșterea datoriilor publice inclusiv în țările emergente afectate de criza economică, scăderea *rating*urilor suverane, scumpirea finanțării deficitelor, degenerarea în crize fiscale, cu perspectiva reînflamării presiunilor inflaționiste determinate de evoluția prețurilor la combustibili și materii prime agricole.

În mod cert, într-un astfel de context, trebuie să ne preocupe încotro merge globalizarea, veridicitatea fenomenului de urgență, schimbarea paradigmei economice postcriză, deficitele bugetare ieșite din matca normalității pentru timp îndelungat,

perspectiva proceselor de convergență nominală și reală și, nu în ultimul rând, eficiența globală a mecanismelor de transmisie a impulsurilor diferitelor politici – fiscal-bugetare, monetare – de reglare a dezechilibrelor cauzate de crize și, mai ales, de măsurile de combatere a acestora de natura irepetabilității la anvergurile produse de criza combinată.

Poate că, în spatele a ceea ce mulți politicieni se referă la o nouă ordine internațională, ar trebui să decelăm **noile paradigme ale creșterii economice globale, cu includerea fenomenologiei de urgență, convergență, divergență**, în contextul globalizării dominate acum de G20. Cu privire la aceste concepte, în etapa actuală a economiei globale, sunt în toi dezbateri contradictorii, care ating principal granița dintre piețe și stat.

Există opinia insuficienței reglementărilor în perioadele când piețele singure nu se pot reechilibra, după cum cea a faptului că suprareglementarea a distorsionat funcționarea normală a piețelor, iar „răzbunarea” lor, din punctul de vedere al alocării resurselor a condus la degradingolada actuală. Concepte ale unor titani ai teoriei economice se află în coliziune, dar, credem, cu efectul benefic al dezvoltării științei economice, deși practica demonstrează că revenirea la principii simple ale echilibrelor economice este de bun augur, cu condiția ca politicienii, în nemărginita lor mărinimie pentru electoratul care le-ar înnoi mandatul, să asculte și specialiștii.

Pactul Fiscal poate fi interpretat, măcar pentru statele membre ale UE, ca o astfel de invitație. La urma urmelor, a te înscrie într-un deficit bugetar structural de 0,5%, pentru a putea respecta cerințele Pactului de Stabilitate și Creștere, sunt necesare cunoștințe tehnice/economice aprofundate. Or, nu știm în ce măsură politicienii au timp pentru manuale, lucru valabil în toată lumea.

Călin CĂLIMAN*

De șapte ori „Anim’Est”

Abstrac

În 2006, un nou festival de animație, „Anim’est”, s-a născut în România. Cea de-a șaptea ediție a celui mai important festival ținut la București a inspirat autorului gânduri despre acest uimitor și reînnoitor câmp al cinematografiei și metoda prin care „Anim’est” a influențat ivirea unei noi generații de profesioniști ai animației în România.

Cuvinte-cheie: Festivalul „Anim’est”, a șaptea ediție a festivalului internațional de film, noua generație de cineasți români, filmul de animație, profesioniștii animației

In 2006 a new animation festival, Anim’est, was born in Romania. The seventh edition of the most important international festival held in Bucharest inspired the author a reflection on this amazingly re-newing field of cinema and on the way Anim’est influenced the emergence of a new generation of animators in Romania.

Keywords: „Anim’est” Festival, the seventh-th International Festival of animated films, new generation of Romanian cineastes, animated movies, professionals of animation movies

Doi suporterii entuziaști ai filmului de animație, Laurențiu Brătan (actualmente președinte „ESTENEST”) și Mihai Mitrică (actualmente directorul Festivalului „Anim’est”) au lansat, cu șapte ani în urmă, un festival internațional de animație în România, căruia i-au zis „Anim’est”, și iată, respectivul festival a ajuns la ediția a șaptea și scrutează, cu încredere și curaj, viitorul. Trăinicia acestui festival este cu atât mai prețioasă cu cât el a fost lansat și continuă să existe într-o perioadă în care – de vreo două decenii – singurul nostru studio specializat, „AnimaFilm”, se află într-o prelungită „moarte clinică” și generațiile de remarcabili profesioniști ai genului au început să dispară, în condițiile unei producții „oficiale” de filme animate ca și inexistente. Ei bine, cu toate aceste dificultăți mai mult decât obiective, Festivalul „Anim’est” des-coperă, an de an, tineri realizatori puși pe

treabă, autori înzestrați, care, chiar dacă lucrează uneori în condiții foarte dificile și cu mijloace materiale și tehnice foarte limitate, reușesc să ducă mai departe „ștafeta” creației animate, iar festivalul – în numeroasele sale secțiuni, competitive și necompetitive – cuprinde, la fiecare ediție, sute de filme românești și străine, lungi sau scurte, menținând viu interesul unui public mereu numeros pentru arta animației și dobândind un mereu sporit prestigiu internațional. Cu mulți ani în urmă, întâi prin Gopo, care cucerea „Palme d’Or” la Cannes în 1957, apoi prin succese reale ale unor filme produse la „AnimaFilm”, un studio înființat în 1964, cu perioade de glorie între anii ’60 și ’80 ai veacului trecut, animația românească își cucerise, de asemenea, prețioase galoane internaționale, cea mai elocventă dovadă fiind aceea că festivalul internațional de la Annecy – cel mai important festival

* Universitatea „Hyperion” din București, Facultatea de Arte, e-mail: caliman.calin@gmail.com.

mondial de animație – s-a mutat, din doi în doi ani, între 1966 și 1970, vreme de trei ediții, în România, la Mamaia, sub semnul „Pelicanilor de aur” și al „Pelicanilor de argint”. Țin bine minte acele prestigioase competiții de animație și pentru că la cea de a treia ediție a „Pelicanului de aur” de la Mamaia am avut onoarea și bucuria să fac parte – împreună cu Ion Popescu Gopo – din juriul internațional, alături de personalități marcante ale animației mondiale, precum americanul William Littlejohn, spaniolul Manuel Otero, rusul Boris Stepanțev, italianul Riccardo Richard, polonezul Jerzy Kotowski, într-un an (1970) în care, printre invitații festivalului s-au aflat multe alte „nume mari” ale filmului de animație, englezul John Halas, rusul Ivan Ivanov-Vano, japonezul Yoji Kuri, bulgarul Todor Dinov, cehul Jiri Bredčka, francezul Raoul Servais, americanul Chuck Jones, polonezul Daniel Szechura. Din păcate, acea a treia ediție a Festivalului Internațional de Animație de la Mamaia avea să fie și ultima, drept pentru care, decenii la rând, până în imediata noastră apropiere, am dus dorul unor glorii apuse. Lansarea, în urmă cu șapte ani, a Festivalului „Anim’est” a însemnat enorm de mult, atât pentru „reanimarea” animației naționale, cât și pentru recăștigarea prestigiului internațional al animației românești. Încă de la început, dar apoi crescând în amploare an de an, festivalul „Anim’est” a suscitat un larg interes public (ajungând, astăzi, să umple până la refuz trei mari săli de cinema bucureștene, vreme de zece zile), a încurajat și impulsionat producția națională de filme animate (numai competiția națională a cuprins, în 2012, peste 20 de filme), a inclus în program, pe lângă secțiunile competiționale, o serie de programe speciale, substanțiale (în 2012, de pildă, „invitații festivalului”, „retrospectiva Jiri Trnka”, „noaptea animațiilor bizarre”, „noaptea animată a prostului gust”, „proiecții ale membrilor juriului”, expoziții, ateliere de animație etc.), competiția propriu-zisă cuprinzând în 2012 șapte concursuri paralele (filme de lungmetraj, filme de scurtmetraj, „filme realizate de studenți”, „videoclip și spot publicitar”, „competiția

națională”, „balkanimation” și concursul „minimest”) și solicitând trei jurii diferite (regizorul olandez Rosto, francezul Jean-Pierre Lemouland, japonezul Nobuaki Doi – juriul de lung și scurtmetraj – estonianul Ülo Pikkov, Liz Harkman din Marea Britanie și Andrei Gorzo – juriul filmelor studențești, competiția națională și balkananimation –, Cristian Simion, Dan Panaitescu, Cătălin Rulea – juriul pentru videoclip și spot publicitar). Vorbind despre cea de a șaptea ediție a festivalului „Anim’est”, înainte de a lua în discuție palmaresul, m-aș referi la „gala de deschidere”, care a oferit publicului un foarte recent și atractiv lungmetraj american, *ParaNorman* de Sam Fell și Chris Butler. În epoca paranormalului, imaginarea unui personaj precum ParaNorman este, aș zice, mai mult decât normală, micului Norman – un băiat ciudat care are și darul de a vorbi cu morții – revenindu-i misiunea de a salva orașulul său de un blestem ancestral, într-o luptă acerbă cu vrăjitoare, fantome și, mai ales, cu oameni mari care nu-l înțeleg și nu-l acceptă. Rezultatul? O comedie „neagră”, cu elemente de thriller, cu scene de groază și cu apariții înfricoșătoare de zombi și cu un desen incitant, bine „asezonat” subiectului, mai pe scurt, un film insolit și „atașant”.

Referindu-ne la palmaresul ediției 2012, principalul premiu al festivalului, Trofeul

„Anim'est”, a revenit filmului de scurtmetraj *Oh, Willy...* de Emma de Swaef și James Roels (Belgia). Deloc lipsit de semnificație mi se pare faptul că animatoarea belgiană Emma de Swaef a fost laureată și a ediției de acum trei ani a Festivalului „Anim'est” (pentru filmul de diplomă *Soft Plants*). În *Oh, Willy...*, personajul titular (inspirat de un personaj real) se întoarce în comunitatea de nudiști în care a copilărit, pentru a-și lua rămas bun de la mama sa, aflată pe patul de moarte. După dispariția acesteia, Willy rămâne, o vreme, în casa ei, asaltat de nostalgii, dar, la un moment dat, instalațiile sanitare din respectiva locuință fiind defecte, eroul pornește într-o expediție prin pădurea din preajmă și se rățăcește. Narațiunea dobândește tot mai multe elemente suprarealiste: starea lui Willy se înrăutățește treptat, până în momentul în care eroul este adoptat de o arătare înfricoșătoare, o stranie bestie păroasă. Pe acest fir narativ care frizează uneori naturalismul, autorii filmului „îmblânzesc” povestea cu o animație – i-aș spune – gingașă, într-un seducător „joc de contraste”, căruia, în primul rând, i se datorează însuși trofeul „Anim'est”. Am urmărit cu mult interes și filmul distins cu premiul destinat celui mai bun film de lungmetraj animat, *Alois Nebel* de Tomáš Luňák (Cehia), un film, de asemenea, insolit, dar de o cu totul altă factură. Este vorba despre un desen animat care calchiază, până la cel mai mic amănunt, filmul cu interpreți, atât desenul, cât și animația copiind riguros gesturile și mișcările umane (actualizându-se, astfel, un procedeu clasic, rotoscopia), povestea însăși mergând pe urmele unor povești de viață reale, petrecute într-o mică așezare de la granița fostei Cehoslovacii cu Polonia, în anul de grație 1989, protagonist fiind un lucrător la căile ferate din gara respectivei localități, care este și eroul unei frumoase povești de dragoste târzie. Premiul pentru scurtmetraj a revenit coproducției bulgaro-croato-germane *Tatăl*, un film cu șase regizori (Ivan Bogdanov, Moritz Mayerhofer, Asparuh Petrov, Veljko Popovic, Rositsa Roleva, Dmitry Yagodin), în care, pentru a putea avea loc un dialog între un tată și un fiu –

care, altfel, n-ar fi putut avea loc niciodată – răstoarnă, la propriu, realitatea. La acest „capitol” al scurtmetrajelor animate au fost acordate și două mențiuni speciale filmelor *Bendito Machine IV* de Jossie Malis (Spania), povestea unei călătorii ciudate, pe uscat, pe apă și prin aer, și *Despreuciderea porcului* de Simone Massi (Italia), un film, la rândul-i, metaforic, despre relațiile cu lumea înconjurătoare. Dintre filmele studențești a fost ales pentru premiu filmul finlandez *Roire* de Joni Männistö, un film inițiativ, despre „descoperirile” existențiale ale unui copil. În competiția națională a învins, primind premiul numit „Viorica Bucur”, filmul *Hunger* de Alexei Pătrașcu, un film pe o temă gravă, inspirat de așa-numitele „Obiective de dezvoltare ale mileniului”, și anume de primul obiectiv, reducerea sărăciei severe. Ajuns la acest capitol al producției naționale, o viziune pe care am urmărit-o în întregime, țin să menționez – chiar dacă n-au existat „salturi calitative” spectaculoase – numele tuturor celorlalți realizatori, fiecare contribuind, într-o măsură cât de mică, la mersul înainte al animației românești. Autorii filmelor din competiția românească au fost, așadar: Ana-Maria și Andreea Lemnaru, Alina Marinescu, Maurányi-Matza Teréz, Ruxandra Pană, Ana-Cătălina Dobrescu, Domokos Zsolt, Nadia Barbu, Vlad Sandu, Török Tihamér, Bogdan Mihăilescu, Codrin Iftodi, Andra Berilă, Andra Ulman, Elena Cristina Iordan, Ștefan Amatieșei, Ferencz Hunor, Gabriela Mateescu, Victor Ionescu, Andreea Dobrotă, Paul Mureșan. Câștigător al secțiunii Balkanimation a fost filmul bulgar *O zi anunțată* de Svilen Dimitrov, cu variante diferite ale unei ultime zile din viața unui bărbat. În competiția videoclipurilor a învins *Have You Seen My Sister Evelyn?* de Hoku Uchiyama (S.U.A.), iar dintre clipurile publicitare a fost ales pentru premiu *Fish Face* de Alexander Dietrich, Dominic Eise, Johannes Flick (Germania). Prin vot public s-a acordat și un premiu al publicului, beneficiar fiind filmul australian *Cheia lipsă* de Jonathan Nix. Un juriu de copii a acordat și premiul „Minimest” filmului *Crăciun cu clopoțel* de Chel White (S.U.A.), o poveste emoționantă despre

prietenia dintre un copil și un câine, încheiată cu un binemeritat happy-end.

Firește, despre multe alte filme dintre cele peste cinci sute (lungi și scurte, românești sau străine, competitive sau necompetitive) prezentate la „Anim'est” 2012 s-ar putea vorbi pe larg. Dar opresc aici relatările despre ediția a 7-a a festivalului, dornic să subliniez însă ideea din titlul comentariului de față, faptul că „Anim'est” continuă să stârnească un din ce în ce mai larg interes național și internațional, la șapte ani după nașterea sa (în 2006). Care ar fi câteva dintre principalele câștiguri „de esență” ale festivalului în edițiile desfășurate până acum? Înainte de toate, aș menționa prezența la București, în edițiile anterioare, a unor mari animatori ai lumii, precum Bill Plympton, John Dilworth sau Juan Pablo Zaramella, prezența în juriul din 2011 a unor personalități precum englezul Phill Mulloy, portugheza Regina Pessoa, italianul Simone Massi (revenit în 2012 cu un film inclus în palmares!) sau olandezul Erik von Schaalk, toate aceste nume, doar câteva dintr-o serie mult mai amplă, fiind „argumente” în favoarea interesului internațional major stârnit de manifestarea românească. Alt câștig de esență ar fi câteva mari lungimetreaje de animație incluse, de-a lungul anilor, în programele bucureștene (de obicei în „galele de deschidere” ale festivalului) și amintesc, acum,

doar câteva dintre ele, superba comedie neagră *Idiots and Angels* de Bill Plympton, superbul film liric scris de Jacques Tati și regizat de Sylvain Chomet, *Iluzionistul*, sau originala docu-dramă animată *Crulic – drumul spre dincolo* de Anca Damian. Festivalul s-a gândit, cu emoție și recunoștință, și la câțiva dintre „meșterii” animației românești, programând retrospective ale unor autori marcanți, precum Radu Igazsag, Ion Truică, Luminița Cazacu (care, din păcate, ne-a părăsit în primăvara lui 2011), Victor Antonescu, Zeno Bogdănescu, Isabela Petrașincu, sau asigurând proiecții speciale ale unui autor român stabilit în Danemarca, Mihai Bădică, prezent, an de an, la „Anim'est”, devenit „prieten drag” al festivalului. Principalul „câștig de esență” al festivalului rămâne însă descoperirea, an de an, a unor noi nume de realizatori care preiau și duc mai departe „ștafeta” animației românești. În această ordine de idei, cu îngăduința cititorului, voi aduce în discuție și un „exemplu subiectiv”: la trei din cele șapte ediții ale festivalului, competiția națională a inclus și filmulețe ale fiului meu, Valeriu Căliman: gagul *În apă se vede invers* (inspirat de cunoscuta butadă „pe mal Maria mulge vaca, în apă se vede invers”), „pilula” *Mesaje din apropiere* (povestea cu tâlc a unui naufragiat pe o insulă pustie) și microeseul *Moștenitor* (ce se întâmplă după moartea morții?).